

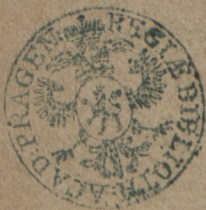
Česká

MLUVNICE

pro nižší třídy gymnasiálních a realních škol.

Sestavil

Karel Kunz.



Šesté, opravené vydání.

V PRAZE.

Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober.

1877.

1816849

Časopis

MILUVNICE

pro mládež třídy gymnasiální a reálních škol

Číslo 11

Karel Kober

Redakce v Praze



V PRAZE

Národní kněhtiskárna: I. L. Kober v Praze.

Ú v o d.

Pojem a rozdělení mluvnice.

§ 1. Mluvnice čili gramatika zaměstnává se kromě návodu k správné výslovnosti proměnami hlásek, tvořivostí slov v odvodech, skládání, sklánění a časování, a vede k tomu, kterak poměry slov vespolek určovati se mají dle obvyklého způsobu psaní a mluvení.

§ 2. Jako v jiných jazycích tak i v českém rozkládá se mluvnice na dva hlavní díly, a tož:

I. na tvarosloví (Formenlehre) a

II. na skladbu čili náuku o větách (Satzlehre).

Tvarosloví rozpadá se opět na:

1. hláskosloví nebo zvukosloví (Lautlehre),

2. ohýbání slov (Biegung) a

3. tvoření slov (Wortbildung).

TVAROSLOVÍ.

I. Hlásokloví.

O hláskách.

§ 3. Nejjednodušší slyšitelné hlasy mluvy lidské nazýváme hláskami.

§ 4. Hláška buď sama o sobě aneb ve spojení s jinými hláskami jedním otevřením úst vyslovená sluje slabikou.

§ 5. Představa vyřknutá vyslovením jedné nebo více spojených slabik nazývá se slovem.

§ 6. Viditelná znamení hlásek jmenujeme písmeny anebo literami, všechna písmena dohromady abecedou.

§ 7. Abeceda nynější řeči české je následující:
a, á, b, c, č, d, ě, e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m, n, ň, o, ó, p, r, ř, s, š, t, ť, u, ú, ů, v, y, ý, z, ž.

Poznamenání 1. Písmena *q*, *x* a *w* přicházejí jenom v cizích slovech; v cizích avšak už zdomácnělých slovech zaměňujeme obyčejně *qu* a *x* spřežkami *kv* a *ks*; na př. kvitance, likvidace, Aleksander.

Pozn. 2. Hláška z počátku slova stojící sluje náslovím (Anlaut), v prostředku slova slovostředím (Inlaut), na konci koncovkou (Auslaut); na př. d-a-r.

§ 8. Hlázky dělí se na samohlázky (vocales, Selbstlaute) a souhlázky (consonantes, Mitlaute).

A. O samohláskách.

§ 9. Samohlásky jsou ohledem na čas, kterého k vyslovení svému potřebují, buď krátké buď dlouhé a odpovídají si následovně:

krátké: a, e, ě, i, o, u, y.

dlouhé: á, é, í, í, ó, ů, ú, ou, ý.

Příklady: dar, dárek; chléb, chleba; sníh, sněhu; čisti, četi; víno, vinař; Bůh, Boha; sýr, syrec.

§ 10. Dlouhé ě běžné jenom v staročeské mluvě přešlo v nynější do í a po l do é; na př. smích — smích, sněh — sníh, měra — míra, chléb — chléb, mléko — mléko.

Pozn. V nynější češtině stojí ě jen po p, b, f, v, m, pak po d, t, n; po jiných souhláskách píše se pouhé e, na př. věděti, měřiti, bédovati; celý m. st. celý, les m. lěs, šedý m. sědý atd.

§ 11. Dlouhé ó, jsouc posud ještě jenom v citoslovci: ó Bože! v užívání, ztratilo záhy svůj pravý zvuk, přešedši v XIV. století v *uo*, v XVI. pak v prodloužené *ů*; na př. stól — stuol — stůl, Boh — Buoh — Bůh, pánov — pánuov — pánův.

Pozn. *ů* s kolečkem nemůže nikdy státi v násloví.

§ 12. Krátkému *u* odpovídalo v staročestíně veškrze dlouhé *ú*; v nynější mluvě rozložilo se dlouhé *ú* v slovostředí a na konci slov v *ou*: kút — kout, súd — soud, rybú — rybou, pletú — pletou, dub — doubek. V násloví píše se nyní obecně *ú* místo *ou*: úloha, ústa, únor, úřad ouřad, úterý outerý atd.

K § 9. Dle svého původu dělí se samohlásky na prvotné a poddružné. Prvotné samohlásky jsou jen tři: *a*, *i*, *u*; všechny ostatní zovou se poddružnými proto, že se z prvotných během času rozličnými způsoby vyvinuly. Přejedem od *a* k *i* vznikla samohláska *e*, od *a* k *u* samohláska *o*, od *u* k *i* samohláska *y*. I samohláska *ě* povstala ze zvuku *ai*, kterýžto později přesmyknutím hlásek v *ia* a toto přehlasováním v *ie* (ě) se přetvořil. Srovn. domě m. domai, věra m. vaira.

§ 13. Samohláska *y* vyslovovala se za starodávna sevěnějšíma rtoma nežli *i*. Takovéto vyslovování jest posud v obyčeji ve Slezsku a v některých krajinách na Moravě a Slovensku.

Misto *y* slýchati obecně *ej*: hodnej chlapec m. hodný chlapec, bejk m. býk atd. Dlouhé *y* počala čeština asi v XIV. věku rozpouštěti v *ay*: slabay, do-bray m. slabý, dobrý. Během času přehlaseno jest *ay* v *ey* a toto zase proměněno v nynější obecné *ej*.

§ 14. Dvě nestejně samohlásky znějící jedním douškem jsou dvojhláska (Doppellaut, diphthongus), a sice pravá, jestli potud zní, pokud jedna samohláska dlouhá; jináče je nepravá. Čeština má jen dvě dvojhlásky: jednu pravou čili *ou* a jednu nepravou čili *ě*.

Pozn. 1. Náleží-li *ou* ve složených slovech ke dvěma částkám řeči, tuť ovšem není dvojhláskou; na př. do-učím, samo-uk, po-levím, pro-udím.

Pozn. 2. Za nepravou dvojhlásku považuje se *ě*, protože zní po *b*, *p*, *f*, *v*, *m* vždy dvěma rozdílnými hlasy čili *co ie*, ale jen potud, pokud *e* anebo kterákoli jiná samohláska krátká: člověk = *človiek* čili *človjek*, měrou = *mjerou*, pět = *pjet*.

§ 15. Hlásky *l* a *r*, když stojí v slovostředí mezi dvěma jinými souhláskama aneb na konci slov po jiných souhláskách, platí za samohlásky: tr-hati, bl-bý, sr-dee, vlh-ký, pa-dl, ví-tr, ka-pr, ti-skl.

Hláska *ř* neodbyvá nikde za samohlásku: hřmot, hřmě-ti.

§ 16. Mimo samohlásky vytčené všímá si česká mluv-nice ještě jiných samohlásek posud zachovaných v některých nářečích slovanských.

K § 14. V staročeském slově *duom* m. nynějšího *dům* jest *uo* pravá dvojhláska, protože skutečně záleží ve dvou rozdílných samohláskách: *u* a *o*, které jedním douškem čili jednou slabikou a potud znějí, pokud přiměřené novo-české *ů*. Dvojhlásky *au*, *eu*, *ai*, *oi*, *ei*, *ae*, *oe* přicházejí toliko v cizích slovech, jako: *Augustus*, *Thesens*, *Phoibos*, *Coelius*, *Caesar* atd.

Samohlásky tyto jsou: ѣ, ѣ, а, е.

Jméno prvních dvou samohlásek jest *jer*; ѣ slove tvrdé *jerъ*, ѣ měkké *jerъ*. Samohlásky tyto jmenují se také slabými, protože zeslabením jiných silných anebo plných samohlásek vznikly. Co do znění má ѣ platnost polovičného *y*, ѣ má platnost polovičného *i*. V češtině ani v nejstarších písemných památkách jejich *jery* nejsou, ba nalézáme je od IX. věku až podnes toliko ve třech nářečích slovanských, totiž 1. v starobulharčině neboli cyrilčině, 2. v novobulharčině a 3. v nářečí slovinském.

§ 17. Ohledem k češtině třeba o jerech pamatovati si toto:

1. Koncové ѣ zaniklo u nás docela; na př. syn m. stbulh. synъ. Po předložkách: bez, nad, od atd. objevuje se ѣ v *e*, po *k* i v *u*, na př. beze, ke, ku.

2. Koncové ѣ zachovalo se bytně podnes v měkké souhlásce, což se i v hojných případech v prostředku slov stalo; na př. kost m. kostъ, jařmo m. jařmo.

3. Při skládání slov mění se ѣ v *o*, ѣ v *e*; na př. časopis, dějepis.

4. Po *l* a *r*, stojících ve slovostředí mezi dvěma souhláskami, klademe místo ѣ a ѣ buď *u*, řidčeji *ou* a *e* aneb *ie*. V případě posledním mají hlásky *l* a *r* platnost samohlásek; na př. slunce, žluč, sloup, blecha, křest, prst, srdce, vlk, vlna m. stbulh. slъnce, žlъчъ, stlъpъ, blъcha, kръstъ, prъstъ, srъdъce, vlъkъ, vlъna.

5. Po náslovném *l* a *r* anebo po jiných souhláskách i náslovných i slovostředních vkládá se na místě obou *jerъ* *e*, jestli by jináč vyslovování bylo obtížným; na př. lež, lev, otec m. stbulh. lъžъ, lъvъ, otъcъ. Toto *e* nazývá se v případě tomto pohyblivým proto, že se vždy vysouvá, jestli stýkající se souhlásky i bez něho snadno vysloviti možno; otec — otce — otcovský, lev — lvu atd.

§ 18. Starobulharské nosovky *on* a *en*, které tu polskými písmeny *ą* a *ę* (viz § 16.) označovati chceme, zněly co *o* a *e* nosovým příhlasem, od toho nosovými samohláskami aneb zkrátka nosovkami slují. Ony vznikají z nosových souhlásek *n* a *m* tam, kdeby tyto měly státi před jinými souhláskami aneb na konci slov; na př. pěti (píti)

m. pnti, dati (douti) m. dznti, vdova (vdovu) m. vdo-
vam, sēmē (símě) m. sēmen.

Čeština má místo *a* po tvrdých souhláskách *u* a *ou* (*ú*), po měkkých však souhláskách *i* a *í*; na př. zabř — zub, kař — kout, duř — duší. Místo *e* zaujaly mezi tvrdými souhláskami hlásky *a*, *á*, *ja*, mezi měkkými pravidelně jejich přehlásky *e*, *ě*, *í*; na př. vezati — vázati, mēso — maso, pěl — pjal, kuřeta — kuřata, kuřete — kuřete, paměl — pamět, mēsēc — měsíc, pěl — pět.

§ 19. Samohlásky dělí se konečně dle své povahy na podnebné a nepodnebné čili na měkké a tvrdé:

měkké: *i*, *í*, *ě*, *e* (*e*, *ь*)
tvrdé: *a*, *o*, *u*, *y* (*a*, *ъ*).

Pozn. Poněvadž samohláska *e* v některých případech také za tvrdou platí, nazoveme ji obojetnou.

B. O souhláskách.

§ 20. Souhlásky dělí se za první podle ústrojův, kterými se pronášejí, na:

- hrdelné (Kehllaute, gutturales): *g*, *h*, *ch*, *k*,
- podnebné (Gaumenlaute, palatales): *j*,
- jazyčné (Zungenlaute, linguales): *l*, *n*, *r*, *ň*, *ř*,
- zubné (Zahnlaute, dentales): *t*, *ť*, *d*, *ď*, *c*, *č*,
s, *š*, *z*, *ž*,
- retné (Lippenlaute, labiales): *p*, *b*, *f*, *v*, *m*.

§ 21. Souhlásky rozvrhují se za druhé dle účinku ústroje mluvního, kterým se tvoří na:

- němé (stumm, mutae): *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*,
- vanuté (hauchend, spirantes): *f*, *v*, *s*, *z*, *j*, *ch*, *h*,
- tekuté (flüssig, liquidae): *l*, *r*,
- nosové (Nasenlaute, nasales): *m*, *n*.

§ 22. Vanuté, tekuté a nosové slují polosamohláskami (Halbvokale, semivocales) a rozeznávají se od němých tím, že jako samohlásky samy o sobě znějí; na př. *sss* , *mmm* , *rrr* , atd. může se, pokud dech stačí, vyslovovati; *t*, *p* atd. jenom opakovati možná.

§ 23. Jako němé tak i polosamohlásky rozpadají se vyloučením tekutých a nosových souhlásek na:

temné (dumpf, tenues): p, t, f, k, ch, f, s, š, c, č.

jasné (hell, mediae): b, d, ě, g, h, v, z, ž, dz*, dž.

Pozn. Hvězdičkou opatřená hláska vyskytá se jen ve slovenčině a opavštině.

§ 24. Souhlásky c, č, s, š, z, ž nazýváme také sykavkami (Zischlaute, sibilantes).

§ 25. Souhlásky dělí se konečně podle jakosti zvuku na tvrdé, měkké a obojetné.

tvrdé: h, ch, k, r, d, t, n,

měkké: ž, š, c, č, ř, ě, f, ň, j,

obojetné: b, p, v, f, s, z, m, l.

Pozn. 1. Obojetné hlásky vyslovovaly se v staročeské mluvě (v budějovickém a opavském podřechi vyslovují se posud) dle potřeby buď tvrdě buď měkce; v novoč. mluvě nešetříme sice u vyslovení těchto hlásek tohoto důležitého rozdílu, neméně ale zachováváme jej přísně v písmě.

Pozn. 2. U pronášení tvrdého a měkkého l činí rozdíl posud u vyslovení Slováci, Slezané a někteří Moravané (zvláště na Hané).

O proměnách samohlásek.

A. Přehlasování.

§ 26. Přehlasování záleží v tom, že se nepodnebné samohlásky a, o, u, ú, (ou) jak po měkkých souhláskách, tak i před měkkými souhláskami v podnebné e, ě, i, í proměňují.

§ 27. Přehlasování jest dvojnásobné:

1. postupné, když se děje po měkkých souhláskách;

2. zpátečné, když se děje před měkkými souhláskami.

K § 27. Vlastní příčinou přehlasování jest hláska j (čili i), která nejprve před samohláskou vyniknula, nedlouho potom ji přehlasila, pak ale, vykonavši úkol svůj a nemohši déle na ni působiti, vymizela z mluvy slyšitelné, ačkoliv tím samohlásku nezbavila povahy jí vtlačené.

1. Postupné přehlasování.

§ 28. 1. Krátké *a* (ja) přehlasuje se v *e* aneb *ě*:

a) ve slovích ženského rodu na *e*: zemja — země, duša — (duchja) — duše, vůlja — vůle, košilja — košile, naděja — naděje, nádennica (nádennikja) — nádennice, moja — moje, naša — naše.

b) v genitivech jednot. muž. a střed. rodu měkkého zakončení: otca — otce, muža — muže, pláštja — pláště, slunca — slunce, srdca — srdce, polja — pole, nebja — nebe.

c) v přechodníku přít. času: volaja — volaje, pija — pije, stoja — stojí.

2. Dlouhé *á* přehlasuje se na prvním stupni v *é*, na druhém v *í*: stojá — stojé — stojí, visjá — visjé — visí, bojá — bojé — bojí se.

3. V kořenech a kmenech přehlasilo se *a* v *e* asi v následujících: čekati, čejka, hledati, chřestati, ječmen, ještěr, jestřáb, jez, jezvec, žel, žert, žeřáb atd. místo staročeských: čakati, čajka, hladati atd.

4. Samohlásku *o* v *e* přehlasuje obecná čeština řidčeji nežli spisovná. Tak na př. říká se obecně: v čom, v ňom, při čom, Vyšohrad, jezovec atd. místo písemných: v čem, při čem, Vyšehrad, jezevec atd.

5. Krátké *u* přehlasuje se v *í*:

a) v 1. osobě přít. č. kupuju — kupuji, piju — piji, píšu — píši;

b) v akkusativu jednot. žen. rodu: zemju — zemi, dušu — duši, moju — moji, našu — naši;

c) v dativu jednot. muži — muži, srdcu — srdci, sluncu — slunci.

6. Dlouhé *ú* anebo *ou* přehlasuje se v *í*:

a) v 3. osobě množ. č. milujú — milujou — milují, píšú — píšou — píší, bijou — bijí.

b) v instrumentálu jednot. žen. r. zemjú — zemí, dušú — duší, našú — naší.

7. V kořenech a kmenech přehlasilo se *u* a *ú* v *i* a *í* v následujících slovech: břicho, cizí, jih, jinoch (ale junák), jitro, již (juž n. už), klíč, líbiti, lid, lýtý, říjen a j. v.

2. Zpátečné přehlasování.

§ 29. *a* přehlasuje se v *e*:

a) v příponě podstatných jmen na *aj*: obličaj — obličej, prodaj — prodej, vyďaj — vydej; *a* zůstalo podnes v slovích: kraj, stáj, háj, ráj, máj;

b) v předponě svrchovatele (superlativu) naj: najmoudřejší — nejmoudřejší, najkrásnější — nejkrásnější;

c) v rozkazovacím způsobě: sekaj — sekej, zdvíhaj — zdvíhej, volaj — volej, ďaj — dej; v následujících se zachovalo podnes *aj*: laj, kaj, taj, hraj;

d) v kořenech a kmenech: krejcar, stejný, hejno, Rejhrad, krejčí, jednotejný (avšak tajný), zejtra (zajitra — zajutra).

Pozn. V podřečí slovenském, hanáckém a slezském posud vládnou nepřehlasné samohlásky; na př. duša, moja, od muža k muži, dušu, na konja, cuzí, klúč, čakaj, visjá, majú, pijú, kráčajú, vyháňajú, nejvyššia.

B. Spodobování.

(Assimilation.)

§ 30. Samohlásky v jednom a témž slově zachovávají vespolek jistou vzájemnost. Vzájemnost tato záleží v tom, že se předcházející samohláska, zřejmě aneb ukrytě hláskou *j* čili *i* opatřená, spravuje povahou samohlásky následující, anebo, což v podstatě totéž jest, povahou souhlásky slabiku zavírající.

§ 31. Nalezá-li se v zadní slabice *i*, *é*, *e* (je), *ě*, anebo jestli slabika zavřena jest souhláskou měkkou: tedy se samohláska předcházející přehlasuje; následuje-li ale buď samohláska hlásky *j* (*i*) prostá, anebo souhláska tvrdá: tehdy přehláska místa nemá; na př.

bádati — pobíze-ti,

čad — čediti,

ďas — děsiti,

jarý — jeřina (také jařina),

Jan — Jene (m. Jenje č. Jenie),

čapka — čepice,

střahu — stříci,

šlapati — šlepeje,

hovado (hovjado) — hovězí,
 játra — jitrnice,
 svatý (svjatý) — světější — svěťice, svěťiti,
 úřad — úřední,
 vázati (vjázati) — věziti, vězeti,
 knížete — knížecí — knížata,
 štěstí — šťastný,
 deset (m. desjet, desetъ) — desátý,
 devět (m. devjet, devětъ) — devátý,
 pět (m. pjet, pětъ) — pátý,
 paměť — památný,
 pečeť — pečátko,
 jehně — jehňata,
 škára — škeřiti se,

přítel (přiti) přízeň, přát. Důležité je důsledné spodobování v deklinaci slova přítel, které až do XV. stol. se přísně zachovává; jednot. přítel (s měkkým l), přítele atd. množ. přítelé nyní přátelé, přátel (s tvrdým l), přátelům, přátely, v přítelích nyní přátelích, s přátely.

Pozn. Nyní se zhusta v češtině vyskytají slova, kde spodobování šetřeno není, jako na př. třásli, třásti, třesu, třesa; kdežto staří Čechové říkali pravidelně: třesli, třěstí, třasu, třasa.

C. Stupňování.

(Steigerung.)

§ 32. Stupňováním jmenujeme proměňování lehčejších samohlásek v závažnější; na př. e v o, o v á atd.; na př. nesu — nosím — snáším.

Závaží samohlásek určuje se dvojím činem: a) dle času, pokud která z nich zní, a b) dle toho, jakým proudem dechu která z nich se vyrazí.

Dle času jest samohláska dlouhá krátké závažnější, poněvadž u vyslovení ještě jednou tolik trvá, kolik jí odpovídající krátká; na př. á = a + a.

Podle toho, jakým proudem dechu samohlásky se vyrazí, dá se jich závažnost následující stupnicí vyobraziti: á, a, u, o, y, ě, e, i, ě, ě.

§ 33. V jazyku českém stupňují se samohlásky trojím způsobem, a tož:

1. dloužením krátkých samohlásek,

2. samým měněním lehčích samohlásek v závažnější dle stupnice v předešlém § položené a
3. předrážením jiných samohlásek ku prvotným.

1. Stupňování samohlásek dlužením.

§ 34. 1. *a* se stupňuje v *á*; na př. kladu — s-kládám, kradu — o-krádám, valím — válím, chvatnu — chvátám.

2. *e* se stupňuje v *í* a *é*; na př. hledím — hlídám, letím — lítám, létám, řeknu — říkám, lehnu — líhám, střehu — ostříhám, jed (jistí) — jídám.

3. *ě* se stupňuje v *í*; na př. zpěv — zpívám, běh — vy-bíhám, směji se — vy-smívám se, oději — odívají.

4. *o* se stupňuje v *ů*: na př. rostu — vy-růstám, pohoním — pŕhon, bodu — bŕsti.

5. *u* se stupňuje v *ou*; na př. pustím — pouštím, poručím — poroučím, okusím — okouším, obuji — obouvám, tluku — vy-tloukám, mluvím — s-mlouvám.

6. *i* se stupňuje v *í*: na př. vidím — vídám, šiji — šívám, piji — pívám.

7. *y* se stupňuje v *ý*: na př. kryji — krývám, hryzu — ohryzám, slych — slýchají.

2. Stupňování samým měněním lehčích samohlásek v závažnější.

§ 35. Samým měněním lehčích samohlásek v závažnější stupňuje se:

1. *e* v *ě*, *o*, *ů*: teku — tĕkati, tok — tŭčka, bředu — broď, pletu — plot, nesu — vý-nos, nŕše, vezu — voziti — vŭz, veleti — voliti — vŭle, vedu — voditi — vojevoda, řek-u — rok, pro-rok, ženu — honím, beru — vý-bor.

2. *ě* v *a*; sĕdím (nyní sedím viz § 10 Pozn.) — sadím, vlĕku (nyní vleku) — vlak — vláčí, střehu (střehu) — výstraha — stražiti.

3. *o* v *a*, *á*: mohu — po-máhám, hodím — házím, bodu — bádám, chopím — chápám, kropím — krápím, kloniti — klanĕti se, chodím — vycházím.

4. *y* v *u*: tyji — tuk (tučnota).

§ 36. Slabé samohlásky *ъ* a *ь*, zanikající v češtině dle § 17., ožívají v ní stupňováním následovně:

1. *ъ* co *y, ý, o, u*; na př. *тъknouti* — *týkati*, *бѣдѣти* — *buditi*, *дѣмouti* — *dým*, *дѣмати*, *зѣвати* — *zovu*.

2. *ь* co *í, o*; na př. *ѣту* — *čítám*, *пѣну* — *pínám*, *клѣну* — *za-klínám*, *тѣну* — *s-tínám*, *звѣнѣти* — *zvon*, *пѣну* — *o-pona*.

3. Stupňování předrážením jiných samohlásek ku prvotným.

§ 37. Předrážením jiných samohlásek ku prvotným stupňuje se:

1. *і* v *ě, oj, ůj*; na př. *видѣти* — *věděti*, *висѣти* — *věseti*, *би* (*bíti*) — *boj*, *ди* — *doj* a *дѣj* (= *dojení*) — *dojiti*, *од-по-ѣинouti* — *po-koj*, *пи* (*píti*) — *ná-po-j*, *ви* (*víti*) — *zá-voj*, *хни* (*hníti*) — *hnŭj*, *ли* (*líti*) — *lŭj*, *три* — *trŭj*.

2. *y* v *ov, vo, ve, a v av, va*: *кry* (*krýti*) — *krov*, *ry* (*rýti*) — *rov*, *ты* — *tvoj* — *tvŭj*, *чѣтыри* — *čtvero*; *бы* (*býti*) — *baviti*, *ты* (*týti*) — *taviti*, *ны* (*nýti*) — *unaviti*, *кыс-nouti* — *kvasiti*, *кыпѣти* — *kvapiti*.

3. *u* v *ov, av, áv*: *ку* (*kouti*) — *kov*, *оков*, *ковати*, *слу* (*slouti*) — *pro-slov*, *slovo*, *vysloviti*, *слá-va*, *стру* — *o-strov*, *плу* (*plouti*) — *plovati*, *плаv* (*das Schwemmen des Holzes*), *снu* (*snouti*) *osnova*, *ду* (*douti*) — *dav*, *тру* — *otrava*.

§ 38. Slabé samohlásky *ъ* a *ь* vedle *l* a *r* se stupňují:

1. v *el, er, ře*: *стl* (*stláti*) — *steli*, *по-стl*, *мл* (*mlíti*) — *mel*, *бр* (*bráti*) — *beru*, *пр* (*práti*) — *peru*, *др* (*dráti*) — *deru*, *ѣр* (*žráti*) — *žeru*, *врт* (*vrtěti*) — *vřeteno*.

2. v *ol, or, ro*: *мл* — *mol*, *кл* (*kláti*) — *koli*, *стl* *stól* — *stŭl*, *бр* *vý-bor*, *мр* (*mříti*) — *mor*, *зр* (*zříti*) *v-zor*, *нáзор*, *зora*, *пр* *od-por*, *стр* (*stříti*) — *pro-stor*, *хр* (*hřmíti*) — *hrom*.

3. v *il, ir, ři*: *бр* — *s-bírám*, *стl* — *ustílám*, *пр* — *za-pírám*, *др* — *vydírám*, *мр* — *umírám*, *ѣр* (*žráti*) — *vy-žírám*, *вр* (*vříti*) — *za-vírám*, *хр* — *hřímám*, *чр* (*čříti*) — *na-čírám*.

4. v *al, ar, la, ra; ál, ár, lá, rá*: pl (pláti) — páliť, zr — záře, vr (vřiti) — vařiti, pr — páratí, mrz (mrznouti) — mráz, vlh (vlhnouti) — vlažiti, mrk (mrknouti) — mrak, trp (trpěti) — trápiti, smrd (smrděti) — smrad, vrt (vrtěti) — vrátiti, prch (prehnouti) — prach, svrb (svrběti) — svrab, svrabiti.

D. Dloužení.

§ 39. Samohlásky dlouhé vznikají v češtině trojím způsobem, a tož:

1. s p l y n u t í m dvou jednoduchých stejných samohlásek v jedné slabice; na př. Komaar = Komár, vaam = vám, tee = té, radii = radi, suu = sú = sou;

2. s t u p ň o v á n í m. Viz předešlé §§;

3. s t a h o v á n í m.

§ 40. Stahování dvou krátkých, hláskou *j* oddělených samohlásek v jednu dlouhou jest dvoji:

1. buď se *j* s předcházející samohláskou vystrkuje a pozůstalá samohláska se dluží:

a) *aja* a *oja* v *á*: kajati se = káti se, lajati = láti, kajazeň = kázeň, čistaja = čistá, bojati se = báti, stojati = státi, pojas = pás, stč. tvoja = tvá, svoja = svá;

b) *aje, oje, uje, yje* v *é*: čista — jeho = čistého, čistu — jemu = čistému, čisto — je = čisté, čisty — je = čisté, moje = mé, tvoje = tvé, vojevoda = vévoda, oboje = obé, dvoje = dvě atd.

c) *oju, uju* v *ú* = *ou*: čistoju = čistou, čistuju = čistou, veliku — ju = velikou, dobru — ju = dobrou;

2. buď se samohláska před *j* stojící tak též vystrkuje a *j* mění v *i*, kteréžto s následující samohláskou opět v *i* splývá; na př. božija — božia — božie — boží, znamenije — znamenie — znamení, znameniju — znameniu — znamení, přijati — priati — prieti — příti; minulý č. však: přál; přijatel — prietel — přítel, vracajam — vraciam — vraciem — vracím, házajam — háziam — háziem — házím.

E. Průzev.

(Hiatus.)

§ 41. Průzev aneb hiat povstane, když se dvě samohlásky dvěma rozličným slabikám náležející stýkají, tak že bez náležitého spojení jsou; ku př. na—u—ka, při—u—čit, černo—o—ký, miluji otce, budu orati atd.

§ 42. Průzev odstraňuje se:

1. vsouváním souhlásek *j, v, h*, jako: biju m. bi—u, kryju m. kry—u, bývám m. bý—ám, pavouk m. pa—ouk, pavuza m. pa—uza, izrahelský m. izraelský.

2. měněním samohlásek *i, u* a *y* v *j* a *v*, jako: boj m. bo—i, napájeti m. napái—eti, kraj m. kro—i, krajiti m. kro—iti, milovati m. milou—ati, baviti m. bay—iti.

3. výpustkou slabší samohlásky, jako: an, ana, ano m. a on, a ona, a ono; ani, any, ana m. a oni, a ony, a ona.

4. stahováním dvou samohlásek v jedinou dlouhou samohlásku, jako: lýtý m. liutý, tím m. tiem a j.

F. Vysouvání.

§ 43. Vypouštění samohlásek k podstatě slov náležejících slove v y s o u v á n í m.

Samohláska vysutá v násloví jmenuje se sesúvkou (Aphaeresis), ve slovostředí vysúvkou (Synkope) a na konci slova odsúvkou (Apokope).

§ 44.

Samohláska e

1. sesula se ve slovech: že místo stě. ež, biskup m. episcopus.

2. vysouvá se v 1. a 2. sklonění mnohých podstatných jmen mužského rodu a v 3. sklonění podstatných jmen žen. r., když k nim samohláskový přívorek přistoupí; na př. orel — orla, oves — ovsa, pes — psa, lež — lži, lest — lsti.

3. odsouvá se: a) u měkkých podstatných jmen žen. rodu: hráze — hráz, tvrze — tvrz, stráně — stráň, věže — věž, pláně — pláň, stráže — stráž, mříže — mříž, nesnáze — nesnáz, šíře — šíř, výše — výš, klece — klec,

stáje — stáj, zbroje — zbroj, krůpěje — krůpěj, závěje — závěj, voje — voj, země — zem a j. Mnohá z těchto uvedených jsou posud v písemné řeči s neodsutým *e* v užívání.

b) v první osobě množ. čísla, řídčeji v 3. os. jednotného: půjdeme — půjdem, pohyneme — pohynem, milujeme — milujem; může — můž.

c) u zájmen s předložkami: nače — nač (m. naco), oče — oč, zače — zač, důrazně: načež, očež, začež, pročež.

d) ve srovnateli příslovek: méně — mén (mín), šíře — šír, dříve — dřív, dále — dál, blíže — blíž.

e) u příslovek: kam, tam, sem, tak, tolik, jak, kde nejdříve o skleslo v *e*, na př. semo, seme, sem, tamo, tame, tam atd.

§ 45. Samohláska i

1. sesula se ve slovích: mám — mám, ihrám — hrám, iz — z; podnes však: imeno — jméno, idu — jdu.

2. vysouvá se: a) v rozkazovacím způsobě množ. čísla; na př. tvořte m. tvořite, volte m. volite, hoňte m. honite, mluvte m. mluvite; b) ve slovcích veliký — velký, psati — psátí, dětisko — děčko.

3. odsouvá se: a) u podstatných měkkého zakončení; na př. test m. st. testi, host m. hosti, loď, choť, masť, noc, moc, smrt, oheň a j.; b) v rozkazovacím způsobě jednotného: vedi — veď, honi — hoň, mluví — mluv; s důrazným *ž* vystupuje i opět na světlo: budiž, vediž; c) v přechodníku žen. rodu přítomného času: vedoucí — vedouc, mluvící — mluvíc.

§ 46. Samohláska o

1. sesula se ve slovcích: oradlo — radlo, orole — role, orolník — rolník, orataj — rataj.

2. vysouvá se u časoslov: chotěti — chtěti — chtítí, obědovati — obědvati, bychom a bychme.

3. odsouvá se: viz § 44, 3. e).

§ 47. Samohláska y

1. vysouvá se: lyžice — lžice, sypati — spátí, dosyti — dosti, pytati — ptátí.

2. odsouvá se: opěty — opět, obaky — obak, paky — pak, nesemy — nesem, vedemy — vedem.

§ 48. Samohláska *ě*

se vysouvá: buděme — buďme, nesěte — neste, viněmy — viňme — viněte — viňte.

O proměnách souhlásek.

§ 49. Všecky proměny souhlásek dějí se buď ve skupeninách, t. j. kde se dvě aneb několik jich stýká, buď o samotě čili tam, kde se nestýkají vespolek. Ony proměny jsou těchto rozsáhlejší a pravidelnější. Skupeniny souhlásek jsou vůbec dvojnásobné:

1. buď takové, že jich žádným jazykem nelze vyřknouti; na př. kd ve slově kdo m. gdo n. kto;

2. buď také, že se mluvidlu národa českého protiví; na př. dt, tt, lb, rm.

Proměny, kterým skupeniny prvního druhu jsou podrobeny, služí proměnami souhlásek všeobecnými; proměny, kterým skupeniny druhého druhu podléhají, služí proměnami souhlásek zvláštními.

A) Všeobecné proměny souhlásek.

Neúplné spodobování.

§ 50. Neúplné spodobování souhlásek děje se jenom ve vyslovení a záleží v tom, že z dvou vedle sebe stojících souhlásek první v jinou přechází.

Proměňují se tedy u vyslovení

1. jasné souhlásky *b, d, ě, g, h, v, z, ž, dz, dž* před temnými *p, t, ř, k, ch, f, s, š, c, č* v příslušné temné; na př. hloubka zní hloupka, hádka co hádka, knížka co kniška, z cesty co s cesty, v potu co f potu, lehký co leckký atd.

2. temné souhlásky před jasnými v jasné, čili *p v b, t v d, ř v ě* atd.; na př. svatba zní co syadba, prosba, co prozba, k zámku co g zámku, s darem co z darem.

3. jasné souhlásky na konci slov v temné; na př. sníh co sních, dub co dup, krev co kref, nůž co nůš, plod co plot atd.

Pozn. Nevíme-li, jakou by souhláskou, jasnou-li či temnou, mělo některé slovo se psáti, poznáme to nejsnadněji, změníme-li slovo tak, aby se pochybná souhláska dostala mezi dvě samohlásky. Jak tuto zní, tak ji třeba i před souhláskami psáti; na př. křehký — křehounký, Bůh — Boha, prosba — prositi, plod — plodu, plot — plotu atd.

B) Zvláštní proměny souhlásek.

§ 51. Zvláštní proměny souhlásek vznikají nenávistí češtiny ku skupeninám souhláskovým, mluvidlu jejímu nesnesitelným. Čeština zbavuje se odporných skupenin souhlásek těmito způsoby: přesmykováním, kažením nosových souhlásek *m a n*, vysouváním, přisouváním, rozlišováním a změkčováním.

1. Přesmykování.

§ 52. Přesmykování jest překládání hlásek z jednoho místa na druhé. Nejhusťěji přesmykují se souhlásky *l a r*, když po nich souhláska nastupuje. Srovnej na př. Labe s lat. Albis, vládnú s něm. walte, mléko s něm. Milch, chladný s něm. kalt, mramor s lat. marmor, brada s něm. Bart, král s něm. Karl, zahrada s něm. Garten, stč. povraz s novč. provaz atd.

2. Kažení nosových souhlásek *m a n*.

§ 53. Nosové hlásky *m a n*, kdeby před jinými souhláskami státi měly, zaměňují se samohláskami *ja a, é, u, ou*; na př. pn-u, pjal, píti, t-nu, tal, títi; žn-u, žal, žíti; zač-nu, začal, začíti; jmu, jal, jíti; ž-dmu, žďal, žďíti; dm-u, douti, dul.

3. Vysouvání.

§ 54. Následující souhlásky, ač jinak podstatně ku kořenu náležejíce, vysouvají se buď za příčinou libozvučnosti anebo z příčiny té, že skupeniny jejich mluvidlu českých úst oblíbeny nejsou:

1. *d*: dadm — dām, vědm — vīm, jedm — jīm, jedl — jel (jeti), šedl — šel, prázdný — prázný.

2. *t*: stláma — sláma od koř. stl-áti, stloup — sloup.

3. *b*: hybnouti — hynouti (zá-huba), hbnouti — hnouti.

4. *p*: uspnouti — usnouti, sepn — sen od spáti, topnouti — tonouti (topiti se), kapnouti — kanouti, oslepnouti — oslnouti.

5. *v*: živti — žíti, šivti — šíti, kyvnouti — kynouti, obvojek — obojek, obvěť — oběť, obvaliti — obaliti, obvrátiti — obrátiti, obvěsiti — oběsiti, obvlaka, — oblaka a j.

4. Přisouvání.

§ 55. K odstranění neoblíbených skupenin souhláskových vsouvají se následující souhlásky:

1. *s*: tep-s-ti — tépsti, zab-s-ti — zábsti.

2. *t* a *ď*: stříbro (sříbro), středa (sředa), střádati (sřádati), máz-dra m. mázra, nozdry m. nozry, od maso a nos. Jin-ďrich srov. lat. Henricus a něm. Heinrich.

3. *n*: *a*) u pádův zájmena třetí osoby řízených předložkami; na př. od něho m. od jeho, k němu m. k jemu, nad ní m. nad jí, s nimi m. s jimi; *b*) u slov pošlých složením některých předložek s časoslovy: jdu — jíti, sněm m. sjem; jmu — jíti, vy-jmu — vyjal, vyňal, snátek m. sjátek, ponětí m. pojetí, jím — jísti, s-ní-dati m. sjídati. Tak vzniklo i ne-ní z ne-je.

5. Rozlišování a změkčování.

§ 56. Přetvořujeme-li souhlásky tak, aby na jejich místo nastoupily hlásky zvuku docela jiného, jmenujeme to rozlišováním (dissimilatio). Rozlišování jest dvoje: slabší a silnější. Mění-li se ve skupenině jen jedna souhláska, sluje rozlišování slabším; mění-li se celá skupenina v jiný zvuk, silnějším.

Změkčováním nazýváme zjemnění tvrdých souhlásek pomocí hlásky *j* a její střídnice *i*.

a) Rozlišování slabší.

§ 57. Jedna souhláska a to prvá rozlišuje se v následujících skupeninách:

1. *dt* a *tt* v *st*; na př. krad-ti — krás-ti, met-ti — mésti, čt-ti — čísti; mot-t — most, vladť — vlasť,

pad-t — past. Přichází to zvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen odtud odvozených.

Pozn. V složených slovích a tvarech časoslovných přicházejí *d* a *t* před *t* dosti zhusta: odtud, odtrhám, veďte, mette.

2. *dl* a *tl* v *sl*, ale jen v některých obvodech; houd-le — hous-le, jad-le — jasle přehl. jesle, čítlo — číslo.

b) Rozlišování silnější.

§ 58. Následující skupeniny rozlišují se docela v jiný zvuk:

1. *kt* a *ht* v *c*: pekti — péci, mohti — moci, vrhti — vrci, tekti — téci, tloukti — tlouci; moh-t — moc, nok-t — noc. Stává se to zvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen od téhož časoslovného tvaru odvozených.

2. *čs*, *ds*, *ts* v *c*: čest genit. cti m. čsti, ctný m. čstný, nic m. ničs, knížectví m. knížetství, bohactví m. bohatství, patnáct m. patnádst.

3. *kj*, *hj*, *chj* v *č*, *ž*, *š*; pékja — péča — péče, skákju — skáču, plakju — pláču, duchja — duša — duše, dýchju — dýšu, stráhja — stráža — stráže.

4. *dj* a *tj* v *z* a *c*: núdje — nouze, hradja — hráze, zroditi — zrodjen — zrozen, hoditi — hodjen — hozen, chytiti — chytjen — chycen a j.; chtju — chcu — chci, breptju, brepcu, brepci, řehtju — řehcu, řehci.

Pozn. V několika málo případech rozlišuje se *t* v *č*: máti — mačinka (zelná), kot — kočka, malitký — malický.

5. hrdelné hlásky *h*, *ch*, *k* rozlišují se před podnebnými *i*, *í*, *ě*, *e* (*ę* a *ь*) v sykavky *z*, *ž*, *š*, *c*, *č*.

Pozn. Příčinou rozlišování jest vlastně hláska *j*, která v spomenutých samohláskách skrytě činná jest.

§ 59. Před samohláskou *i*, *í* rozlišují se hrdelnice v ohýbání v *z*, *š*, *c*, v tvoření slov v *ž*, *š*, *č*:

1. v ohýbání a) v nominativě množ. čísla mužských podstatných a přídavných jmen živé bytosti značících; koželuh — koželuzi, hoch — hoši, sedlák — sedláci, veliký — velicí, nahý — nazí, hluchý —

hluší; b) v lokálu množ. č. podstatných jmen: v koželuzích, hoších, ptácích, počátcích, rozích (roh); c) v rozkazovacím způsobě u časoslov první třídy na *h*, *k* ukončených; peku — péci — pec, pomohu — pomози — pomoz, stře hu — střež.

Pozn. Kdykoli po *c*, *s* samohláska *i* zmizí, tu obecná mluva náhradou za to mění *c* v *č*, *z* v *ž*: pec, střež, pomoz.

2. v tvoření slov: matka — matk-in — matčin, macecha — macešin, boh — boží, tok — točiti, touha touhiti — toužiti, druh — družina, trh — tržiště, ořech — ořešina.

§ 60. Před samohláskou *ě* rozlišují se hrdelnice

1. ve skloňování a odvozování příslovek od přídavných v *z*, *š*, *c*: ruka — ruce (m. rucě viz § 10. Pozn.), rok — roce, roucho — rouše, noha — noze, duha — duze, hořký — hořce, tichý — tiše, drahý — draze.

2. v tvoření slov a v stupňování přídavných jmen v *ž*, *š*, *č*: slych — slyšeti, křik — křičeti, trh — tržeti, tenký — tenčejší, hořký — hořcejší, trpký — trpčejší, drahý — drážejí, tuhý — tuzejí.

§ 61. Před samohláskou *e* rozlišují se hrdelnice v *ž*, *š*, *č*.

1. ve vokativu jednotného čísla: sedlák — sedláče, duch — duše, Vojtěch — Vojtěše, Bůh — Bože.

2. v časování před příponami *eš*, *e*, *eme*, *ete*, *en*: tek u — tečeš, teče, tečeme, vleku — vlečeš, vlečen, mohu — můžeš, přemohu — přemožen.

3. před příponou *ek*: pták — ptáček, bůh — bůžek, vích — víšek, roh — růžek, slavík — slaviček.

§ 62. Hrdelnice rozlišují se v *ž*, *š*, *č* před příponami —ba, —da, —ka, —ko, —ný, —ní, —ník, —ský, —stvo místo stbulh. —lba, —lda, —lka atd., druh-lba — družba, služ-ba, vražda, rouško, léčka (past), stružka, češka, pruž-ný, roční, strašný; češ-ský, řeč-ský, vlaš-ský, katolič-ský, ptač-stvo. Místo těchto posledních a podobných píšeme: český, řecký, vlaský, katolický, ptactvo.

§ 63. Změkčování souhlásek děje se před hláskami *i*, *í*, *ě*, *e*, *j*:

1. souhlásky *d, t, n* mění se před *i, í, ě* v *đ, t, ň*; před samohláskou *e* zůstanou tvrdými; na př. voditi, tělo, budete.

2. hláska *r* změkčuje se před *i, í, ě* v *ř*; před *e* jenom v následujících případech:

a) ve vokativě jednot. č. a v lokálu množ. čísla podstatných jmen živých bytostí; na př. bratr — bratře, kmotr — kmotře, Petr — Petře, v bratřích, kapřích a j. Stojí-li před *r* samohláska, neděje se proměna: kačer — kačere, husar — husare.

b) v časování: mru — mřeš — mře — mřeme — mřete, tru — třeš, třen.

3. sykavka *c* změkčuje se v *č*, a) před *i* v tvoření slov; na př. zlatnice — zlatničin, vejce — vejčitý, konec — končitý, chlapec — chlapčisko, ovce — ovčí, ovčinec; b) před *e* ve vokativě jednot. č. některých mužských podstatných jmen živé bytosti znamenajících; otec — otče, ujec — ujče, chlapec — chlapče; c) před *e* v odvozování slov a před příponami uvedenými v § 62; na př. konec — konečný, měsíc — měsíčný, lavice — lavička, lavičnick, zajíc — zajíček, chlapec — chlapeček.

4. sykavky *s* a *z* změkčují se následkem hlásky *j* v *š* a *ž*; na př. maz-ju — mažu, pisju — píšu, no-sjen — nošen, kazjen — kažen, ohlasjovati — ohlašovati, vysoký — výsjina — výšina, nízký — níjjina — nížina, blízký — bližina, kněz — kněžji — kněží a j.

5. skupeniny *sl, st, zd* mění se následkem hlásky *j* v *šl, št, žď*: mysljen — myšlen, mastiti — maštěn, poslju — pošlu, ujistjovati — ujišťovati, poustjeti — pouštěti, vyjízdjeti — vyjížděti, zohyžďovati a j.

§ 64. Skupeniny *ck, sk, zh* přecházejí následkem hlásek *i, í* a *j* v *čt, št, žď*; na př. polský — polští, hradecký — hradečtí, tleskám — tlešti, tisk — tistjen — tištěn, řecký — řečtina, český — čeština, rozha — roždí (obecně: roští), mozh — možditi, březh — březditi, mizha — mížditi.

O přízvuku slov.

(Von der Betonung oder dem Accente der Wörter.)

§ 65. Přízvukem míníme vytknutí neb vyražení slabiky povýšením hlasu.

Přízvuk padá v českém jazyku vždy na první slabiku; na př. **maso**, **večeře**, **voliti**; ve slovích: **tráva**, **bázlivý**, **zpívati** jest přízvuk i délka na první slabice; ve slovech **zdravého**, **pořádek** spočívá přízvuk na první krátké a délka na druhé slabice.

Pozn. Z přivedených příkladův vidno, že se „přízvuk“ od „délky“ docela liší, a že se jeden název za druhý bráti nesmí.

§ 66. Jednoslabičné předložky berou přízvuk na sebe: **ve** mlýně, **na** skále, **do** zahrady. Dvoslabičné předložky a skrácené **skrz**, **krom**, **dle** podrží na první slabice přízvuk, který též na první slabice následujícího slova zůstává; na př. **mimo** školu, **podle** řeky, **proti** proudu, **dle** libosti.

§ 67. Jak jednoslabičná zájmena tak i jednoslabičné částice jsou bez přízvuku a nabývají ho toliko ve spojení s jinými: **mi**, **mě**, **ti**, **tě**, **si**, **se**, **mu**, **ho**, **a**, **ač**, **ať**, **až**, **či**, **li**, **než**, **pak**, **že** atd.; **tebe**, **tobě**, **jemu**, **ačkoli**, **pakli**, **nežli** atd.

O pravopisu.

(Von der Rechtschreiblehre.)

§ 68. Poněvadž česky správně psáti jenom ten dovede, kdo sobě všech pravidel mluvnických jest vědom, zůstáváme v tomto paragrafu toliko při nejhlavnějších:

1. po tvrdých souhláskách: **h**, **ch**, **k**, **r**, **d**, **t**, **n** nesmí se psáti měkké *i* neb *í*.

2. po měkkých souhláskách: **ž**, **š**, **c**, **č**, **ř**, **ď**, **ť**, **ň**, **j** nesmí se psáti tvrdé *y* neb *ý*.

Poznámka. Místo: **de**, **te**, **ne**, **di**, **ti**, **ni**, píše se **dě**, **tě**, **ně**, **di**, **ti**, **ni**.

3. po obojetných souhláskách **b**, **p**, **v**, **s**, **z**, **l**, **m** piš v slovestředí všude měkké *i* neb *í* dle vyslovení, kromě ve slovích následujících:

b: by (býti, byt, odbyt, nábytek, dobytek), bydlo, (bidlo die Stange), býlí (bylina), bystrý, babyka, ko-
byla, obyčej.

p: pych (pýcha, pyšný, pýchati), pykati, pýř, pysk
(ret), pytel (pytlák), rozptýliti, kopyto, třpytiti se.

v: vy (vykati), vysoký (výše, povýšiti), výtí (vítí
winden), výheň, výr, výskati, vyžle, zvyk (zvykati);
taktéž všecka s předložkou **vy** složená slova: vy-svo-
boditi, vy-jdu atd.

s: syn, sypu (sýpka, sypký), sysel, syt (nasytím),
sykot (syčeti), sýr (syrovátka, syrový), osyka.

z: brzy, jazyk, nazývám.

l: lysý (lysina, lysák), lyska, lýko (lýčí), mlýn
(mlynář, mlýti, mlýnice), plynu (plyn, vyplývám), slynu,
slyším (slýchám), blýskám se.

m: mysl (mysliti, myšlénka, smysl, úmysl, mysliv-
ec), myš, odmykati, mýliti (mýlka, mýlný, omyl), mýti
(pomýje), mýdlo (mydlář, mydliti), hmyz.

Pozn. Jak z ozávkovaných slov viděti, píše se tvrdé *y*
také ve všech od kmene odvozených slovech.

4. Kdy se po obojetných souhláskách na konci
slov měkké *i* neb tvrdé *y* píše, tomu učí nás skloňo-
vání a časování.

II. Ohýbání slov.

(Flexion, Biegung der Wörter.)

§ 69. V českém jazyku jest devatero částek
řeči:

1. podstatné jméno (Substantiv, Hauptwort),
2. přídavné jméno (Adjectiv, Beiwort),
3. zájmeno (Pronomen, Fürwort),
4. číslovka (Numerale, Zahlwort),
5. časoslovo (Verbum, Zeitwort),
6. příslovka (Adverb, Nebenwort),
7. předložka (Praeposition, Verhältnisswort),
8. spojka (Conjunction, Bindewort),
9. mezislovce (Interjection, Empfindungswort).

§ 70. Tyto částky řeči jsou buď ohebné buď
neohebné.

K ohebným částkám řeči náležejí jako vůbec v jazyku řeckém, latinském, německém a j. jména podstatná, přídavná, zájmena, číslovky, a časoslova; k neohebným částkám příslovky, předložky, spojky a mezislovce.

§ 71. Proměňování slov v řeči jmenujeme ohýbáním. Ohýbání jmen podstatných a přídavných, zájmen a číslovek sluje skloňováním (Declination); ohýbání časoslov sluje časováním (Conjugation).

A) Ohebné částky řeči.

(Biegsame Redetheile.)

1. P o d s t a t n é j m é n o.

§ 72. Podstatným jménem znamenáme:

1. buď představu osoby neb věci smyslné (viditelné, slyšitelné atd.) samostatné; na př. bratr, pták, strom, péro;

2. buď představu osoby neb věci nadsmyslné, pomocí rozumu neb obrazotvornosti naší tak myšlené, jakoby byla samostatná, viditelná neb slyšitelná atd.; na př. čert, pýcha, krása, stáří.

V případě prvému sluje podstatné jméno srostitým (concretum), v druhém o d t a ž e n ý m (abstractum).

1. S r o s t i t á podstatná jména dělí se na:

a) jména *vlastní* (Eigennamen, nomina propria), naznačující jednu zvláštní osobu nebo věc. Taková jsou jména a příjmení osob, jména jednotlivých národův a kmenův, jména zemí, měst, vesnic, řek, hor atd.; na př. Jan, Bohuslav, Jungmann, Čelakovský, Šafařík, Čech, Polák, Čechy, Morava, Brno, Opava, Dunaj, Labe, Tatry, Vesna, Jupiter.

b) jména *obecná* (Gattungsnamen, nomina appellativa), vyznamenávající jednotlivé osoby aneb věci, ze stejného rodu (druhu) vyšlé; na př. král, voják, kůň, holub, červ, kniha, stůl, strom, růže.

c) jména *hmotná* (Stoffnamen, nomina materialia), označující věci, jichžto nejmenší díl to samé jméno

má jako celost; na př. voda, pivo, mléko, máslo, železo, zlato, sůl, křída.

d) jména *hromadná* (Sammelnamen, nomina collectiva), naznačující soubor jednotlivých osob aneb věcí; na př. lid, vojsko, žáctvo, měšťanstvo, dříví, kamení, obilí a j.

2. O d t a ž e n á podstatná jsou:

a) jména *vlastnosti* (Eigenschaft); na př. krása, udatnost, pilnost, láska, délka, mladost.

b) jména *stavu* (Zustand); na př. zdraví, nemoc, hlad, štěstí, nouze, mír.

c) jména *činnosti* (Thätigkeit); na př. běh — běhání, skok — skákání, volání, cestování, malování.

§ 73. Při podstatném jménu hleděti jest:

1. k rodu (das Geschlecht, genus),

2. k číslu (die Zahl, numerus),

3. k pádu (die Endung, casus) a

4. k skloňování (die Abänderung, declinatio).

O r o d ě.

§ 74. Rod podstatných jmen jest trojí: mužský (genus masculinum), ženský (genus femininum) a střední (genus neutrum).

Rod jmen dá se poznati jednak z významu slova, jednak ze zakončení jeho.

§ 75. Z významu jsou:

1. Mužského rodu: a) všechna jména osob aneb bytostí mužských: truhlář, sedlák, vožka, pastucha, vладыka, vévoda, starosta, anděl; b) jména všech měsícův: únor, březen, duben atd.

2. Ženského rodu jména ženských osob aneb bytostí: matka, dcera, paní, arcikněžna, Lada, Vesna a j.

3. Středního rodu jména mladých lidí a zvířat na e: pachole, děvče, dítě, kotě, hříbě atd.

§ 76. Ze zakončení jsou mužského rodu:

1. Jména ukončená na tvrdé souhlásky h, ch, k, r, d, t, n, b, p, f, v, s, z, l, m; na př. med, had, let, snih, vůz atd.

V y j í m k y.

Ženského rodu jsou:

b: hloub, loub,

p: otep, step.

v: krev, ohlav, kotev, větev, konev, broskev, řetkev, korouhev, tykev, rakev; jména měst na **av**: Čáslav, Boleslav.

s: ves, náves, os (osa), hus, směs.

z: hráz (hráze), haluz, kolomaz, nesnáz, tvrz, přísaz; mužsk. i ženského rodu jest: rez.

m: zem (země); jména měst na **im**: Chrudim, Kouřim atd. jakož i Příbram.

2. Jména měkkými souhláskami **c, č, š, j, ř, l** (měkké): koš, kroj, měsíc, pláč.

V y j í m k y.

Ženského rodu jsou:

c: klec, pec, věc, noc, moc, pomoc, nemoc.

č: chatrč, křeč, louč, náruč, obruč, pavlač, řeč, seč, smrč, tyč, žluč, Mohuč.

š: myš, peleš, rozkoš, skrýš, veš, výš.

j: chvoj, krůpěj, kurděj, šalvěj, šlepečj, voj (Deichsel), závěj, zbroj.

ř: šíř, tvář, zář, zvěř; Chotěboř; muž. i ženského jsou: kancelář, keř.

l: dél, koudel, maštal, mysl, petržel, postel, půl.

3. Jména na **y** toliko v množném čísle užívaná: díky, droby, hody, mravy, odpustky, okovy, paběrky, parohy, rty, schody, spodky, šaty, účty a j.

§ 77. Ze zakončení jsou ženského rodu:

1. Jména ukončená na **a** a **e** nebo **ě**: ryba, sláma, tráva; duše, vůle, vůně, čepice, kotvice, lžice, silnice, slepice, světnice, jeskyně.

V y j í m k a.

Středního rodu jest několik jmen na **e** nebo **ě**: doupě, poupě, plémě, rámě, símě; moře, pole, ovoce,

líce, poledne, nebe, slunce, Labe; podobně všecka na ště, iště, mě, kromě dvou jmen: země, krmě, která jsou rodu ženského.

2. Věčšina jmen měkkými souhláskami *ď, t, ň, ž* zavřených: čeled, záповěď, loď, pamět, lázeň, lež, věž.

V y j í m k y.

Mužského rodu jsou:

ď: hlemýžď, sled.

t: déšť, plášť.

ň: kůň, oheň, stupeň, peň, mřeň.

ž: kříž, nůž, ostříž, trnož, plž.

3. Jména na *y, e* nebo *ě* jen v množném čísle užívána: drtiny, dudy, jikry, kalhoty, klevety, křtiny, máry, necky, oddavky, otruby, souchotiny, varhany, jmenoviny, krajky, narozeniny, vážky, hodiny; dvěře, housle, jesle, kleště, kvasnice, sáze, vidle, vánoce, velkonoce, hromice, letnice; Atény, Benátky, Kateřinky, Sovinky a j.

§ 78. Ze zakončení jsou středního rodu:

1. Jména na *o a í*: dílo, slovo, psaní, hnutí.

V y j í m k y.

Ženského rodu jest několik jmen na *í*: lodí, rolí, biblí, kvitancí, divisí atd.

2. Jména na *a* jen v množném čísle užívána: jatra, hrana, kamna, kouzla, ňadra, povidla, luka, lýtka, ústa, vrata, oblaka (též muž. oblaky), prsa, záda.

3. Cizí jména na *um*: gymnasium, evangelium, lilium atd.

Pozn. Složená jména řídí se rodem posledního slova: časopis, zeměpis, kolovrat, vodotok. Jediné slovo mysl jsouc rodu ženského přechází ve složení v rod mužský: ú-mysl, s-mysl, prů-mysl atd.

Změní-li některé jméno svou koncovku, změní se i rod jeho: na př. břich a břicho, tětíva a tětívo, velryb a velryba.

O č í s l e.

§. 79. Číslo jest troje, a tož:

1. Jednotné (numerus singularis), když se toliko o jedné osobě neb věci mluví; na př. pán, matka, ucho.

2. **Dvojn é** (num. dualis), když se o dvou osobách neb věcech mluví; na př. uši, oči, ruce.

3. **Množné** (num. pluralis), když se o více osobách neb věcech mluví: páni, matky, ucha, oka a j.

Pozn. Dvojného čísla neb duálu užívá se nyní toliko při některých jmenech, jimiž se dvě věci znamenají: oči, uši, ruce, dvě, dva, obě, oba, dvě stě, dva české (groše).

O p á d ě.

§ 80. Pádův máme sedmero:

- | | | | |
|---------------------------------|------------|--------|--------|
| 1. Nominativ | na otázku: | kdo? | co? |
| 2. Genitiv | " " | čí? | čeho? |
| 3. Dativ | " " | komu? | čemu? |
| 4. Akkusativ | " " | koho? | co? |
| 5. Vokativ, když někoho voláme. | | | |
| 6. Lokál | na otázku: | v kom? | v čem? |
| 7. Instrumentál | " " | čím? | kým? |

Pozn. 1. Slovům v lokále postaveným předkládáme vždy předložky: *na, o, pro, při a vs.*

2. Označuje-li sedmý pád jakýsi nástroj, čímž se něco koná, sluje instrumentálem (nástrojným): píšu perem, píchl bratra nožem, došel služby přítelem; označuje-li tentýž pád jakousi společnost, pomocí které se něco děje, sluje sociativem (společovatelým) a má vždy před sebou předložku *s* anebo *se* na otázku: *s kým? s čím?* na př. jdu s učitelem, otec koupil dům i se zahradou.

O skloňování.

§ 81. Skloňování podstatných jmen rozeznává se dle rodu a koncovní hlásky. Dle těchto známek máme pro podstatná jména mužského rodu dvoje sklonění, pro podstatná ženského rodu troje sklonění, pro podstatná středního rodu čtvero sklonění.

K § 80. Nominativ a vokativ jsou pády přímé (recht, rectus). Rozeznávají se od ostatních pěti nepřímých čili kosých (schief, obliquus) zvláště tím, že jich vždy o sobě čili bez předložek užíváme. Nepřímé pády naopak kládou se i bez předložek i s předložkami.

§ 82. Ve skloňování mužských podstatných jmen jest potřeba důležitého rozdílu mezi životnými a bezživotnými bytostmi šetřiti. K živým bytostem počítají se kromě nadsmyslných slov „Bůh, duch, anděl, čert,“ všickni lidé a všechna zvířata.

Tohoto rozdílu mezi životnými bytostmi šetří čeština při všech ohebných částkách řeči.

Skloňování mužská.

První mužské sklonění.

§ 83.

Jednotné číslo.

Životné.

Neživotné.

Nom.	páv	strom
Gen.	páv-a	strom-u
Dat.	páv-u, -ovi	strom-u
Akk.	páv-a	strom
Vok.	páv-e (u)	strom-e
Lok.	páv-u, -ovi	strom-ě, -u
Instr.	páv-em	strom-em.

Množné číslo.

Nom.	páv-i, -ové	strom-y, -ové
Gen.	páv-ů, -ův	strom-ů, -ův
Dat.	páv-ům	strom-ům
Akk.	páv-y	strom-y
Vok.	páv-i, -ové	strom-y, -ové
Lok.	páv-ech, -ích	strom-ech, -ích
Instr.	páv-y	strom-y.

K § 81. Způsob skloňování jest vlastně trojí, totiž skloňování jmenné, zájmenné a míchané, čili ze dvou předešlých složené. Prvým řídí se podstatná jména, osobná zájmena já, ty a se, základné číslovky tři, čtyři, sto a tisíc a neurčitá přídavná jména v několika pádech; druhým řídí se zájmena neurčitého tvaru a číslovky jeden a dva; třetím spravují se určitá přídavná jména, příděstí s ostatními tvarem podobnými číslovkami a zájmeny.

Příklady: děd, drozd, chrt, kat, čeledín, skřivan, dráb, holub, chlap, čáp, kos, chudás, plaz, otčím; příklad, pád, list, byt, zvon, čin, dub, hrob, příkop, snop, div, krov, ostrov, čas, hlas, bez, řetěz, chrám, sněm, díl, omyl.

§ 84. K prvnímu sklonění hledí:

1. Podstatná jména mužského rodu končící se tvrdými neb obojetnými souhláskami h, ch, k, r, d, t, n, b, p, v, f, s, z, m, l.

2. Podstatná jména mužského rodu jen v množném čísle běžná na y, jako čáry, droby, mravy, pačesy, vousy a j. (viz § 76. 3).

Vyjimky. Několik podstatných jmen obojetnou souhláskou zakončených náleží k druhému sklonění, a tož:

a) den, týden, host, test, krapet, loket; kněz, peníz, robotěz, vítěz, zimostřáz, Francouz.

Pozn. Podstatná jména kámen, křemen, plamen, pramen, střemen, ječmen, kořen klátí se mezi prvním a druhým skloněním.

b) většina podstatných jmen na *el*, vyjímaje pouze: anděl, konšel, manžel, posel, účel, úděl, úhel (Winkel), jež k prvnímu sklonění náležejí. Pouhým *l* zakončená podstatná patří jenom následující ke druhému sklonění: cíl, čmel, chmel, chramostejl, korbel, koukol, král, motýl, ocel, pytel, rýl (rejč), šindel, topol, uhel (Kohle).

Poznámky o jednotném čísle:

§ 85. Genitiv. Znamka druhého pádu jest u životných přípona *a*, u neživotných přípona *u*. Za starodávna měla i neživotná jména příponu *a*, a některá z nich zachovala ji podnes, a to:

a) jména obyejnější a přicházející skoro v každodenním užívání: dobytek, hřbitov, chléb, kostel, klášter, oběd, ocet, oves, popel, sýr, svět, večer, zákon, život; dobytka, chleba, sýra atd.

b) jména měsícův na *—en* a *—r*, pák jména dní na *—ek*: leden-dna, únor-a, březen-zna, duben-bna; pondělek-lka, úterek-rka, čtvrtek-tka, dnešek-ška; pátek má pátku.

c) jména měst a vesnic, znamenají-li jenom jeden předmět: Řím-a, Záhřeb-a, Londýn-a, Jičín-a; jináče mají *u*: Písek-sku, Most-ů, Petrohradu, Dub-u atd.

d) některá podstatná mají *a* i *u*: duch, chlív, jazyk, kalich, klín, komín, kožich, kus, les, mlýn, potok, úmysl, žebřík. Některá mají opět ráda *a* ve spojení s předložkami: dvoru — do dvora, toho roku — do roka, do kouta, do sklepa, do ostrova atd. Jiná opět, jdou-li podle prvního sklonění, mají *a*, jdou-li podle druhého, mají *e*: ječmen (ječmena a ječmene), kámen, kořen, plamen, pramen, střemen.

§ 86. V genitivu a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyblivé *e* (srov. § 41. a), a to:

a) u podstatných jmen na *ev* a *et*: počet-čtu, ocet-octa, podešev-švu atd.

b) u jmen na *em* a *en*: nájem-nájmu, leden-dna, červen-vna atd. Zůstává *e*: objem — objemu, prsten, jelen, kámen, křemen, pramen, kořen, hřeben, lupen, jesen.

c) u jmen na *ek*: sládek-dka, zvonek-nku; však česnek-česneku, rek-a, Řek-a, šnek-a.

d) u jmen na *el*: osel-sla, kozel-zla, orel-orla, Havel-vla, Pavel-vla; však Abel — Abela, manžel — manžela, kostel — kostela, popel-a a j.

e) u jednoslabičných jmen: lev — lva, šev — švu, pes — psa, sen — snu, křest — křtu, len — lenu, lnu, mest — mstu; podobně i oves — ovsa, pohřeb — pohřebu i pohřbu.

§ 87. V genitivu a ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících krátí se

1. *ů v o u* jednoslabičných jmen: vůl — vola, dvůr — dvora, Bůh — Boha, vůz — vozu, půst — postu, stůl — stolu atd. Cizí dvě jména *kůr* a *trůn* podržují *ů* ve všech pádech.

2. *á, é, í v a, e, ě* jenom u následujících: hrách — hrachu, mráz — mrazu, pás — pasu, kámen — kamena, práh — prahu, chléb — chleba, chlív — chleva, vítr — větru, sníh — sněhu.

Podstatné jméno „pán“, stojí-li samo o sobě, krátí

a jenom ve vokativě pane; stojí-li však co přívlastek před jinými, krátí je ve všech pádech jedn. čísla: pan biskup, pana biskupa atd. Před jmény: Bůh, Kristus, Ježíš dlouhé *á* se neskracuje kromě vokativu jednot. čísla: pán Bůh, pána Boha, pane Bože atd.

Pozn. Sbíhá-li se slovo „pán“ v titulích dvakrát za sebou, zachovává na prvním místě *á* dlouhé, na druhém pak se krátí, tedy: Velikomocnému pánu panu Jiříkovi z Poděbrad.

§ 88. Dativ. Příponu *ovi* mají toliko podstatná jména osobná, když bez přívlastku jsou: Havlovi, Václavovi, Janovi, Prokopovi; bratrovi, kmotrovi, podruhovvi; když jsou s přívlastkem mají *u*: svatému Janu, mladému Václavu atd. Bůh, duch, Kristus, člověk a *pán* co přívlastek mají jen *u*: Bohu, Kristu, duchu, panu koželuhovi, panu sousedovi.

§ 89. Akkusativ jest u životných roven genitivu, u neživotných nominativu. V staré češtině rovnal se akkusativ i při životných nominativu a zachoval se podnes ve vyřčení: pro Bůh!

§ 90. Vokativ. Uzavřenou ve vzoru příponu *u* přijímají podstatná jména na *h*, *ch*, *k*: podruh-u, drak-u, ženichu, břeh-u, mech-u, krok-u atd.; slova: Bůh, člověk, řidčeji: sedlák, služebník, pták, duch přijímají příponu *e*: Bože, člověče, sedláče, ptáče, duše (o rozlišování *h* v *ž*, *k* v *č*, *ch* v *š* viz § 61, 1), ostatní podstatná jména mají raději *e* než *u*: dome, lide, dube, hade, Petře, bratře, kmotře; dare, syře, husare, doktore (o změkčování hlásky *r* srovn. § 63, 2). Syn má synu; Jan — Jene (viz § 31).

§ 91. Lokál. Užívání přípony *ovi* jest velmi řídké a to jen u životných: v dědovi, po poslovi. Příponu *ě* (*e*) přijímají obyčejně a) bezživotná jména na *b*, *p*, *v*, *s*, *z*, *l*, *m*: na dubu, ve sklepě, v domě, v lese, na stole, v Krakově, v Římě atd. b) jména svátků: po svatém Janě, po Jakubě, o Václavě, o svatém Duše, Vojtěše; mluví-li se však o svatých co osobách, přijímají příponu *u*: o svatém Václavu, Janu, Jakubu atd. c) podstatná jména na *d*, *t*, *n* a *r* přijímají brzo *ě* brzo *u*: na hradě, na ledě, v koutě, na světě, na seně, na jaře, v Brodě a Brodu, na zvonu,

na trůnu, na květu atd.; jména měsícův mají vždy *u*: v lednu, v únoru atd.

Příponu *u* přijímají jména hrdelnými souhláskami okončená: o Bohu, o člověku, po hochu, v hřichu, v kožichu, na klobouku, v roku, na potoku, na počátku, v rybníku; přece se však posud dosti zhusta přípony *ě* užívá: po roce, v kožiše, v potoce, na klobouce, v rybníce (viz § 60, 1).

Poznámky o čísle množném:

§ 92. Nominativ a vokativ. Přípony nominativu a vokativu množ. čísla jsou *i*, *y*, *ové*.

a) Příponu *i* mají podstatná jména živých bytostí. Rozlišování a změkčování předchozích souhlásek děje se podle §§ 59, 1) a 63, 1) a 2); podruh — podruzi, hoch — hoši, pták — ptáci, pán — páni, medvěd — medvědi, kmotr — kmotři, kapr — kapři.

b) Přípona *y* jest vlastní podstatným jmenům neživotných bytostí: děber — děbery, dluh — dluhy, vrch — vrchy, krok — kroky. Jména bytostí životných, užíváme-li jich o věcech neživotných, mají příponu neživotných: beran — berani, ale: dřevěné berany, Turek — Turci, ale: turek — turky (dýně), lenoch — lenoši, ale: lenochy u židlic a lavic.

c) Přípona *ové* hodí se věčším dílem pro všecka životná, zvláště jednoslabičná podstatná jména; neživotným přísluší jen tehdaž *ové*, když je zosobujeme neb zvláštní důraz na ně klademe: pávi — pávové, žáci — žakové, duchové, Řekové, Češi — Čechové, lvi — lvové, vrahové, syn má vždy synové; hřichy — hřichové, divy — divové, stromy — stromové a j.

§ 93. Kromě spomenutých přípon máme ještě dvě, a to: *é* a *í*. Příponu *é* přijímají toliko jména osobná na *an*, *d* a *l*: křesťan-é, měšťan-é, Moravan-é, Pražan-é, Rakušan-é, Říman-é, Slovan-é; anděl-é, apoštol-é, manžel-é (= muž a žena, manželové = ženatí muži), konšel-é, žid-é, soused-é. Vyjimku činí: kaplan-i, děkan-i, Markoman-i, a jiná na *án*: Indián-i, Cikán-i, Mohamedán-i atd.

Příponu *í* přijímá v nynější řeči jediné podstatné jméno bratr-í a přeskakuje v případě tomto do čtv-

tého sklonění středního rodu; mimo to sklání se také pravidelně dle vzoru páv.

§ 94. Genitiv. Prastarý druhý pád, rovný nominativu jednot. č. zachoval se ve vyrčeních: od těch čas, do oblak, do kořán (kořen) dvěře otevřítí, místo n. časů, oblaků, kořenů.

Bez přípony ů (ův) tvoří genitiv také vlastní jména ve množném čísle užívaná, jako: Angličany, Bavory, Prusy, Sasy, Šváby, Španěly, Uhry, Turkey, Břežany, Dolany, Korutany, Poděbrady — Angličan, Bavor, Uher, Poděbrad atd. Ostatní pády skloňují se pravidelně dle strom: Angličanům, Angličany atd.

§ 95. Lokál. Šestý pád má vlastně dvě přípony: ech a ích. První příponu přijímají podstatná jména na d, t, n: o Římanech, v pohanech, o synech, v oudech, na listech atd. Jména končící se obojetnými souhláskami jsou obou přípon schopna: v zubech a v zubích, v časech a časích, v sloupech a sloupích atd. Příponu ích výhradně mají jména hláskami, h ch, k, r zavřená: v hoších, vojácích, podruzích, bratřích, dluzích, rozích, krocích (rozlišování a změkčování předcházejících souhlásek děje se dle §§ 59, 1) b), 63, 2). Před ech zůstává r bez obměkčení: darech, větrech, dvorech.

Bezživotná jména hrdelnicemi zakončená připouštějí také příponu ách, v kterémžto případě rozličná místa nemá: při potokách — potocích, na rohách — rozích, v dluhách — dluzích, ve snách (spaní), o snech (sen) atd.

§ 96. Instrumentál. Sedmého pádu přípona jest y: s bratry, čápy, vozy atd. Kdyžby se stalo, žeby sedmý pád nesnadno poznati se dal ze smyslu řeči a tudy se 4. pádem snad pomíchán býti mohl, užije se přípony ami: trhal nehty zubami, utíral nohy vlasami a j.

§ 97. Podstatné jméno „člověk“, ježto se v jednotném č. docela pravidelně skloňuje, nemá v množ. č. človeci aneb člověkové, nýbrž: nom. lidé, gen. lidí, dat. lidem, akk. lidi, vok. lidé, lok. lidech, instr. lidmi.

Druhé mužské sklonění.

§. 98. *Jednotné číslo.*

Životné.	Neživotné.
Nom. hráč	meč
Gen. hráč-e	meč-e
Dat. hráč-i, -ovi	meč-i
Akk. hráč-e	meč
Vok. hráč-i	meč-i
Lok. hráč-i, -ovi	meč-i
Instr. hráč-em	meč-em.

Množné číslo.

Nom. hráč-i, -ové, (é)	meč-e, -ové
Gen. hráč-ů, -ův	meč-ů, -ův
Dat. hráč-ům	meč-ům
Akk. hráč-e	meč-e
Vok. hráč-i, -ové	meč-e, -ové
Lok. hráč-ích	meč-ích
Instr. hráč-i	meč-i.

Příklady: zajíc, hlídač, palič, zloděj, císař, kovář, chocholouš, tovaryš, muž, papež, hlemýžď, krajíc, měsíc, klíč, koláč, kraj, obyčej, kalamář, talíř, plášť.

§ 99. K druhému sklonění náležejí:

1. Podstatná jména mužského rodu okončená měkkými souhláskami: c, č, j, ř, š, ž, ď, t, ň.

2. Podstatná jména na *el*, od časoslov odvozená: spisovati — spisovatel, učiti — učitel atd.; pak podstatná na *el* a *l*, uvedená v § 84, b).

3. Všecka podstatná jména na *ce*: vůdce, zhoubce, škůdce, strážce, ochránce, soudce.

4. Jména na *n*, *t* a *z* v § 84, a) uvedená.

Poznámky o jednotném čísle:

K § 98. Za starodávna skláněla se padající pod tento vzor podstatná bez přehlasování, t. j. místo hráče říkalo se hráča, m. hráči ř. hráču atd., kterýžto způsob skloňování posud se zachoval v podřečí slovenském, moravském a slezském.

§ 100. V genitivu a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou začínajících vysouvá se pohyblivé *e*, a to:

a) u podstatných jmen na *ec*: otec — otce, chlapec — chlapce, stařec — starce, mudřec — mudrce, švec — ševce, pastvec — pastevce, žnec — žence, jezvec — jezevce atd.;

b) u podstatných jmen na *ň* a *n*, když *e* jenom jedna souhláska předchází: oheň — ohně, stupeň — stupně, stěžeň — stěžně, vězeň — vězně, peň — pně, den — dne; avšak mřeň — mřeně.

c) u mnohých jmen na *el* a *et*: kašel — kašle, kotel — kotle, loket — lokte, krapet — krapte a t. d. Vyjimku činí všechna jména na *el* od časoslov odvozená: obyvatel — obyvatele, vychovatel — vychovatele; taktéž: koudel, koupel, zřetel, ocel.

§ 101. V genitivu a ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících krátí se *ů v o*: kůň — koně, nůž — nože atd., *é v e*: déšť — deště.

§ 102. V genitivu a jiných pádech přijímají bezživotná jména tvrdými souhláskami *n* a *t* zavřená příponu *e*: ječmen-e, kamen-e, plamen-e, pramen-e, kořen-e, loket — lokte, krapet — krapte; životná mají *ě*: test-ě, zet-ě.

§ 103. Dativ. Příponu *ovi* přijímají vlastní jména, když jsou bez přívlastku: Ondřejovi, Tomášovi a j.; jsou-li s přívlastkem, mají *i*: svatému Vavřinci.

§ 104. Akkusativ. Starodávňý akkusativ rovný nominativu zachoval se podnes ve vyřčeních: sednouti na kůň, jiti za muž (= vdáti se).

§ 105. Vokativ. Místo přípony *i* mají *e* následující jména: a) všecka na *ce*: tvůrce, škůdce, zrádce, obhájce; b) končící se v *ec* s proměnou *c* v *č*: otec — otče, chlapče, Němče; tak i strýc — strýče, biřic, — biřiče, dědic — dědiče, panic — paniče, kněz — kněže. Bezživotná na *ec* mají pravidelnou příponu *i*: věnec — věnci, očístec — očístci atd.

§ 106. Lokál. V pádě tomto mají vlastní jména bez přívlastku příponu *-ovi*: po Benešovi a j., s přívlastkem mají *i*: o svatém Tomáši.

Poznámky o čísle množném.

§ 107. *Nominativ a vokativ.* Příponu *i* přijímají životná, příponu *e* bezživotná a příponu *ové* životná i bezživotná a to zvláště jednoslabičná jména živých bytostí; pak všechna na *ce*: pastýř-i, plášt-ě, král-ové, meč-ové, zrádc-ové, soudc-ové.

Uzavřenou ve vzoru příponu *é* mají všechna od časoslov odvozená jména na *tel*: obyvatel-é, ctitel-é, vychovatel-é.

§ 108. *Genitiv.* Starodávňý genitiv bez *ů* anebo *ův* zachoval se posud vedle obyčejného s příponou *ův* v mnoho přátel, pět tisíc, mnoho tisíc tisícův, osm loket (loktův), deset střevíc (střevícův). Genitiv bez *ů* mají také všechna ve množ. č. užívaná jména vlastní na *ice*, jako: Budějovice, Domažlice, Jaroměřice, Malesice, Nezamyslice, Pardubice, Zdiměřice atd. — Budějovic, Domažlic, — Domažlicům — Domažlicích atd.

§ 109. *Instrumentál.* Přípona 7. pádu jest *i*. Jména na *ce* přijímají v tomto pádě raději příponu *emi* než *i*: soudcemi, zrádcemi, škůdci; podobně i jména na *ice* mají obyčejně *emi*: Pardubicemi, Domažlicemi atd.

§ 110. Od tohoto sklonění odchylují se v některých pádech následující jména: den, host, kůň, kněz, peníz, přítel, rukojmě.

1. Den (stč. deň):

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Nom. den

dn-i, -ové

Gen. dn-e

dn-í, -ův

Dat. dn-i, -u

dn-ům

Akk. den

dn-i, -y

Vok. dn-i

dn-i, -ové

Lok. dn-i, -u, -e

dn-ech

Instr. dn-em

dn-i, -y.

Jméno týden, složeno z *tý* (týž) a *den*, skloňuje se na dvojí způsob: buď se obě částky skloňují, buď zů-

stává „tý“ nesklonným a toliko „den“ se skloňuje, což nyní nejvíce v obyčeji jest: nom. týden, gen. téhodne, dat. témudni, akk. týden, vok. týdni, lok. témdni, instr. týmdnem; množ. č. nom. a vok. tídni, tídnové, gen. týchd ní, týchdnuv, dat. týmdnům, akk. tédni, lok. v tých dnech, instr. týmidni; druhý způsob: gen. týdne, dat. týdni atd.

2. Host (stč. host). Slovo toto skloňuje se nyní v jednotném č. podle I. sklonění muž. r.; má však ještě jiné, ač zastaralé sklonění: gen. hostě, dat. hosti, akk. hostě, vok. hosti, lok. hosti, instr. hostem; v množ. č. skloňuje se takto: nom. a vok. hosti, -é, gen. host-ův, -í, dat. host-ům, -em, akk. host-i, lok. host-ech, instr. host-mi.

3. Koň skloňuje se v jednot. č. pravidelně, ve množ. nom. a vok. má: kon-i, koň-ové, a kon-ě, gen. kon-í, -ův, dat. kon-ím, -ům, akk. kon-ě, lok. kon-ích, instr. koň-mi, kon-i (viz § 142).

4. Kněz má ve množ. č. dvoje sklonění: buď jde podle hráč: knězi, knězův atd.; buď podle čtvrtého sklonění středního rodu: kněž-í, kněžím, atd.; což nyní nejvíce v obyčeji jest.

5. Peníz. Znamená-li jméno toto jednotlivé kusy mince, skloňuje se pravidelně v obou číslech; znamená-li však tolik co německé Geld, jest jen ve množ. č. v užívání a skloňuje se takto: nom. a vok. peníze, gen. peněz, dat. penězům, akk. peníze, lok. v penězích, instr. penězi.

6. Přítel (tak i složené ne-přítel) skloňuje se ve množ. č. takto: nom. a vok. přátelé (viz § 31), gen. přátel, dat. přátelům, akk. přátely, lok. přátelích (viz § 31), instr. přátely.

7. Rukojmě skloňuje se v jednotném čísle jako jména na ce (soudce); v množ. č. sklání se takto: nom. a vok. rukojmové, gen. rukojmí, dat. rukojmím, akk. rukojmě, lok. v rukojmích, instr. rukojměmi.

S k l o ň o v á n í ž e n s k á.

(První ženské sklonění.)

§ 111. *Jednotné číslo.**Množné číslo.*

Nom. žen-a	žen-y
Gen. žen-y	žen
Dat. žen-ě	žen-ám
Akk. žen-u	žen-y
Vok. žen-o	žen-y
Lok. žen-ě	žen-ách
Instr. žen-ou	žen-ami.

Příklady: ryba, hlava, husa, chyba, kopa, pata, skoba, lopata, stěna, voda, župa.

§ 112. K prvnímu sklonění hledí:

1. ženská jména na *a* s předcházející tvrdou nebo obojetnou souhláskou.

2. podstatná jména mužského rodu na *a* a to jen v jednot. č., v množ. č. jdou podle prvního sklonění mužského rodu.

3. podstatná jména ženského rodu na *y* jen v množném č. užívaná, jako: dudy, křtiny, máry, necky, vážky; Benátky, Hory, Kateřinky; Čechy (viz § 77, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech:

§ 113. *Dativ a lokál jednot. čísla.* Přípona těchto pádův jest *ě*, před kterýmž rozlišování a změkčování předchozích souhlásek děje se podle §§ 60. 1., 63. 1.; noha — noze (v. § 10), ruka — ruce, deska — desce, moucha — mouše, hora — hoře; dcera má dceři (viz § 129). Mužská jména přijímají příponu *ovi*: sluha — sluhovi, starosta — starostovi, pastucha — pastuchovi.

§ 114. *Instrumentál.* (V pádě tomto jed. a množ. čísla, pak v genitivě, dativě a lokále množ. č. kráčí se kmenová samohláska u některých jmen srostlých, majících před *a* v nominativě jednot. č. jen jednu souhlásku; brána — branou, bran, branám, branách, branami, míra — měrou, měř, měřám, měřách, měrami, žila — žilou, žil, žilám, žilách, žilami. Tak také: dráha, jáma, kráva, pára, rána, skála, sláma, tráva,

vrána, žába; díra, víra, síla, síra, mísa. (Srostitá jména, mající za kmenovou dlouhou samohlásku dvě neb tři souhlásky, nekrátí se; na př. brázda, hrázka, mázdra, sázka, vráska, láska; potom ještě slova) blána, káva, kláda, páka, spála. *Ou* krátí se obvykle jenom v genitivě množ. č. u dvouslabičných jmen: na př. houba — hub, moucha — much, louka — luk, strouha — struh, trouba — trub a j.

§ 115. Genitiv množ. čísla. (Podstatná jména, mající v genitivě množ. č. na konci dvě aneb i více souhlásek, vkládají mezi ně vsuvné *e*;) na př. barva — barev, matka — matek, studna — studen, panna — panen, hra — her, liška — lišek, jahla — jahel. Vyjímku činí podstatná jména vycházející na *vd*, *žd*, *zd*, *ct*, *št*: křivda — křivd, vražda — vražd, hvězda — hvězd, pocta — poct, pošta — pošt; taktéž i cesta, lampa, krypta, juchta, slza, palma atd.

§ 116. Obecná jména mužských osob, jako: hrdinā, pastucha, sluha, vévoda atd. mohou se v množném č. také dle vzoru „žena“ skloňovati, tedy: hrdiny, hrdin, hrdinām, hrdiny, v hrdinách, hrdinami. Ukončená jména na *ta* neb *sta* mají v nom. a vok. množ. *i* a *é*, řidčeji — *ové*: basista — basist-i, basist-é, basist-ové, Husita — Husiti, -é neb Husitové.

Druhé ženské sklonění.

§ 117. Jednotné číslo

Množné číslo.

Nom.	růž-e	růž-e
Gen.	růž-e	růž-í
Dat.	růž-i	růž-ím
Akk.	růž-i	růž-e
Vok.	růž-e	růž-e
Lok.	růž-i	růž-ích
Instr.	růž-i	růž-emi.

Příklady: boule, duše, kaple, kaše, koule, koupě, louže, meze, moruše, píle, práce, země, žemle.

§ 118. Druhým ženským skloněním spravují se:

1. podstatná jména samohláskou *e* aneb *ě* zavřená.

2. podstatná jména ženského rodu na *e* aneb *ě* jen v množném čísle běžná (viz § 77, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech.

§ 119. *Nominativ* jedn. č. Některá podstatná jména odsouvají někdy nominativní *e* neb *ě* a pak přeskakujíce do třetího ženského sklonění sklánějí se dle vzoru „daň“ (viz § 44, 3).

§ 120. *Genitiv* množ. č. Podstatná jména na *ice*, *yně* a trojslabičná na *le* nepřijímají v genitivě množ. čísla *i*: slepice — slepic, opice — opic, bohyně — bohyň, kuchyně — kuchyň, košile — košil, neděle — neděl. (Z dvojslabičných na *le* nepřijímají *i* jenom: chvíle — chvíl, míle — mil, jež i kmenovou samohlásku krátí. Ovce má ovec i ovci.

§ 121. *Dativ* a *lokál* množ. č. V pádech těchto bývá po sykavkách a po *l* přípona *em* a *ech* vedle *ím* a *ích*: ulice — ulicem — ulicích, housle — houslem — houslech. Jména svátkův přeskakují v dativě do sklonění mužského: velkonoce, velkonocům, letnice — cům, vánoce — cům. Dvěře má v dativě dveřím i dveřům, v instrumentále jenom dveřmi.

§ 122. Některá dvouslabičná skracojí kmenovou samohlásku v instrumentále jedn. č., pak v genitivě, dat., lok. a instr. množ. čísla, jako: práce, prací, pracím, pracích, pracemi; kůže, koží, kožím, kožích, kožemi; lžice, svíce v genitivě množ. čísla; z množných krátí kmenovou samohlásku dvěře, sáně, sáze v genitivě, dat., lok. a instr.

Třetí ženské sklonění.

§ 123.

Jednotné číslo.

Nom.	kost	daň
Gen.	kost-i	dan-ě
Dat.	kost-i	dan-i
Akk.	kost	daň
Vok.	kost-i	dan-i
Lok.	kost-i	dan-i
Instr.	kost-i	dan-í.

Množné číslo.

Nom.	kost-i	dan-ě
Gen.	kost-i	dan-í
Dat.	kost-em	dan-ím
Akk.	kost-i	dan-ě
Vok.	kost-i	dan-ě
Lok.	kost-ech	dan-ích
Instr.	kost-mi	dan-ěmi.

Příklady: a) dle „kost“: věc, noc, průpověď, past, chuť, nemoc; b) dle „daň“: klec, stráž, dlaň, postel, poušť, lázeň, tíž.

§ 124. K třetímu ženskému sklonění náležejí jména podstatná zakončená měkkou neb obojetnou souhláskou.

Poněvadž některá z podstatných jmen sem spadá-jících v genitivě jedn. č. příponu *i*, některá opět příponu *e* na se berou, vystavili jsme pro sklonění tuto dva vzory.

Podle vzoru *kost*

Podle vzoru *daň*

skloňují se vycházející na:

b a *p* všecka: hloub,
otep, step, slup atd.

v: obuv, ohlav, Čáslav,
Zbraslav, Boleslav, Vratislav atd.

l: hůl, mysl, sůl, bol-i
(bol-u), ocel-i (oce-le), podběl.

m: všecka: ozim-i, Chru-dim, Kouřim, Příbram atd.

s: všecka: hus, náves,
os (osa), směs, ves.

z: haluz, kolomaz, mo-saz-i (mosaz-u), rez-rzi,
(rez-u).

č: čeled, hrud, kád, píď,
měď, náповěď, průpověď,
zeď atd.

ev: mrkev, krev, církev,
kotev, větev atd.

l: postel, koupel, kou-del, petržel; kratochvíl-e.

m jenom: zem.

z: hráz, nesnáz (nesná-ze), mláz, tvrz.

č jenom: haď, hřaď.

t a *st*: čtvrt, čest, hrst,
chut, kořist, prst, pout,
vlast, výsost atd.

ň: plaň (rovina), pláň
(plánka), zeleň (zelenost),
prostraň.

c: moc, noc, nemoc, pec,
věk atd.

č: léč, louč, moč, řeč,
seč, průseč, tluč, žluč.

ř: jař, sběr, tvář, zděr,
zvěr.

š: myš, spraš, veš.

ž: lež, otěž, řež.

t a *st* jenom: labut, ná-
rut, prt, vrt, vývrat.

šť: poušť, tloušť, Pešť.

ň: dlaň, dýň, jabloň, bá-
seň, bázeň, kázeň, píseň,
tíseň, žízeň; Videň, Plzeň,
Třeboň atd.

c jenom: klec, obec.

č: chatrč, kleč, obruč,
senoseč, stač, Přelouč.

j: chvoj, kolej, krůpěj,
závěj atd.

ř: šíř (šířka) atd.

š: peleš, veteš, výš atd.

ž: drůbež, loupež, mlá-
dež, stráž, věž atd.

Jména smeti a děti skloňují se v množném čísle podle „kost.“ Toto zní v jedn. č. dítě a sklání se dle „kníže.“

Poznámky o jednotlivých pádech.

§ 125. V genitivě a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyblivé *e* u následujících jmen: Choteč — Chotči, keř — kři, lest — lsti, lež — lži, rež rži, ves — vsi, veš — vši, zeď — zdi, bázeň — bázně, dáseň — dásně, kázeň -zně, obec -ce, píseň -sně, Videň -dně, Plzeň -zně a j. Čest má cti, trest — třti a tresti. Hůl, sůl, krátí ů v o: holi, soli.

§ 126. Vokativ jedn. Užívá-li se jmen „milost“ a „jemnost“ za titul, jest vokativ roven nominativu: Vaše milost! Jemnost pane!

§ 127. Dativ a lokál množ. č. V pádech těchto přijímají některá podstatná jména přípony *im* a *ích* m. *em* a *ech*: hus, lež, myš, smeti, veš, hus — husím, -ích, myš-ím, -ích, smet-ím, -ích atd.

§ 128. Instrumentál množ. Na místo *mi* klade se *emi* aneb *ěmi* tehdyž, kdyžby shrnutím mnohých

souhlásek tvrdost u vyslovování povstati mohla: lež — lžemi, ves — vsemi, zeď — zděmi.

§ 129. Vzorem „daň“ spravují se též slova máti (či máť m. mater) neti (či neť m. neter) a částečně dci (m. dcer) a skloňují se takto:

	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
Nom. a vok.	máti	mate-ř-e
Gen.	mate-ř-e	mate-ř-í
Dat.	mate-ř-i	mate-ř-im
Akk.	mate-ř	mate-ř-e
Lok.	mate-ř-i	mate-ř-ích
Instr.	mate-ř-i	mate-ř-mi.

Od dci zachoval se posud toliko dat. a lok. jed. dceři; ostatní pády tvoří se pravidelně od dcera podle „žena.“

Skloňování střední.

První střední sklonění.

§ 130.	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
	Nom. slov-o	slov-a
	Gen. slov-a	slov
	Dat. slov-u	slov-ům
	Akk. slov-o	slov-a
	Vok. slov-o	slov-a
	Lok. slov-ě (u)	slov-ích (ech)
	Instr. slov-em	slov-y.

Příklady: čelo, dělo, dřevo, hnízdo, jelito, jezero, kladivo, kolo, koryto, město, péro, stádo, střevo, zrna.

§ 131. K prvnímu sklonění hledí:

1. všecka podstatná na o: jablko, mračno, dílo atd.
2. podstatná jména střed. rodu na a jenom v množ. č. běžná: játra, kamna, nádra, ústa, vrata, záda a j.
3. vlastní mužská jména na o: Hromádko, Slunečko, Vrtátko a j.
4. přídavná a číselná jména na o: mnoho, málo, daleko, čtvero, patero a j.

Podstatné jméno dítko jest v množ. č. rodu ženského a skloňuje se tu podle vzoru žena.

Poznámky o jednotlivých pádech :

§ 132. *Dativ jednot. č.* Jména mužská na *o* přibírají v dativě a lokále *ovi*: Slunéčko — Slunečkovi, ve množ. čísle jdou podle 1. mužského sklonění: Slunečkové, Slunečkův atd.

§ 133. *Lokál jednot.* Přípona pádu tohoto jest buď *ě*, buď *u*. Podstatná jména mající před *o* hrdelnice přibírají raději *u* než *ě*: v uchu, oku, jhu, Polsku, Lipsku, Hradecku, zřídka mluví a píše se: v rouše (roucho), mléce (mléko), bříše (břicho), v Lipště (Lipsko), v Polště (Polsko); avšak mnoho má vždy (na) mnoze (v. § 158). Po ostatních souhláskách jest více *ě* než *u* v užitku: jádro — jádre, hnízdo — hnízdě, město — městě, zrno — zrně, maso — mase; avšak sto má *stu*, jméno — jměnu, ráno — (po) ránu, koleno — kolenu (pokolení), koleno (= Knie) má v koleně.

§ 134. *Genitiv množ. č.* Vsuvné *e* klade se mezi souhlásky tam, kdeby je vysloviti těžko bylo: dno — den, jablko — jablek, lůžko — lůžek, plátno — pláten, sto — set. Kmenová souhláska krátí se v jádro — jader, péro — per, jméno — jmen — jmenům — jmenech, léto — let — letům — letech, — lety.

§ 135. *Lokál množ. č.* Kromě přípon *ech* a *ích* vyskytá se tu ještě přípona *ách*, zvláště po souhláskách *h*, *ch*, *k*, *r*: jhách, městečkách, jablkách, bedrách, víčkách a j.

Pozn. Některá podstatná jména ženského rodu na *a* přeskakují do 1. sklonění střed. rodu a to v nominativě, akkusativě a vokativě množ. č., v ostatních pádech skloňují se podle ryba: jikra, luka, muka, lýtka, sádka. Taktéž i některá mužská jména: hon — hony a hona, oblak — oblaky a oblaka.

Druhé střední sklonění.

§ 136. *Jednotné číslo. Množné číslo.*

Nom.	pol-e	pol-e
Gen.	pol-e	pol-i
Dat.	pol-i	pol-ím
Akk.	pol-e	pol-e
Vok.	pol-e	pol-e
Lok.	pol-i	pol-ích
Instr.	pol-em	pol-i.

Příklady: hoře, líce, lože, moře, ovoce, slove, slunce, útočiště.

§ 137. K druhému střednímu sklonění patří podstatná jména na *e* s předcházející měkkou aneb obojetnou souhláskou. Jméno *ne* patří jenom v jedn. č. k tomuto sklonění.

§ 138. Poznámky:

1. Podstatná jména na *iš* nepřijímají v genitivě množ. čísla nikdy přípony *i*: lučiště — lučišť, ohniště — ohnišť. Vejce má vajec, plíce, plíc.

2. Podstatné jméno *poledne* přijímá v lokále množ. č. po předložce *o* příponu *ách*: o polednách.

Třetí střední sklonění.

§ 139. Jednotné číslo.

Nom.	kníž-e	rá-m-ě
Gen.	kníž-e-te	ram-e-n-e
Dat.	kníž-e-t-i	ram-e-n-i
Akk.	kníž-e	rá-m-ě
Vok.	kníž-e	rá-m-ě
Lok.	kníž-e-t-i	ram-e-n-i
Instr.	kníž-e-t-em	ram-e-n-em.

Množné číslo.

Nom.	kníž-a-ta	ram-e-n-a
Gen.	kníž-a-t	ram-e-n
Dat.	kníž-a-t-ům	ram-e-n-ům
Akk.	kníž-a-t-a	ram-e-n-a
Vok.	kníž-a-t-a	ram-e-n-a
Lok.	kníž-a-t-ech	ram-e-n-ech
Instr.	kníž-a-t-y	ram-e-n-y.

Příklady dle „kníže“: děvče, kotě, pachole, ptáče, vlče; dle „rámě“: břímě, písmě, símě, výmě.

§ 140. Třetím středním skloněním spravují se:

1. podstatná jména na *e* aneb *ě*, jichžto kmenové *t* před příponami samohláskovými na jevo vystupuje: pachole, ptáče, sirůbě, tele, židě, doupě, koště, poupě, vole, zemče a j.

2. podstatná jména na *mě*, jichžto kmenové *n* před příponami samohláskovými opět ožívá: břímě, písmě, plémě, símě, týmě, výmě atd. Všecka zde uvedená podstatná jména osobila si vedle této staré a ryzí skloňovací formy na *mě* jiný tvar na *meno*: břemeno, písmeno, plemeno, rameno atd.

§ 141. Poznámky:

1. Dítě skloňuje se v jedn. č. pravidelně, v množ. č. přechází do ženského rodu a jde podle „kost“.

2. Nebe m. nebes přišlo v celém jedn. čísle o kmenovou hlásku *s*, skloňujíc se v něm dle pole; v množném naopak zachovalo ji podnes: nebe-s-a, nebe-s, nebe-s-ům, nebe-s-ích, nebe-s-y.

3. Jména kníže, hrabě, lankrabě, markrabě, purkrabě mají jako jiná životná v jednotném čísle akkusativ rovný genitivu: knížete, hraběte atd.

Čtvrté střední sklonění.

§ 142. Jednotné číslo.

Množné číslo.

Nom.	znamen-í	znamen-í
Gen.	znamen-í	znamen-í
Dat.	znamen-í	znamen-ím
Akk.	znamen-í	znamen-í
Vok.	znamen-í	znamen-í
Lok.	znamen-í	znamen-ích
Instr.	znamen-ím	znamen-ími.

Příklady: kopí, panství, psaní, svědectví, údolí, umění, volání, vysvědčení atd.

§ 143. K čtvrtému střednímu sklonění patří:

1. podstatná jména středního rodu na *í*.

2. podstatná jména ženského rodu na *í*; na př. bibli (bible), lodí, paní, pradlí (pradlena), rolí (role), švadlí (švadlena), podržující v instrumentále jedn. č. též příponu *í*.

3. několik podstatných jmen mužského rodu: září (september), pondělí; v množ. čísle: bratří, kněží a částečně koní.

Pozn. Osobná jména muž. rodu: sudí, purkrabí, Briekf, Jiljí a Jiří řídí se tímto skloněním jenom ve spojení s přídavným jménem, jinak dle vzorů přídavných jmen: k svatému Jiří, o svatém Jiljí, k nejvyššímu sudí.

Dvojné číslo.

§ 144. Dvojné číslo, v staré češtině obecné, vystoupilo v nynější řeči až na nemnohé sledy ze života. Udrželo se posud, a to jen ještě částečně, nejvíce ve jmenech podvojných údův těla lidského, jako jsou: rty, prsa, ruce, nohy, oči, uši, kolena, ramena.

Sklonění jmen těchto jest následující:

N. A. V. rty,	prsa,	ruce,	nohy,	oči,	uši,
G. rtou,	prsou,	rukou,	nohou,	očí,	uši,
D. rtoum,	prsoum,	rukoum,	nohoum,	očí,	uší,
L. rtou,	prsou,	rukou,	nohou,	očí,	uší,
I. rtoma,	prsoma,	rukama,	nohama,	očí,	uší.

§. 145. Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Nom., akk. a vok. Podstatná jména noha, koleno, rameno nemají nyní v pádech těchto dvojného čísla, na místě něho jest množné číslo v obyčeji: nohy, kolena, ramena. I jména rty, prsa považují se nyní vůbec za množná, a sice: rty (jedn. ret) za mužský, prsa (jednot. prs) za střední rod. Jména oko, ucho přeskakují ve dvojném čísle do ženského rodu: černé oči, dlouhé uši. Rodič má rodiče (stč. rodiča t. otec a matka).

2. Dativ. Místo zobecnělých tvarův: rtoum, prsoum, kolenoum, ramenoum, rukoum, no-

K § 144. Skloňování dvojného v staročeštině:

N. A. V. páv-y, hráč-a, žen-ě, růž-i, kost-i, slov-ě, pol-i, znamení.

G. L. páv-ú, hráč-ú, žen-ú, kost-jú, slov-ú, pol-ú, znamen-jú.

D. I. páv-oma, hráč-ema, žen-ama, růž-ema, kost-ma, slov-oma, pol-ema, znamen-íma.

Pozn. Nom., akk. a vok. ženského i středního rodu rovnají se vždy lokálu jednot. čísla.

houm, lépe by bylo říkati a psáti: rtům, prsům, kolennům, ramenům, rukám, nohám.

3. Instrumentál. Pádu toho užívají básníci při všech podstatných jmenech: chlapoma, otcema, matkama, kostma, slovoma atd.

Pozn. Ruka, oko, ucho mají množné číslo jenom tenkrát, když se jich u významu vedlejším užívá: ruky na hodinách, oka na síti, na polívce, ucha u nádob, jehel a p.

Skloňování cizích jmen.

§ 146. Aby pravidla skloňování cizích jmen náležitě vystavena býti mohla, potřebí jest jména rozvrhnouti na starověká a novověká.

§ 147. Mezi jmény starověkými sluší obzvláštní zření míti ke slovům z jazyka řeckého a latinského, v jejichžto skloňování následujícími pravidly spravovati se musíme:

1. Nominativy cizích slov buďtež v jednot. nebo množ. čísle vždy v původním svém tvaru užívány, na př. Chloe, Kirke, Kodros neb Codrus, Mercurius (nikoli Merkur), Ovidius (nikoli Ovid), Ilias (nikoli Iliada), Plato neb Platon, Plataeae, Bacchanalia atd. V řídých případech a pouze vyjímkou, u slov velmi známých, od původního tvaru i již se odstupuje, i na potom odstupovati může, na př. despot místo despota neb despotes, Atény, komisi atd.

Pozn. Kde se v národní mluvě a ve spisovném jazyku zčestěné tvary ujaly, držeti se jich třeba napořád: na př. Jiljí, Ondřej, Pavel, Řím atd.

2. Přípony pádův jazyka našeho musejí se připínati ku kmenům jazyka řeckého a latinského, nikoli k celým slovům.

§ 148. Podle sklonění „páv“ jdou latinská a řecká jména vycházející v nominativě na

1. *es*: Apell-es, -a, Atrid-es, -a, Alcibiad-es, -a, Mithridat-es, Astyag-es, Aristotel-es, Demosthen-es atd.

2. *us, er, ir*: Homer-us, -a, Herodot-us, Pindar-us, Menela-us, August-us, Justin-us atd.; skrácená: Panthus (m. Pantho-os), Arsinus (m. Arsino-os) atd. gen.

Panthoa, Arsinoa; Alexander, Lucifer, Macer, Jupiter, Decemvir atd. gen. Alexandra, Lucifera atd.

3. *o a on*: Cicero — Cicerona, Nero — Nerona, Xenophon — Xenophonta a jiná, jichžto kmen z jazyka řeckého aneb latinského znáti musíš.

§ 149. Podle sklonění „strom“ jdou vycházející na

1. *us (os)* Epir-us, -u, Rhod-us, -u, Tyrus, Lesbus, Tarsus atd.

2. střední na *a*, a to jenom v gen., dat., lok. obou čísel: drama-dramatu, dogma-dogmatu, drama-tův atd.; v nom., vok., akk. obou čísel lépe je držeti se původního tvaru a rodu: drama, množ. nom. a akk. *dramata*.

§ 150. Skloněním „žena“ spravují se koncovaná na

1. *a a e*: mají-li před sebou souhlásku aneb samohlásku *o*: Europ-a, Aetn-a, Helen-a, Andromach-e, Psych-e, Chlo-e atd.; gen. Aetny, Chlo-y atd. Ostatní spravují se skloněním růže: Asia gen. Asi-e, anarchia, -e, geographia, Achaia, idea atd.

2. mužská na *a a as*, o kterých to platí, což o domácích na *a* v § 112, 2. řečeno, Aret-as, -y, -ovi, Pelopid-as, Leonid-as; levit-a, -y, -ovi, Get-a, Pers-a, Agripp-a atd.

3. mnohá ženská, jichžto kmen z jazyka řeckého neb latinského znáti musíš; na př. Styx (= č. Stygs) gen. Styg-y, Pallas gen. Pallady, Salamis-Salamin-y, Tiberis-Tiber-y, Sappho gen. Saffoy, anebo snad lépe Saffy od Saffa atd.

§ 151. Podle sklonění „duše“ jdou všechna ženská na *lis, sis a ys*; na př. Neapol-is gen. Neapol-e, Nemesis, crisis, Erinny-s gen. Erinnye, Tethy-s, -e atd.

§ 152. Dle sklonění „slovo“ jdou všechna na *um*: Athenae-um, lice-um, museum, Capitolium, evangelium, gymnasium, privilegium atd. gen. Athenaea, lycea, musea, evangelia, gymnasia atd. Vycházející na *ium a eum* uchylují se od pravidla ve třech pádech, t. v jedn. dat. a lok. a ve množ. gen., dat. a lok. přestupující do sklonění *pole*: dat. lok. evangelii, gymnasií, musei,

množ. gen. evangelií, gymnasií, museí, dat. evangeliím, gymnasiím, lok. evangeliích, gymnasiích, museích.

§ 153. Podle „pole“ skloňují se: Praeneste, Arēlate, Soracte atd.

Pozn. Někdy, má-li sklonění jazyku našemu přiměřeněji provedeno býti, nutná potřeba nastane nejen zakončení kmene drobet zjinačiti, ale i rod změnit; na př. Glykerion gen. řec. Glykerionos, česk. snad lépe Glykerie (jakoby od Glykeria); Sappho gen. řec. Sapphōos, skráceně Saphus, česk. snad lépe Saffy místo Saffoy (jakoby od Saffa).

§ 154. Z cizích jmen toliko v množ. čísle užíváných spravují se

1. skloněním „pávi“: Philippi, Stobi, Veji, Tarquinii, Brigantes, Luceres atd.

2. skloněním „ženy“ a „růže“: Athenae, Syracusae, Thebae, Plataeae, Alpes, Gades, Sardes, Cyclades.

3. skloněním „slova“ a „pole“: Tempe místo Tempea, Leuctra, Megara, Bacchanalia, Saturnalia atd.

§ 155. Ve skloňování starověkých jmen k řeckému a latinskému jazyku nenáležejících nejlépe učiníme, jestliže každé slovo hned za kmen počteme a pravidlům našeho skloňování podrobíme, šetříce při tom zakončení, rodu a životnosti anebo bezživotnosti jeho: Adam, David, Isák, Betlém, Jordan, Eva, Sara, Jericho a mnohá jiná.

Jen tam, kde se skloňování slov starověkých náležitě provésti nedá, pomáhati si můžeme přídavky: město, řeka, potok, hora a j.; na př. na hoře Ararat, u potoka Thera řečeného, do města řečeného Jahaz atd.

§ 156. K cizím slovům z jazykův novověkých přivšujeme, pokud možná, přistojné přípony českých sklonění: na př. Perier gen. Perier-a, dat. a lok. Perier-ovi; Forcellini gen. Forcellini-a, Lesley gen. Lesley-e; Bordeaux (= Bordó) gen. Bordeaux-a; Schiller gen. Schiller-a; Kraus-a, Marks-a, Hess-a, Hirsch gen. Hirsch-e.

Pozn. Známejším jmenům cizích míst, řek atd. hledí se dle možnosti dávatí starší anebo původní tvar, jako: Bretania místo Bretagne, Massilia m. Marseille, Bulonia m. Boulogne, Sequana m. Seine atd.

§ 157. Německá krajinská jména na *en*, jako: Hessen, Sachsen, Schwaben atd., jsouce nominativy množ. čísla, správně se mění v Hessay, Sasy atd. Místná na *-ingen* jsou zase množné dativy. Postačilo by tedy psáti a skloňovati pravidelně Götting, Tübing, Nördling atd. Anobrž i u jmen na *-angen*, *-hafen*, *-hofen*, *-hausen*, *kirchen*, *-leben*, *-wegen* dá se koncovka *en* odvrhnouti a pouhý kmen skloňovati: Ellwangen — Ellvanku, Kuxhafen — Kuxhafu, Dünkirchen — Dünkirchu, Eisleben — Eislebu, Nimwegen — Nimwegu atd.

2. Přídavné jméno.

§ 158. Jména přídavná dělí se dle významu a zakončení svého na rozličné třídy.

Podle významu jsou přídavná:

1. *jakostná* (qualitativa, *Beschaffenheitswörter*), jimiž se vlastnosti osob a věcí znamenají; na př. *tichý*, *horký*, *modrý*, *ryšavý*, *rychlý* atd.

2. *přisvojovací* (possessiva, *zueignende*), udávající, komu co náleží; na př. *otcův*, *otcova*, *otcovo*, *tetín*, *tetina*, *tetino* atd.

3. *vztažná* (relativa, *beziehende*), jimiž se vytýká poměr, v kterém pojem jména podstatného k jiným jmenům podstatným jest; na př. *dubový*, *ovčí*, *lidský*, *lesní*, *ječný*, *moučný*, *cihelny*, *jarní*, *letní* atd.

Pozn. V širším smyslu počítají se k jmenům přídavným také přídavná jména číselná, přídavná zájmena, přičestí a přechodníky.

Podle zakončení jsou přídavná jména:

1. *Neurčitá* (indefinita, *unbestimmte*), končící se v mužském rodě na tvrdou souhlásku, v ženském na *a*, ve středním na *o*; na př. *vesel*, *vesel-a*, *vesel-o*, *nemocn*, *nemocn-a*, *nemocn-o*, *znám*, *-a*, *-o* atd.

Pozn. Neurčitá přídavná jména vycházejší za starodávna v mužském rodě na měkkou souhlásku, v ženském na *a*, ve středním na *e*, vyšla jsou v nynější mluvě až na nepatrný zbytek docela z oběčeje; na př. *člověc*, *člověc-a*, *člověc-e*, *pán*, *pán-a*, *pán-ě* (m. *pánje*).

2. Určitá (definita, bestimmte), vyzvukující po tvrdých souhláskách v mužském rodě na *y*, v ženském na *á*, ve středním na *é*, po měkkých souhláskách ve všech třech rodech na *i*: vesel-*y*, vesel-*á*, vesel-*é*, člo-*věč-i*, pěš-*i*.

Sklonování přídavných jmen.

1. Sklonění přídavných neurčitých.

§ 159. Sklonění přídavných neurčitých nelišilo se za starodávna nijak od onoho jmen podstatných. Tak se skloňovalo na př. věčen dle vzoru páv, věčna dle vzoru žena, věčno dle vzoru slovo. V novoděské řeči zachovala tato přídavná své skloňovací tvary toliko v nominativě jednot. a množ. čísla, když službu nějakého přísudku konají, pak v akkusativě obou čísel a všech tří rodův, konečně v dativě jednot. č. bez rozdílu rodu.

Jednotné číslo.

Nom.	vesel	vesel-a	vesel-o
Dat.	vesel-u	vesel-u	vesel-u
Akk.	vesel-a	vesel-u	vesel-o.

Množné číslo.

Nom.	vesel-i, -y	vesel-y	vesel-a
Akk.	vesel-y	vesel-y	vesel-a.

U životných mužského rodu jest akkusativ jednot. č. roven genitivu, u neživotných nominativu. V nominativě množ. čísla přijímají životná příponu *i*, neživotná příponu *y*.

Příklady: syn jest smuten, matka jest zdráva, dítě jest nemocno; řeč tvá známa tebe činí; učin ji zdravu a spasenu; učinil je (člověčenstvo) spaseno; vidíme se nuceny; nelze mi býti veselu, těžko je jí tomu rádu býti; dětem náleží býti poslušnu atd.

Pozn. Neurčitá přídavná jména měkkého zakončení vyšla v nynější řeči z obyčeje až na zbytek slova „Páně“, kteréžto nyní s významem přisvojovacího přídavného všechny pády starého sklonění zastupuje: na př. chrám Páně, m. pán, léta Páně (m. nepřehl. páňa), matka Páue (m. nepřehl. páňa) atd.

§ 160. Některé pády kromě těch uvedených v předešlém § zachovaly se v příslovcích:

a) genitiv: bez mála, z čista jasna, z čista dobra, z-úplna, z-blízka, z-nova, z-rovna, z-hojna, z-krátka, do naha, do čista, do starodávna atd.

b) dativ: po panskú, po česku, po německu, po tichu atd.

c) lokál: na krátce, na (po) hotově, na dlouze, v nově atd.

d) instrumentál: málem, mnohem atd.

§ 161. Skloněním předešlých přídavných řídí se také přídavná přisvojovací na -ův, -ova, ovo a -in, -ina, -ino s tím toliko rozdílem, že sobě některé pády ze sklonění určitých přídavných vypůjčují, a to: jednotný instr. muž. a středního rodu, množný gen., dat., lokál a instr. všech tří rodův.

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom. otcův	otcov-a	otcov-o
Gen. otcov-a	otcov-y	otcov-a
Dat. otcov-u	otcov-ě	otcov-u
Akk. otcov-a, otcův	otcov-u	otcov-o
Lok. otcov-ě, (-u)	otcov-ě	otcov-ě, (u)
Instr. otcov-ým	otcov-ou	otcov-ým.

Množné číslo.

Nom. otcov-i, y	otcov-y	otcov-a
Gen. otcov-ých	otcov-ých	otcov-ých
Dat. otcov-ým	otcov-ým	otcov-ým
Akk. otcov-y	otcov-y	otcov-a
Lok. otcov-ých	otcov-ých	otcov-ých
Instr. otcov-ými	otcov-ými	otcov-ými.

Vokativ rovná se vždy nominativu. Při životných jest jednotný akkusativ muž. rodu roven genitivu, při neživotných nominativu. V množném nominativě muž. rodu mají životná *i*, neživotná *y*.

Pozn. Místo -ův, -ova, -ovo užívá se v některých krajích pro všechny pády a pro všechny tři rody koncovky -ovic, která nic jiného není než množný, nominativu jednot. čísla rovnající se genitivu podstatného jména; na př. mlynářovic syn, mlynářovic dcera, mlynářovic pole, znám syna sládkovic, dceru Svobodovic, dítě kovářovic atd.

2. Sklennění přídavných určitých.

§ 162. Určitá přídavná jména s tvrdým zakončením skloňují se následujícím způsobem:

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom. nov-ý	nov-á	nov-é
Gen. nov-ého	nov-é	nov-ého
Dat. nov-ému	nov-é	nov-ému
Akk. nov-ého, -ý	nov-ou	nov-é
Vok. nov-ý	nov-á	nov-é
Lok. nov-ém	nov-é	nov-ém
Instr. nov-ým	nov-ou	nov-ým.

Množné číslo.

Nom. nov-í, -é	nov-é	nov-á
Gen. nov-ých	nov-ých	nov-ých
Dat. nov-ým	nov-ým	nov-ým
Akk. nov-é	nov-é	nov-á
Vok. nov-í, -é	nov-é	nov-á
Lok. nov-ých	nov-ých	nov-ých
Instr. nov-ými	nov-ými	nov-ými.

K § 162. Určitá přídavná vznikla připojením ukazovacího zájmena i (ji), *ja*, *je* k pádům přídavného neurčitého. V dřevní době skloňovaly se obě částky; potom koncovky první částky stažením, přehlasováním a vysutím zanikly: čistý (= čistě + ji = čistý), čistá (= čista + ja = čistá), čisté (= čisto + je = čisté jako z moje-mé), čistého (= čista + jeho — čist — jeho — čistého), čistému (= čistu + jemu — čist-jemu — čistému) atd.

Příklady: bílý, bedlivý, bosý, hladový, hrubý, la-skavý, milý, rusý, slabý, slepý, spanilý, střidný, žravý, živý atd.

§ 163. Pod tento vzor padají:

1. všechna přídavná jména na *y*, *a*, *e* i tenkrát, když mají význam podstatných; na př. celný, důchodný, hajný, hlásný, hospodský, mýtný, pocestný, polesný, poklasný, ponocný, přísežný, rýnský, strážný, úterý, vrátný, zlatý atd.; komorná, krámská, krejčová, kup-cová, panská, správcová atd.; cestné, hostinné, mě-řičné, mostné, přivozné, služné, tržné, útratné, vstupné, výslužné atd.

2. vlastní jména osob a míst na *y*, *a*, *e*: Holý, Chmelenský, Lomnický, Plachý, Lažanská, Němcová, Světlá, Čížová, Červená, Lysá, Olešná, Hostinné, Ji-lové, Ladvé atd.

§ 164. Poznámky.

1. Akkusativ jednotný jest u životných bytostí roven genitivu, u neživotných nominativu, na př. mám dobrého přítele; mám nový kabát.

2. Nominativ a vokativ množ. č. při život-ných podstatných přijímají příponu *i*, při neživotných *e*. Připojí-li se v týchž pádech k neživotnému pod-statnému přípona *-ové*, užívá se při přídavném pří-pony *i*, na př. zelení stromové, zelené stromy, silní dubové, silné duby. Před příponou *i* změkčují se hlásky *r*, *d*, *t*, *n*, rozlišují se hrdelnice *h*, *ch*, *k* v *z*, *š*, *c*, sku-peniny *ck* a *sk* v *čt* a *št* (§§ 59 a 64); na př. starý — staří, černý — černí, prudký — prudcí, nahý — nazí, hluchý — hluchí, katolický — katoličtí, plzeňský — plzeňští.

§ 165. Určitá přídavná s měkkým zakončením skloňnjí se následovně:

K § 165. Určitá přídavná měkkého zakončení vznikla jako přídavná určitá tvrdého zakončení, totiž připojením uka-zovacího zájmena *i* (*ji*), *ja*, *je* k pádům přídavného ne-určitého (viz § 162 dole).

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom. dneš-n-i	dneš-n-i	dneš-n-i
Gen. dneš-n-ího	dneš-n-i	dneš-n-ího
Dat. dneš-n-ímu	dneš-n-i	dneš-n-ímu
Akk. dneš-n-ího, dneš-n-i	dneš-n-i	dneš-n-i
Vok. dneš-n-i	dneš-n-i	dneš-n-i
Lok. dneš-n-ím	dneš-n-i	dneš-n-ím
Instr. dneš-n-ím	dneš-n-i	dneš-n-ím.

Množné číslo

pro všechny tři rody.

Nom. dneš-n-i
Gen. dneš-n-ích
Dat. dneš-n-ím
Akk. dneš-n-i
Vok. dneš-n-i
Lok. dneš-n-ích
Instr. dneš-n-ími.

U životných mužského rodu jest jednotný akkusativ roven genitivu, u neživotných nominativu.

Příklady: boží, cizí, čápí, denní, hadí, hraběcí, kostelní, noční, přední, rybí, ryzí, vrchní, všemohoucí atd.

§ 166. Tímto vzorem se řídí:

1. všechna přídavná na *i*
2. všechna přídavná v druhém a třetím stupni na *i*: moudřejší, nejmoudřejší, lepší, nejlepší atd.
3. podstatná jména vycházející na *i*; na př. bližní, kočí, krejčí, lovčí, náhončí, přichozí, sirotčí, výběřčí; sudí, markrabí, purkrabí, Briek, Jiljí, Jiří; tato poslední jen tenkrát, když nemají přívlasků; na př. sudí, -ího atd., avšak nejvyššímu sudí, kostel svatého Jiljí, o svatém Jiří atd. (Viz § 143. Pozn.)

Pozn. 1. Se jmény přídavnými srovnávají se ve skloňování, a sice jak ve tvrdém tak v měkkém, také mnozí druhové číslovek, zájmen, přičestí a přechodníků. Kde toho potřeba se ukáže, připomene se co vhodí o těchto částkách řeči na svém místě.

2. Podstatná jména čísla dvojného *oči, uši, ruce* a j. pojí se v nynější mluvě s přídavným jménem čísla množného: *oči hospodínovy; oči vysokých* nebudu trpěti; slyšel jsem v své uši a t. d. A však v instrumentále praví se z pravidla: *svýma křídlyma, nábožnýma ženama* atd. Za starodávna měla přídavná jména ve všech pádech dvojně číslo.

Stupňování jmen přídavných.

(*Steigerung, Comparison der Adjectiva.*)

§ 167. Přídavná jména mají tři stupně porovnávací:

1. První stupeň přisuzuje vlastnost nějakou jednemu předmětu vůbec a slove položitелеm (positiv, erste Vergleichungsstufe); na př. *pilný chlapec; těžké olovo; dům jest vysoký.*

2. Druhý stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednemu předmětu u věčší míře nežli ostatním druhým a sluje srovnavatelem (comparativ, zweite Vergleichungsstufe); na př. *Tento dům jest vyšší než onen.*

3. Třetí stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednemu předmětu přede všemi ostatními v nejvyšší míře a nazývá se svrchovatelem (superlativ, dritte Vergleichungsstufe); na př. *Ze všech nejrychlejší jest František.*

První stupeň jest ve formě samého jména přídavného, druhý a třetí stupeň tvoří se příponami zvláštními.

§ 168. Druhý stupeň (srovnavatel, comparativ) tvoří se trojím způsobem, totiž:

1. připojením koncovky *-ěji* neprostředně k samému kmeni pozitivu (položitele) a stáhnutím *ěji* v *i*. Před *ě* se souhlásky *d, t, n, r* (dle § 61) obměkčují, hrdelnice (dle § 58) rozlišují; na př.

hebk	(ý):	hebčejí	=	hebčí,
hezk	(ý):	hezčejí	=	hezčí,
hork	(ý):	horčejí	=	horčí,
hořk	(ý):	hořčejí	=	hořčí,
křehk	(ý):	křehčejí	=	křehčí,
lehk	(ý):	lehčejí	=	lehčí,

měkk (ý): měkčeji = měkčí,
 mělk (ý): mělčeji = mělčí,
 prudk (ý): prudčeji = prudčí,
 tenk (ý): tenčeji = tenčí,
 trpk (ý): trpčeji = trpčí.

Pozn. Kromě uvedených zde přídavných na *ký* jest tento útvar druhého stupně (srovnavatele) v nynější řeči neobyčejný.

2. přistavením koncovky — *ější*. Před *ě* se souhlásky *d, t, n, r* (dle § 61) obměkčují, hrdelnice (dle § 59) rozlišují a skupeniny *ck* a *sk* v *čt* a *št* mění:

chytrý — chytřejší,	mokrá — mokřejší,
silný — silnější,	jasný — jasnější,
složitý — složitější,	pracovitý — pracovitější,
čerstvý — čerstvější,	nový — novější,
hloupý — hloupější,	skoupý — skoupější,
milý — milejší,	spanilý — spanilejší,
divoký — divočejší,	vetchý — vetšejší,
křivolaký — křivolačejší,	panský — panštější,
otrocký — otročtější a j.	
Bílý má bělejší,	svatý (dle § 31) světější.

Pozn. Druhý stupeň pomocí *ější* tvoří většina přídavných jmen hlavně po hláskách: *b, p, v, m, n, t, l*.

3. přistavením skrácené koncovky — *ší*, při čemž se předcházející hrdelnice *h* a *ch* v *ž* a *š* rozlišují; na př.

tuhý — tužší,	drahý — dražší,
hluchý — hlušší,	suchý — sušší,
mladý — mladší,	tvrdý — tvrdší,
bohatý — bohatší,	hustý — hustší,
starý — starší a j.	

§ 169. Přídavná, zakončená slabikami *ký, eký, oký*, odmítají ve svém stupňování tyto koncovky a přirážejí *ši* k samému kmeni, při čemž se předcházející souhlásky *s* a *z* změkčují; na př.

blízký — bliž-ší,	nízký — niž-ší,
úzký — už-ší,	vysoký — vyš-ší,
široký — šir-ší,	hluboký — hlub-ší,
hladký — hlad-ší,	krátký — krat-ší,
daleký — dal-ší,	krotký — krot-ší.

Pozn. 1. Dvojslabičná přídavná krátí v 2. stupni s koncovkou *í* kmenovou samohlásku: krátký — kratší, blízký — bližší, řídký — řidší atd.

Pozn. 2. Mnohá přídavná připouštějí koncovku *í* i *ěší*, v čemž vlastně libozvučnost rozhoduje: na př. slabý — slabější — slabší, čistý — čistější — čistší, tmavý — tmavější — tmavší, krásný — krásnější — krašší, snadný — snadnější — snadší (snazší) atd.

§ 170. Následující přídavná mají nepravidelné stupňování: dobrý — lepší, zlý — horší, malý — menší, veliký — větší, dlouhý — delší.

§ 171. Přídavná vztahující se na čas, anebo znamenající hmoty neb látky, dále přisvojovací a jiná podobná přídavná jména nepřipouštějí žádného stupňování, na př. dnešní, včerejší, někdejší, nyníjší, zdejší, zimný, dřevěný, železný, zlatý, papírový, člověčí, boží; celý, mrtvý, němý, písemný, slepý, ústný a j.

§ 172. Třetí stupeň (svrchovatel, superlativ), tvoří se představením předpony nej- před druhý stupeň (komparativ); na př. nejhezčí, nejlehčí, nejnovější, nejsilnější, nejdražší, nejstarší, nejlepší, největší atd.

Pozn. Mnohdy opisuje se třetí stupeň příslovkami, když se tyto k prvnímu stupni přičiní, jako jsou: pře, tuze, vše, vele a velmi: předležitý, přemilý, předrahý, vševládny, všemocný, vele-slavný, velmi učený, velmi příjemný atd.

3. Z á j m e n o .

§ 173. Zájmena kladou se na místě jiných jmen. Rozeznávám-li sebe ode všech ostatních věcí, kladu místo svého jména zájmeno první osoby: já; ta osoba neb věc, ku které mluvím, jest druhá: ty; ostatní všechno, o čem mluvím, považuje se za třetí osobu: on, ona, ono. Dle významu svého dělí se zájmena na:

1. o s o b n á (personalia, persönliche), stojící na místě osobných jmen: já, ty, on, ona, ono, pak beznominativní sebe.

2. přisvojovací (possessiva, zueignende), udávající, komu osoba nebo věc, ku které se vztahují, co majetek náleží: můj, tvůj, náš, váš, svůj, její, čí.

3. ukazovací (demonstrativa, anzeigende), naznačující zevrubněji osobu neb věc, o které se mluví: *ten, onen, tento, onenno, týž*.

4. vztahná (relativa, bezügliche) vztahující se na předešle jmenovanou osobu nebo věc: *jenž, jenžto, který, kterýž*.

5. tázací (interrogativa, fragende), kterými se po nějaké osobě neb věci, mluvčímu neznámé, tážeme: *kdo? co? kým? čím? který? kteraký? jaký? koliký?*

6. Neurčitá (indefinita, unbestimmte), naznačující osoby a věci docela neznámé; na př. *někdo, něco, něčí, některý, nějaký, několiký, kdosi, cosi, každý a j.*

I. Zájmena osobná.

A. Sklonění zájmen osobných já, ty, se.

§ 174. Zájmena osobná *já, ty, se* neznajíce rozdílu v rodě, skloňují se způsobem jmenným.

Jednotné číslo.

Nom.	já	ty	—
Gen.	mne, mě	tebe, tě	sebe, se
Dat.	mně, mi	tobě, ti	sobě, si
Akk.	mne, mě	tebe, tě	sebe, se
Lok.	mně,	tobě	sobě
Instr.	mnou	tebou	sebou.

Množné číslo.

Nom.	my	vy	—
Gen.	nás	vás	sebe, se
Dat.	nám	vám	sobě, si
Akk.	nás	vás	sebe, se
Lok.	nás	vás	sobě
Instr.	námi	vámi	sebou.

Pozn. Poněvadž vokativ druhé osoby vždy se rovná nominativu, jest v tomto vzoru vynechán.

§ 175. Poznámky:

1. Zájmena já, ty, my, vy kladou se jenom tenkrát, když na nich důraz jest; na př. já čtu, ty píšeš.

2. Širší tvary mne, mně, tebe, tobě, sebe, sobě kladou se:

a) když se s nějakým důrazem pronášejí, na př. Tobě a ne mně dal učitel knihu. Mně přináleží všecko to. Sobě rovného nemá.

b) po předložkách, na př. K tobě nepůjdem. Vojsko stálo proti sobě. Někdy a to jen v jednotlivých případech odstupuje se od toho pravidla; na př. Ať by nakažení v tě (t. j. tebe) nevešlo. Protož se na tě (na tebe) rozpomínám.

c) když tato zájmena přívlastkem určujeme; na př. Běda mně nešťastnému.

Pozn. Místo tvaru dativního ti klade se i tě; na př. Jakt se kdy vidí (jak se ti-tobě vidí). Jestližeť (jestližeti) se vidí za dobře, učin to.

3. Zájmeno se sluje i osobně zvratným (reflexivum), protože se vždy na podmět věty zpět táhne. V češtině slouží zájmeno zvratné nejenom třetí osobě, jako v jazyku latinském a německém, nýbrž i první a druhé osobě, kdykoliv se tyto k podmětu věty vztahují; na př. chválím se ich lobe mich (laudo me), chválíš se du lobst dich (laudas te), chválí se er lobt sich (laudat se), chválíme se wir loben uns (laudamus nos), chválíte se ihr lobet euch (laudatis vos), chválí se sie loben sich (laudant se); přeji sobě (ich gönne mir), přejete sobě (ihr gönnet euch), sebe nejsem mocen (ich bin meiner nicht mächtig), pamatuj na sebe atd.

B. Sklonění zájmena třetí osoby.

§ 176. Zájmeno třetí osoby znělo za starodávna v nominativě: ji (jen), ja, je. Nominativ tento vymizel z nynější mluvy a nahrazuje se zájmenem on, on-a, on-o, množ. on-i, on-y, on-a. Ostatní pády starého ji, ja, je jsou všude úplně zachovány.

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom. on	ona	ono
Gen. jeho, ho	jí	jeho, ho
Dat. jemu, mu	jí	jemu, mu
Akk. jej, ji	jí	je
Lok. jem	jí	jem
Instr. jím	jí	jím.

Množné číslo.

Nom. on-i, -y	on-y	on-a
Gen. jich	jich	jich
Dat. jim	jim	jim
Akk. je	je	je
Lok. jich	jich	jich
Instr. jimi	jimi	jimi.

§ 177. Poznámky: 1. Což o širších tvarech v § 173 řečeno, platí nápodobně i o širších tvarech jeho a jemu; na př. Jeho se to netýče. Stál jemu u nohou. Táhli proti němu.

2. Po předložkách předkládá se hlásce j vsuvné *n* (viz § 55, 3): od něho (njeho), k němu (k njemu), na něm (na njem), proti ní, nad ní, proti nim, z nich, pro ně atd. V akkusativě třetí osoby mužské klade se místo kratšího tvaru *ji* po předložkách *ň* místo *nj-i*, jako: naň (na ji) t. j. na něj, nadeň, proň, skrzeň, veň, zaň m. nade něj, pro něj, skrze něj atd.

Pozn. Předložka *mimo* odporuje tomuto stažení, a pravíme toliko *mimo* něj.

3. Tvaru genitivního jeho, ho užívá se zhusta místo akkusativu jej, když řeč jest o věcech životných; na př. Spatřil jsem ho m. spatřil jsem jej. Přijal ho, raduje se. Mluví-li se o věcech bezživotných, klade se jej, a to hlavně jen po předložkách: lezli na něj (na strom); bez předložky též *ho*: viděli ho (dům).

4. V nominativě množ. čísla mají životná příponu *i*, bezživotná *y*: oni (žáci) byli ve škole; on y (stromy) se zelenaly.

Pozn. Zájmeno *on*, *ona*, *ono*, stojící po spojce *a*, utracuje *o*; na př. Vidím bratra, an (a on) sedí. Uzářel matku, ana (a ona) plakala.

2. Zájmena přisvojovací.

§ 178. Zájmena *můj* a *náš* hledí k první osobě, *tvůj* a *váš* k druhé osobě, *její* hledí k třetí osobě ženské čísla jednot., *čí* jest tážací zájmeno, *svůj* jest spolu zájmenem zvratným o všech osobách.

§ 179. A. Sklonění zájmen: *můj*, *tvůj*, *svůj*.

Jednotné číslo.

	Mužský.	Ženský.		Střední.
Nom.	<i>m-ůj</i>	<i>m-á</i>	<i>mo-je</i>	<i>m-é</i> <i>mo-je</i>
Gen.	<i>m-ého</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ého</i>
Dat.	<i>m-ému</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ému</i>
Akk.	<i>m-ého, můj</i>	<i>m-ou</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-é, mo-je</i>
Lok.	<i>m-ém</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ém</i>
Instr.	<i>m-ým</i>	<i>m-ou</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ým.</i>

Množné číslo.

Nom.	<i>m-í, mo-ji, m-é, mo-je</i>	<i>m-é, mo-je</i>	<i>m-á, mo-je</i>
Gen.	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>
Dat.	<i>m-ým</i>	<i>m-ým</i>	<i>m-ým</i>
Akk.	<i>m-é, moje</i>	<i>m-é, mo-je</i>	<i>m-á, mo-je</i>
Lok.	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>
Instr.	<i>m-ými</i>	<i>m-ými</i>	<i>m-ými.</i>

Dle toho vzoru jde také *tvůj*, *svůj*.

§ 180. Poznámky:

1. Neskrácené delší tvary zachovaly se posud v nominativě a vokativě: tvoje (tvá, tvé), množ. tvoji, tvoje (tvé, tvá), ač i ostatních neskrácených pádův mluva obecná posud ráda užívá: na př. *mojemu*, s *tvojím*, *tvojich*, *tvojim* vedle *mému*, s *tvým*, *tvých*, *tvým*. Skrácený nom. množný muž. rodu vyskytá se jenom v obecné mluvě: *mí*, *tví* rodiče. Ženského neskráceného tvaru jednotn. čísla užívá se nejvíce na místě manželky, ženy: *já byl s mojí na svatbě*.

Pozn. Rozdíl mezi životnými a bezživotnými mužského rodu jest týž jako při přídavných jménech.

2. Vztahuje-li se přisvojovací zájmeno přímo na podmět věty, vynáší se ve všech třech osobách zájmenem *svůj*, *svá*, *své*; na př. *Umyl jsem nohy své (meine)*. Té hanby *svým* (*deinen*) přátelům nečín. On poslal anděla *svého* (*seinen*). Vy nejste *svoji*. Kde jste byli se *svými* dcerami? Obětujeme Bohu *svému*.

B. Sklonění zájmen: náš, váš.

§ 181.

Jednotné číslo.

Mužský.

Ženský.

Střední.

Nom. náš

naš-e

naš-e

Gen. náš-eho

naš-í

naš-eho

Dat. náš-emu

naš-í

naš-emu

Akk. náš-eho, náš

naš-í

naš-e

Lok. náš-em

naš-í

naš-em

Instr. náš-ím

naš-í

naš-ím.

K § 179. Přisvojovací zájmena: *můj* (strč. *mój*), *moje* (strč. *moja*), *moje*; *tvůj* (strč. *tvój*), *tvoje* (strč. *tvoja*), *tvoje*; *svůj* (svój), *svoje* (svoja), *svoje* vznikla z někdejších ablativů *mo*, *tvo*, *svo* a ze zájmena *i* (ji), *ja*, *je*; o jichž stahování srovnej § 40.

K § 181. Přisvojovací zájmena *naš*, *naše* (strč. *naša*), *naše*,

Množné číslo.

Nom.	naš-i, -e	naš-e	naš-e
Gen.	naš-ich	naš-ich	naš-ich
Dat.	naš-im	naš-im	naš-im
Akk.	naš-e	naš-e	naš-e
Lok.	naš-ich	naš-ich	naš-ich
Instr.	naš-imi	naš-imi	naš-imi.

C. Sklonění zájmen: její, či.

§ 182. 1. Její vytýkajíc majetek třetí ženské osoby rozdílné od podmětu věty skloňuje se jako přídavné jméno dnešní ve všech rodech, pádech a číslech; na př. Moje teta má veliký dvůr. Její syn jest na vojně. Psal jsem jejímu synu. Jejího syna ctím. Její dceři se zle daří.

2. Tázací přisvojovací zájmeno či skloňuje se jako přídavné jméno dle obrazce dnešní: či, čiho, čímu atd.

§ 183. Službu zájmen přisvojovacích vykonávají také genitivy jeho a je-jích od osobního zájmena on. Majetek třetí osoby mužské neb střední jednot. čísla, rozdílné od podmětu věty, vynáší se nesklonným jeho; majetek třetí osoby mužské neb střední množ. čísla, rozdílné od podmětu věty, vynáší se nesklonným jejich; na př. Vidím bratra a dceru jeho. Dej jeho dceři jablka. Pochovali ho v hrobě otcův jeho. Ubohé děti! jejich rodiče jsou mrtvi. Dám je v ruce nepřátel jejich.

Pozn. 1. V druhém pádě čísla množného dlužno rozeznávati jejich od jejich, jako jejich šatův t. j. šatův jí příslušných a jejich šatův t. j. šatův jim příslušných.

váš, vaše (vaša), *vaše* jsou složeniny z genitivův množných *nás* a *vás* a ze zájmena *i* (ji), *ja, je*, jehož první živel čili *j* s *s* splynul v *š*.

2. Při zájmenech jeho, její, jejich nemůže se hlásce j vsuvné předkládati, protože předložka k podstatnému jménu náleží; na př. Šel jsem k jeho bratru, k jejich sestrám, k její tetě.

3. Zájmena [ukazovací]

§ 184. Zájmeno ten, ta, to (něm. dieser, diese, dieses) vztahuje se na bližší, onen, ona, ono (něm. jener, jene, jenes) na vzdálenější předmět. Rovněž tak dělí se od sebe ten-to, tato, toto (něm. dieser da) od onen-no, onano, onono (něm. jener dort).

Zájmenem týž, táž, též (něm. derselbe, eben derselbe, der nämliche) a sesíleným tentýž, tatáž, totéž odkazujeme k tomu, že o jiné osobě neb věci nemluvíme, nežli o té, kterou jsme již byli jmenovali. Zájmeno sám, sama, samo (er, sie, es selbst) připíná se k jmenům a protož by i zájmenem připojovacím (pronomen adjunctivum) slouiti mohlo.

§ 185. A. Skloňování zájmen: ten, onen.

Jednotné číslo.

Mužský.

Ženský.

Střední.

Nom. t-en

ta

to

Gen. to-ho

té

to-ho

Dat. to-mu

té

to-mu

Akk. to-ho, ten

tu

to

Lok. to-m

té

to-m

Instr. t-ím

tou

tím.

Množné číslo.

Nom. ti, ty

ty

ta

Gen. tě-ch

tě-ch

tě-ch

Dat. tě-m

tě-m

tě-m

Akk. ty

ty

ta

Lok. tě-ch

tě-ch

tě-ch

Instr. tě-mi

tě-mi

tě-mi.

Rovněž tak skloňuje se *onen, ona, ono*, pak sesílená *onen-no, ona-no, ono-no, tento tato, to-to*, kteréž *to a no* ve všech pádech se připojuje: *tchoto, tomuto, tito, těmto, onino, oněchno* atd.

B. Sklonění zájmen: týž, tentýž.

§ 186. a) *Týž, táž, též* jde dle vzoru přídavných jmen *nový, á, é*, jen že příklonné *ž* neb *že* vždy se připojuje; na př. *téhož pána, téže paní, na témže stromě, týmiž zákony* atd.

b) *Tentýž, tatáž, totéž* jsou složena ze dvou částek, skloňuje se každá pro sebe; nominativ jednot. č. *tentýž, tatáž, totéž*, množný *titíž, tytéž, tatáž*, genitiv jednot. *tohotož, tétéž, tohotož*, dativ *tomutémuž, tétéž, tomutémuž* atd. Kromě nominativu obou čísel užívá se ostatních pádův velmi pořádku.

C. Sklonění zájmena: sám.

§ 187. *Sám* skloňuje se v nominativě a akkusativě obou čísel podle vzoru *otecův*; nom. *sám, sama, samo; sami, samy, sama*, akk. *sama, samu, samo, samy, samy, sama*; na př. *Já sám jsem tebe zavolał. My sami jsme zavinili své neštěstí. Viděl jsem jej sama. Potkali jsme sestru tvou samu. Nalezl jsem je samy. V jednot. akkusativě rodu mužského praví se o životných vedle *sama i samého*, o neživotných *sám*; v nominativě množném užívá se o mužských bytostech životných *sami*, o neživotných *samy*. Ostatní pády berou se od slova *samý* (= *čirý, pouhý lauter*, na př. *samý sníh, samá voda, samé víno*), které se vzorem *nový* řídí, tedy: *samého, samé, samému, samé* atd.*

4. Z á j m e n a v z t a ž n á.

§ 188. *Zájmeno jenž, jež, jež* jest složeno ze zájmena *jen, ja* (přehl. *je*), *je a z* příklonné částky *že*, kterážto částice se ráda přivazuje k zájmenům;

na př. který-ž, kdo-ž. Spočívá-li na vztažném zájmeně důraz, připojuje se k příklonnému ž ještě zájmeno to, jako: jenžto, ježto, ježto, kterýžto, kterážto, kteréžto.

Sklonění zájmen vztažných.

§ 189. 1. Jen ž, je ž, je ž skloňuje se vyjma nominativy obou čísel jako osobné zájmeno třetí osoby on, ona, ono s přidáním ž:

Jednotné číslo.

	Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom.	jenž	jež	jež
Gen.	jehož	jíž	jehož
Dat.	jemuž	jíž	jemuž
Akk.	jejž	jíž	jež
Lok.	jemž	jíž	jemž
Instr.	jimž	jíž	jimž.

Množné číslo.

Nom.	již	jež	jež
Gen.	jichž	jiehž	jichž
Dat.	jimž	jimž	jimž
Akk.	jež	jež	jež
Lok.	jichž	jichž	jichž
Instr.	jimiž	jimiž	jimiž.

Rovněž tak skloňuje se jenžto, ježto, ježto, gen. jehožto, dat. jemužto, jížto atd.

Pozn. 1. Mužského zájmena jen ž užívá se od dávných již časův v nominativě vůbec ve všech třech rodech obou čísel.

Pozn. 2. Po předložkách předkládá se hlásce j vsuvné n: od něhož, k němuž, v němž, v níž atd.

2. Který, která, které jde dle vzoru nový, -á, -é. Rovněž tak se skloňuje: kterýž, kterýžto: kteréhožto, kterémužto atd.

5. Z á j m e n o t á z a c í.

§ 190. Zájmeno kdo (strč. kto), co (strč. če) mají do sebe povahu jmen podstatných, zájmena k ý,

který, kteraký (was für ein, welch ein, von welcher Beschaffenheit), jaký, koliký (der wievielte), mají opět do sebe povahu jmen přídavných. Zájmenem kdo tážeme se po osobách, zájmenem co po věcech a zájmenem který po obou.

Sklonění zájmen tázacích.

§ 191. 1. Kdo a co jsou jenom v jednotném čísle v užítku a skloňují se následovně:

Nom.	kd-o	co
Gen.	ko-ho	če-ho
Dat.	ko-mu	če-mu
Akk.	ko-ho	co
Lok.	ko-m	če-m
Instr.	ký-m	čím.

Místo co přichází v staré češtině přesnější če, kterýžto tvar posud se zachoval, stojí po předložkách akk. řídících: nač (na + če), proč, oč, seč (se + če), zač (viz § 44 c). Připojí-li se k če příklonné ž, nesmí se e vypouštět: načež, očež, pročez, začez.

2. Ký a ostatní tázací zájmena v § předešlém uvedená jdou dle vzoru přídavných jmen: nový, -á, -é. Zájmeno ký jest nyní téměř zapomenuto a trvá pouze v ústech lidu v některých citoslovních výrazech, jako: ký ďas, kýho (m. kého) kozla, ká střela, ký blázen to povídal?

6. Zájmena neurčitá.

§ 192. Zájmena neurčitá tvoří se od zájmen tázacích:

1. předkládáním slabiky ně: ně-kdo, ně-co, některý, ně-kteraký, ně-jaký, ně-kolikerý, ně-čí.

Pozn. K zájmenům neurčitým náleží i záporná tázací: nikdo, nic, ni-který, ni-jaký, ni-žádný a se sesutým ni, žádný. Nic (místo strč. ni-čs viz § 58. 2) se skloňuje podle vzoru co.

2. připojením slabiky — si: kdo-si, co-si, který-si, která-si, které-si, kteraký-si, jaký-si, koliký-si.

3. připojením slabik — koli, — koliv, — kolivěk: kdokoliv, kterýkoliv, jakýkoliv, číkoli, kdožkoli, kterýžkoli, jakýžkoli, čižkoli.

4. předkládáním slovice leda —, leci —, lec — (m. ledsi, ledasi): ledakdosi, ledacosí, ledakterý, ledajakýsi, leckdo, leckterý, lecjaký, leckdosi, leckterýsi, lecjakýsi, लेकरakýsi atd.

5. konečně patří sem zájmena každý, všaký, všeliký, všelijaký, všelikterý, všelikteraký atd.

Pozn. Skloňování zájmen neurčitých jest samo sobě dosti jasné.

[4. Číslovka.]

§ 193. Číslovkami vyjadřujeme buď čísla zvláštní a určitě naznačená, buď počty všeobecné a neurčitě vytknuté. Jsouť tudíž číslovky určité, jako: jeden, dva, prvý, druhý, dvojí, trojí atd. a neurčité, jako: mnoho, málo, všechen, několik atd.

A) Číslovky určité.

§ 194. Určité číslovky jsou:

1. základné (Grundzahlen, cardinalia) na otázku kolik? jeden, dva, tři, dvacet atd.

2. řadové (Ordnungszahlen, ordinalia) na otázku kolikátý? prvý, druhý, třetí, dvacátý, čtyřicátý atd.

3. druhové (Gattungszahlen, specialia) na otázku kolikerý? dvojí, trojí, čtverý, paterý atd.

4. násobné (Vervielfältigungszahlen, multiplicative) na otázku koliknásobný? jednoduchý dvojnásobný, trojnásobný atd.

5. zlomečné (Bruchzahlen): polovice, třetina, desetina, setina, tisícina.

Pozn. Číslovky rozdělovací (Eintheilungszahlen, distributiva) nemají v češtině zvláštního tvaru, nýbrž opisují se předložkou *po* s lokálem číslovek základných: po jednom, po dvou, po desíti, po stu, po tisíci.

1. O číslovkách základných.

§ 195. Čísla základná jsou:

1 jeden, jedna, jedno	60 šedesát
2 dva, dvě, dvě	70 sedmdesát
3 tři	80 osmdesát
4 čtyři	90 devadesát
5 pět	100 sto
6 šest	101 sto jeden
7 sedm	102 sto dva
8 osm	200 dvě stě
9 devět	201 dvě stě jeden
10 deset	202 dvě stě dva
11 jedenáct	500 pět set
12 dvanáct	1000 tisíc
13 třináct	1001 tisíc jeden
14 čtrnáct	1002 tisíc dva
15 patnáct	2000 dva tisíce
16 šestnáct	3000 tři tisíce
17 sedmnáct	5000 pět tisíc
18 osmnáct	10000 deset tisíc
19 devatenáct	100000 sto tisíc
20 dvacet	200000 dvě stě tisíc
21 dvacet jeden	300000 tři sta tisíc
30 třicet	400000 čtyři sta tisíc
40 čtyřicet	500000 pět set tisíc
50 padesát	1000000 milion.

Skloňování číslovek základných.

§ 196. Číslovky jeden, dva, tři, čtyři mají své vlastní sklonění, a tož:

1. Jeden, jedna, jedno skloňuje se dle vzoru ten (viz § 185): gen. jednoho, jedné, jednoho, dat. jednomu, jedné, jednomu atd.

Pozn. V množ. čísle jeden, jedna, jedno přestává býti číslovkou základnou a přestupuje do třídy číslovek druhových.

2. Dva (muž. rodu), dvě (žen. a střed. rodu), pak oba, obadva mají toliko dvojné číslo a skloňují se následovně:

Muž. rod.

Žen. a střed. rod.

N. A. V. dv-a, ob-a

dv-ě, ob-ě

G. L. dv-ou, ob-ou

dv-ou, ob-ou

D. I. dv-ěma, ob-ěma

dv-ěma, ob-ěma.

3. Tři, čtyři pro všechny rody skloňují se množným číslem.

N. V. tř-i

čtyř-i

Gen. tř-i

čtyř

Dat. tř-em

čtyř-em

Akk. tř-i

čtyř-i

Lok. tř-ech

čtyř-ech

Instr. tř-emi

čtyř-mi.

Pozn. 1. V čísle čtyři užívají někteří spisovatelé jako mluva obecná kromě nominativu muž. živých bytostí místo měkké tekuté hlásky ř tvrdého r; na př. čtyry stromy, čtyry slova, se čtyrmi pannami atd.

2. Stojí-li čísla dva, oba, tři, čtyři v nominativě při mužských jmenech osobných, dloužívá se k vůli důrazu samohlásková přípona; na př. dvě chlapci, obá vladařové, tři sluhové, čtyři hadové.

§ 197. Číslovky pět, šest atd. až do devadesáti devíti skloňují se následovně:

Nom. Akk. pět,

Gen. Dat. Lok. Instr. pěti.

§ 198. Poznámky:

1. Číslovky na -ět a -et prodlužují v gen., dat., lok. a instr. ě a e v í: devět — devíti, deset — desíti, dvacet — dvacíti, třicet — třicíti, čtyřicet — čtyřicíti, avšak nyní i dvaceti, třiceti, čtyřiceti.

2. K číslům vycházejícím na áct a át přisouvá se v nominativě a akkusativě často e: jedenáct — jednácte, šestnáct — šestnácte, osmdesát — osmdesáte.

Pozn. Číslovky: jedenáct, dvanáct až do devatenácti povstaly předražením jednotek k desítce pomocí předložky *na*, jako: jedenáct = jeden na deset atd. Čísla: dvacet, třicet a čtyřicet jsou staženiny z dva-deset, tři-deset a čtyři-deset. Tvar desát v padesát, šedesát, sedmdesát, osmdesát, devadesát jest starý množný gen. (podle: do těch čas, do kořán, přátel).

3. Čísla, která od dvaceti až do sta mezi desítkami jsou, tvoří se tak, že se buď menší číslo předkládá se spojkou *a*, aneb za větší se staví se spojkou *a*, aneb i bez ní; na př. třiadvacet, sedmapadesát, dvacet a tři, dvacet tři, padesát sedm. V první příčině skloňuje se toliko druhá část, v druhé příčině sklánějí se obě části; na př. třiadvacet, gen. třiadvaceti, po padesáti šesti letech — po padesáti a šesti letech.

4. Na místě dvacet jeden, dvacet dva atd. říká se místy ovšem už zřídka jedenmecítma (= jeden mezi desítkami t. $10 + 1 + 10$), dvamecítma (= dva mezi desítkami t. $10 + 2 + 10$) atd. až devětmecítma. Čísla tato jsou nesklonná: čtyřmecítma starcův padlo, pětmecítma mužům atd.

§ 199. Sto a tisíc jsouce tvarem podstatná jména sklánějí se co taková v obou číslech, a tož: sto dle slovo, tisíc dle meč. U sto zachoval se posud dvojný nom. a akk. s číslovkou dvě: dvě stě. Lokál jednotný stále zní: stu; gen. množný jest set, dat. stům, lok. stech, instr. sty.

Tisíc má v gen. množném tisíc a tisícův (srovnej § 108).

Milion se skloňuje dle vzoru strom.

Pozn. Mnohdy se pojí čísla sto a tisíc, když v nominativě a akkusativě nestojí, jako jména přídavná t. j. srovnávají se s jménem svým v pádě; na př. po stech a tisících letech, před třemi tisíci lety, ke stu vozům, tisíci pánům, ve stu a desíti letech atd. Mnohdy opět zůstává sto před jinými jmény jakožto určovací číslo bez proměny: pokuta sto zlatých, před sto lety (rozdílné od „před sty lety“), za sto let, s jinými sto pannami.

V instr. jednot. čísla přijímá tisíc před jinými slovy místem příponu *i*: před tisíci lety.

2. O číslovkách řadových.

§ 200. Čísla řadová jsou:

1. první, prvý

3. třetí

2. druhý

4. čtvrtý.

5. pátý	80. osmdesátý
6. šestý	90. devadesátý
7. sedmý	100. stý
8. osmý	101. sto první
9. devátý	102. sto druhý
10. desátý	200. dvoustý
11. jedenáctý	201. dvě stě první
12. dvanáctý	202. dvě stě druhý
13. třináctý	500. pětistý
14. čtrnáctý	1000. tisíc
15. patnáctý	1001. tisíc první
16. šestnáctý	1002. tisíc druhý
17. sedmnáctý	2000. dvoutisíc
18. osmnáctý	3000. třítisíc
19. devatenáctý	5000. pětitisíc
20. dvacátý	10000. desítisíc
21. dvačátý první	100000. stotisíc
30. třicátý	200000. dvoustotisíc
40. čtyřicátý	300000. třístotisíc
50. padesátý	400000. čtyřstotisíc
60. šedesátý	500000. pětistotisíc
70. sedmdesátý	1000000. milionný.

§ 201. Číslovky řadové jsouce tvarem svým přídavná určitá skloňují se dle samých týchž vzorův jako tato; tedy: první, třetí, tisíc a dvoutisíc podle dnešní, ostatní podle nový.

§ 202. Čísla řadová měla za starodávna také tvar neurčitých přídavných a spravovala se tudíž skloněním otcův; na př. Sám desát utekl. Dobrota božská Noe sama osma zachovala. Z tohoto staršího skloňování zachovala řadová čísla neurčitá podnes jednotný genitiv mužský a střední na *a*, dativ a lok. téhož rodu a čísla na *u*, avšak jenom v tom případě, když nesklonná číslovka půl před nimi stojí, a sice tak:

a) je-li půl v nom. neb akk., stojí číslovka s mužským neb středním podstatným jménem v gen.; na př. zde jest půl čtvrtá lokte plátna, půl páta vědra vína vypili, prodal to za půl šesta zlatého;

b) stojí-li půl v instrumentále, klade se číslovka řadová do genitivu a rozpolená věc do instrumentálu; na př. před půl desáta stem vojinův stál nepřítel. S půl šesta zlatým nevyšel.

V ostatních pádech srovnává se číslovka s věcí rozpolenou pádem; na př. z půl desáta zlatého zbyly jen tři, do půl šesta korce jablek shnilo, k půl pátu stu jich zahynulo, po půl čtvrtu dni se navrátím. V ženském rodě užívá se určitého tvaru: půl čtvrté kopy, do půl páté kopy, po půl šesté kopě atd.

Číslovky první, druhý, třetí, tisící jsou toliko s určitým tvarem v obyčeji, na př. půl druhého vědra, půl třetího sudu (podřeči: půl třeta, půl druha vědra).

Pozn. 1. Na místě druhý říkalo se za starodávna vterý (uterý), kteréž posud žije v úterý, úterek.

2. Číslo stý, tisící a milionný přijímají ve složení genitiv základních číslovek: dvou-stý, tři-stý, čtyř-stý, dvou-tisící, osmi-tisící atd.

3. U složených čísel mohou se první části vyjádřiti také čísly základními na místě řadových, jako jeden a dvacátý, osm a třicátý, tři a devadesátý, léta tři sta šedesát osmého.

3. O číslovkách druhových.

§ 203.

Číslo druhová jsou:

1 jeden, jednaký	14 čtrnáctery
2 dvojí, dvěj, dvojaký	15 patnáctery
3 trojí, trůj	16 šestnáctery
4 čtverý	17 sedmnáctery
5 paterý	18 osmnáctery
6 šesterý	19 devatenáctery
7 sedmerý	20 dvacaterý
8 osmerý	30 třicaterý
9 devaterý	40 čtyřicaterý
10 desaterý	50 padesaterý
11 jedenáctery	60 šedesaterý
12 dvanáctery	70 sedmdesaterý
13 třináctery	80 osmdesaterý

90 devadesaterý	1002 tisíc dvojí
100 sterý	2000 dvoutisícový
101 sto jednáký	3000 třítisícový
200 dvousterý	5000 pětitisícový
201 dvě stě jedni	100000 stotisícový
300 třísterý	200000 dvoustotisícový
500 pětisterý	400000 čtyřstotisícový
1000 tisícový	1000000 milionový.

§ 204. Číslo druhová skloňují se:

1. číslovka jeden, jedna, jedno dle vzoru ten, ta, to (viz §. 185).

2. číslovka dvojí, trojí, tak též obojí podle vzoru dnešní, neurčitá: dvůj, trůj, obůj podle vzoru můj.

3. číslovka jednáký, dvojáký, čtverý, paterý atd. podle vzoru nový.

Pozn. Jediné čtverý má v množném instr. čtvermi místo čtverými.

§ 205. Číslovky druhové řídily se za starodávna skloněním přídavných jmen neurčitých, jehož některé pády posud běžné jsou, jako jednotný nominativ muž. rodu: dvůj, obůj, trůj (způsob); jednotný akk. žen. rodu: dvojí, obojí, trojí (věc vykonal), pateru, šesteru (práci počal) atd., muž. a žen. nominativ množ. čísla: pateri národové, sedmery knihy; muž. a žen. akk. množ. čísla: pateru národy, sedmery knihy. V ostatních pádech muž. a žen. rodu užívá se určitého tvaru. Střední rod zachoval všechny své pády; na př. desatero boží přikázání zachovávej; mluví o desateru božím přikázání; pomsta proti desateru pokoleni Izraelskému; tu stála čtvera vrata otevřena. Místo instrumentálu klade se zhusta nominativ: s patero syny opustil svou vlast.

§ 206. Tvar středního rodu: čtvero, patero, šestero atd. má do sebe též moc jmen podstatných hromadných a pojí se s množným genitivem všech tří rodův. Takovéto k podstatnému jménu povýšené číslo

tvoří všechny pády jednot. čísla dle vzoru slovo; na př. šestero jich zahynulo; pozůstavil sedmero dětí; z desatera božích přikázání přestoupil jedno; v tom pateru příčin celá věc leží; s desaterem dítek vyobcován jest.

Tu samou moc podstatných jmen mají do sebe čísla: dvoje, oboje a troje, staženě: dvě, obé a tré v nom. a akk.; na př. dvě děvčátek narodilo se. Tré holoubátek uletělo. Ostatní dle vzoru nový tvořené pády jsou vazbou přídavné: dvěho, dvěmu atd.

4. O číslovkách násobných.

§ 207. Číslovky násobné jsou:

1	jednoduchý,	
2	dvojnásobný,	
3	trojnásobný,	
4	čtvernásobný,	
5	paternásobný,	
6	šesternásobný,	
7	sedmernásobný,	
8	osmernásobný,	
9	devaternásobný,	
10	desaternásobný,	
11	jedenácternásobný,	60 šedesaternásobný,
12	dvanácternásobný,	70 sedmdesaternásobný,
13	třinácternásobný,	80 osmdesaternásobný,
14	čtrnácternásobný,	90 devadesaternásobný,
20	dvacaternásobný,	100 stonásobný,
21	jednadvacaternásobný,	101 stojednonásobný,
22	dvadvacaternásobný,	102 stodvěnnásobný,
30	třicaternásobný,	200 dvěstěnnásobný,
34	čtyřiatřicaternásobný,	1000 tisíc násobný,
40	čtyřicaternásobný,	10000 deset tisíc násobný
50	padesaternásobný,	100000 stot tisíc násobný.

Pozn. Z uvedených číslovek jest patrno, že v jedno-duchý, sto-násobný a tisíc-násobný, stot tisíc-násobný jest prvním členem základné číslo, v ostatních pak druhové.

§ 208. Všechny číslovky násobné, ať už jich druhý tvar jest — duchý neb — násobný, skloňují se dle vzoru nový, jako: jednoduchý, stonásobný, tisíc-násobný, dvojnásobný, čtver násobný, paternásobný, šesternásobný atd.

§ 209. Místo dvojnásobný a trojnásobný praví se také dvénásobný, trénásobný; místo čtver násobný, paternásobný atd. říká se také: čtvero-násobný, pateronásobný, šesteronásobný atd. Na místě násobný užívá se též, ač velmi zřídka, přípon duchý a ný. Přípona duchý přivazuje se ku genitivu základných čísel: dvou-duchý, tří-duchý, čtyř-duchý, pěti-duchý, šesti-duchý atd. Číslo složená s příponou ný dvojný, trojný, čtverný zjevují se nejvíce ve složení s předložkou po: podvojný groš (Doppelgroschen), potrojně řady (dreifache Reihen), počtverný vůz (viert-sitziger Wagen). Přípona atý a itý přichází jen ve: dvojatý, dvojitý a trojatý, trojitý.

5. O číslovkách zlomečných.

§ 210. Číslovky zlomečné jsou tvarem svým podstatná jména rodu ženského, jako: půla (půlka $\frac{1}{2}$), třetina ($\frac{1}{3}$), čtvrt, čtvrtina ($\frac{1}{4}$), pětina ($\frac{1}{5}$), šestina ($\frac{1}{6}$), desetina ($\frac{1}{10}$), dvacetina ($\frac{1}{20}$), setina ($\frac{1}{100}$), tisícina ($\frac{1}{1000}$), milionina ($\frac{1}{1000000}$) a skloňují se dle vzoru žena (§ 111). Polovice skloňuje se dle „r ů ž e“.

Pozn. Zlomky pronášejí se hlavně dvojím způsobem a to: a) když jmenovatel (Nenner) pomocí přípony ina povahu podstatného jména přijímá. Čítatel (Zähler) vynáší se základnými čísly; na př. $\frac{2}{3}$ = dvě třetiny, dvě třetin, $\frac{4}{7}$ = čtyři sedminy, $\frac{5}{8}$ = pět osmin, $\frac{27}{47}$ = pět a dvacet sedm a čtyřicetin, 3.42 zl. = tři celé zlaté, 4 desetin, 2 setiny jeho čili 42 setin a j.; b) základními a řadovými čísly tak, že čítatel bývá základným, jmenovatel řadovým počtem; na př: $\frac{27}{85}$ = dvacet sedm osmdesátých pátých (totiž částí). Tento druhý způsob zlomkování jest velmi řídký.

§ 211. Půl a čtvrt se neskloňují, když čas a míru určují. Jméno vedle nich stojící přichází při nom. a akk. do genitivu, při ostatních do toho pádu, kteréhož časoslovný výrok požaduje; na př. půl ostrova jest pískem zaneseno; za půl hodiny přijdu k vám;

dobropán slunce obchází v půl letě; půl librou cukru oslad; prodala čtvrt žejdlíku másla; před čtvrt hodinou odešel. Jsou-li půl a čtvrt základnou číslovkou samy určeny, skloňují se, a sice: půl gen. pole aneb poli; čtvrt gen. čtvrti (dle kost); na př. tři čtvrti na čtyři. Místo „půl“ užívá se nyní často slovice půlka. Pola přichází jenom v několika příslovkových výrazech; na poly dítky rozsekali; jako od poly mrtev ležel; jámu asi do poly řeřavým uhlím naplnili.

Pozn. Za starodávna bylo půl (stč. pól) mužského rodu spravujíc se vzorem strom. Genitiv toho starého sklonění zachoval se podnes v několika příslovkových výrazech: na př. do polu nahý; do pola; od polu mrtev byl; u polu míli.

B) Číslovky neurčité.

§ 212. Číslovky neurčité: mnoho, málo, koliko, toliko a několik a s odsutou koncovkou kolik, tolik a několik skloňují se ve všech pádech dle slovo, užívá-li se jich jakožto podstatných jmen; na př.: Kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží. On sobě z toho nic ani na mnoze ani na mále nezanechal. Na mnohu ani na spěšnosti nezáleží. Kdo není s málem spokojen, ten není mnoha hoden. Ve válce mnozí tvoji před našim málem utekli. Málo k málu činí mnoho; toliku s několikem (dem Soviel mit Etlichem). Čísla tato pojí se s genitivem rozdělovacím, když jsou buď v nominativě neb v akkusativě; na př. Málo sršňův mnoho much zapouzí. Kolik jich tam bylo? Kolik hlav, tolik smyslů. Mám málo plátna.

Když však tyto číslovky moci své podstatné pozbývají a s jmény se spojují, přibírají v gen., dat., lok. a instrumentále příponu *a*; na př. Nebudu se báti mnoha tisícův lidí. Nemohl jsem k tak mnoha lidem dostačiti (t. dojíti sám). Kosatec bílý na mnoha místech se nachází. Kolika řadami stáli? V kolika letech jsi? Přijdu k vám s několika muži.

Pozn. Čísla neurčitá přivazují se někdy jako nesklonná slovice k pádům podstatných jmen, což obzvláště o málo platí; na př. po několikero dnů jsem jeho navštívil; po málo hodinách se vrátím; věřte toliko množství svědkův.

§ 213. Všeobecné číselné jméno *všechen*, *všecek* a *všecken* skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.

	Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
Nom.	<i>všechen</i> <i>všecek</i> <i>všecken</i>	<i>všechna</i> <i>všecka</i> <i>všeckna</i>	<i>všechno</i> <i>všecko</i> <i>všeckno, vše</i>
Gen.	<i>všeho</i>	<i>vší</i>	<i>všeho</i>
Dat.	<i>všemu</i>	<i>vší</i>	<i>všemu</i>
Akk.	<i>všeho, všechen</i> <i>všecek</i> <i>všecken</i>	<i>vší, všechnu</i> <i>všecku</i> <i>všecknu</i>	<i>všechno</i> <i>všecko</i> <i>všeckno, vše</i>
Lok.	<i>všem</i>	<i>vší</i>	<i>všem</i>
Instr.	<i>vším</i>	<i>vší</i>	<i>vším.</i>

Množné číslo.

Nom.	<i>všichni, všechny</i> <i>všicci, všecky</i> <i>všickni, všeckny</i>	<i>všechny</i> <i>všecky</i> <i>všeckny</i>	<i>všechna</i> <i>všecka</i> <i>všeckna, vše</i>
Gen.	<i>všech</i>	<i>všech</i>	<i>všech</i>
Dat.	<i>všem</i>	<i>všem</i>	<i>všem</i>
Akk.	<i>všechny</i> <i>všecky</i> <i>všeckny</i>	<i>všechny</i> <i>všecky</i> <i>všeckny</i>	<i>všechna</i> <i>všecka</i> <i>všeckna, vše</i>
Lok.	<i>všech</i>	<i>všech</i>	<i>všech</i>
Instr.	<i>všemi</i>	<i>všemi</i>	<i>všemi.</i>

Jednotný akkusativ *všeho* jest jenom pro živé bytosti, *všechen*, *všecek*, *všecken* pro neživotné. V nom. množném činí se rozdíl mezi živými a neživými: *všichni* žáci, *všechny* stromy, *všichni* stromové.

Pozn. 1. Nominativ a akkusativ obou čísel starodávného *ves*, *vsja*, *vsje* vyšly dávno z užívání, jediné střední *vše* se udrželo. Nominativ pomáhá si nyní tvary odvozenými, jako: *všecek*, *všecka*, *všecko*, *všecken*, *všeckna*, *všeckno*, *všechen* atd. V gen., dat., lok. a instr. množného čísla říká se také: *všechněch*, *všechněm*, *všechněch*, *všechněmi*.

Pozn. 2. Veškeren, veškera, veškero a v čísle množném veškeři, veškery, veškera, má v jednot. akk. veškeren, veškeru, veškero a v množném čísle veškery, veškery, veškera; v ostatních pádech se skloňuje dle nový: veškerého, veškerému atd.

Pozn. 3. Ve slově vesmír skloňují se obě částky: všeho-míra, všemumíru, ve všemmíru, všímmírem.

5. Časoslovo.

§ 214. Časoslova, jimiž se o podmětu nějaká činnost vypovídá, dělí se na p o d m ě t n á (subjektiv) a p ř e d m ě t n á (objektiv).

1.) Podmětná časoslova jsou taková, která zobrazují činnost na podmět obmezenou, jako: spím, ležím, sedím, hekám, jdu, běžím.

2.) Předmětná časoslova jsou ta, která vystavují činnost táhnoucí se k nějaké osobě neb věci; na př. Miluji otce; chytám mouchy; otec daroval synovi knihu.

§ 215. Předmětná časoslova jsou opět dvojí: p ř e c h o d n á (übergehend, transitiv) a n e p ř e c h o d n á (unübergehend, intransitiv).

1.) Přechodnými slují ta časoslova, která čistý akkusativ anebo, jsou-li záporná, genitiv u sebe mívají; na př. Učitel miluje pilné žáky. Učitel nemiluje nedbalých žákův.

Pozn. Vyslovují-li přechodná časoslova takové působení podmětu, kterým se předmět nutí to činiti, co jiná časoslova téhož neb příbuzného kmene vyznamenávají, nazývají se p ř í č i n n ý m i (kausativ) čili působivými (faktitiv). Časoslova příčinná vznikají obyčejně stupňováním samohlásek od jiných přechodných aneb i nepřechodných, jako: mořím od mru, vařím od vru, trápím od trpím, točím od teku, kloním od klenu, pojím od piji, hnojím od hniji, sadím od sedím, budím od bdím a j.

2.) Nepřechodnými nazýváme ta, která u sebe mívají předmět v akkusativě s předložkou nebo v některém jiném z nepřímých pádů buď s předložkou, buď bez předložky; na př. Spoléhám na Boha. Chyba vládne člověkem. Šetříme svého zdraví. Lakomec baží po bohatství.

Pozn. Mnohá časoslova nepřechodná stávají se přechodnými ve spojení s předložkami; na př. spím — uspím, lehnu — oblehnu, jedu — projedu, stoupím — obstoupím a j.

§ 216. V prostředku mezi přechodnými a nepřechodnými časoslovy stojí *z v r a t n á* (reflexiv), vyslovující takovou činnost, která se na podmět vrací a v němž předmět svůj nalézá, jako: bojím se, hanbím se, hněvám se, modlím se *atd.*

§ 217. Dle infinitivu čili neurčitého způsobu dělí se veškerá časoslova na šestero tříd, a tož:

1. Prvá třída zavírá v sobě časoslova, u kterých přípona infinitivní *ti* připojena jest bezprostředně ku kmeni, a kde kmenová samohláska se dluží; na př. nes-ti = nésti, vez-ti = vézti, plet-ti = plésti, (dle § 57), krad-ti = krásti (§ 57), pek-ti = péci (§ 58), kry-ti = krýti, pi-ti = píti.

2. Druhá třída zdržuje v sobě časoslova, která mezi kmen a příponu infinitivní *ti* vsouvají slabiku *nou* (m. *nu*); na př. vi-nou-ti, mi-nou-ti, pad-nou-ti.

3. Třetí třída obsahuje časoslova, kteráž mezi kmen a příponu infinitivní přijímají samohlásku *ě* neb *e*: um-ě-ti, hled-ě-ti, hoř-e-ti.

4. Do čtvrté třídy padají časoslova, která mají mezi kmenem a příponou infinitivní *i*; na př. čin-i-ti, nos-i-ti, kouř-i-ti.

5. Pátá třída obsahuje časoslova, která mají mezi kmenem a příponou infinitivní za příznak *a* aneb přehlásku *ě* (*e*); na př. vol-a-ti, lám-a-ti, kop-a-ti, svád-ě-ti, vyhán-ě-ti, ház-e-ti.

6. Šestá třída zavírá v sobě časoslova, která před příponou infinitivní mají slabiky *ova*; na př. kup-ova-ti, mil-ova-ti, jmen-ova-ti.

Pozn. Slabiky a samohlásky *nu*, *ova*, *a*, *ě* (*e*), *i* slují známými třídnými.

§ 218. Při časoslově rozeznává se: 1. osoba (persona) a číslo (die Zahl, numerus), 2. rod (das Geschlecht, genus), 3. způsob (die Weise, modus), 4. čas (die Zeit, tempus).

1. O osobě a čísle.

§ 219. Rozeznáváme tři osoby v jednotném i množném čísle. Osoba mluvící nazývá se osobou první (já — my), osoba oslovená osobou druhou (ty — vy),

osoba nebo věc, o kteréž se mluví, osobou třetí (on, ona, ono — oni, ony, ona).

Pozn. Dle osoby dělíme časoslova na osobná (persönlich, personale) a neosobná (unpersönlich, impersonale). K neosobným počítáme ta časoslova, jichž se užívá pouze ve třetí osobě jednotného čísla bez ohledu na podmět, od kterého děj pochází, jako: blýská se, hřímá, chumelí se, jde se, krápí, mrzne, mží, prší, rozednívá se, svítá, zebe.

2. O r o d ě.

§ 220. Rod časoslov jest tří:

a) činný (aktiv), když časoslovo udává, že podmět něco vykonává neb činí na př. chytám, chválím, čistím.

b) trpný (passiv), když se činnost, jakožto věc odjinud způsobená, vystavuje; na př. jsem milován, bývám napomínán.

Pozn. Jenom přechodná časoslova jsou rodu trpného schopna, nepřechodná pak toliko neosobně v třetí osobě jednotného čísla v užívání jsou (viz nauku o větách § 46, 2).

c) střední (medium), když podmět rovnou měrou jest činným i trpným; na př. pohybuji se, myji se.

3. O z p ů s o b ě.

§ 221. Způsob časoslova jest trojí, a to:

a) o z n a m o v a c í (anzeigende, indikativ), když se děj podmětu na prosto jako věc skutečná a jistá vystavuje (viz nauku o větách § 49, 1).

b) r o z k a z o v a c í (befehlend, imperativ), když mluvící poroučí aneb prosí, aby se co stalo.

c) ž á d a c í (wünschend, optativ), když se jím přání, výminka, pochybnost neb obávání vynáší (viz nauku o větách § 49, 2).

Stojí-li časoslovo v jednom z těchto tří způsobů, slove určitým časoslovem.

§ 222. Vedle jmenovaných již tvarů časoslova jsou ještě tvary, které buď povahu podstatných aneb přídavných jmen do sebe mají. Počítají se obyčejně k způsobům neurčitým, poněvadž nijakého výroku v sobě nezavírají.

Povahu podstatných jmen do sebe mají:

1. způsob neurčitý čili infinitiv: chváliti, chytiti; milován býti.

2. způsob dostižný čili supinum: lovit, žebrat, spat.

Povahu přídavných jmen do sebe mají:

3. přičestí (č. participium), a to:

a) přičestí činné minulého času: chválil, a, o, miloval, a, o.

b) přičestí trpné minulého času: chválen, a, o, milován, a, o.

4. přechodník (č. transgressivus), a sice:

a) přechodník přítomného času: chvále, chválíc, chválíce, nesa, nesouc, nesouce.

b) přechodník minulého času: chytiv, chytivši, chytivše, volav, volavši, volavše.

Pozn. O užívání infinitivu, supina, přičestí a přechodníku viz nauku o větách § 50. a 53.

4. O č a s e.

§ 223. Čas svými tvary označuje dobu, v které se děj vyslovený koná a jakost čili vid toho děje.

1. Ohledem doby, v které se děj vyslovený koná, dělí se čas na

a) přítomný (praesens): volám

b) minulý (praeteritum): volal jsem

c) předminulý (plusquamperfectum): byl jsem volal.

d) budoucí (futurum); budu volati.

Pozn. O užívání jednotlivých časů viz nauku o větách § 48.

2. Ohledem jakosti čili vidu vyslovuje se děj buď v způsobě výkonu okamžitého, ukončeného aneb v způsobě výkonu prodlužujícího se, neomezeného. V případě prvému slují časoslova dokonavými (verba perfectiva), v případě druhém nedokonavými (v. imperfectiva).

1. Časoslova dokonavá jsou zase: a) okamžitá (momentanea), b) končící (finitiva).

2. Časoslova nedokonavá dělí se zase na a) trvácí (durativa), b) opětovací (iterativa), c) vícedobá (frequentativa), d) počínavá (inchoativa).

D o k o n a v á č a s o s l o v a.

a) Okamžitá časoslova.

§ 224. Okamžitá znamenají takový děj, který v okamžení vzniká a zaniká; na př. hodím (t. j. hod učiním), praštím, střelím, bodnu, šlehnu, vrznu.

(Nejvíce okamžitých časoslov nalezá se v druhé třídě, jako: bleknouti, bodnouti, fouknouti, houknouti, hlédnouti, hnouti, hvízdnouti, kleknouti, klepnouti, lehnouti, mrsknouti, plesknouti, prchnouti, řeknouti, sednouti, seknouti, tknouti, vrhnouti, vrtnouti atd.)

(Z ostatních tříd málo jich sem náleží, ze čtvrté třídy asi následující: baciti, hoditi, chopiti, chybiti, chytiti, koupiti, kročiti, lapiti, mrštiti, praštiti, pustiti, raniti, saditi, skočiti, slíbiti, stačiti, stoupiti, strčiti, střeliti, trefiti, vrátiti, vtípati se.

b) Končící časoslova.

§ 225. Končící časoslova vyslovují, že děj byvší dříve ve svém výkonu neomezeným, stává se omezeným, uzavřeným; na př. do-píši, na-píši, od-píši, připíši, pře-píši, vy-píši, pře-lezu, u-myji, o-kradu, zavolám, s-nesu atd.

Časoslova dokonavá nemají přítomného času, neboť zevnitřní tvar jejich chová v sobě význam budoucího: dám, skočím, odnesu; tvarem minulého času znamenají úplně dokonanou minulost (perfectum): dal jsem, skočil jsem, odnesl jsem.

Pozn. Následující časoslova dlouží předložkovou samohlásku, aniž děje ukončují, mají tedy čas přítomný a minulý trvácí s předložkou: náviděti, nenáviděti, záviděti, následovati, pronásledovati, nápodobiti, náležeti, záležeti, příležeti, příslušeti, přiseděti, přisahati, zápasiti, záviseti, důvěřovati, působiti.

Jakmile časoslova ta předložku skráťí, stávají se z pravidla končícími; na př. já se toho navídám; já se naležím, zaležím.

N e d o k o n a v á č a s o s l o v a .

a) Trvací časoslova:

§ 226. Trvací časoslova vyslovují, že děj jimi pronesený ve svém výkonu neomezeně trvá, na př. pší, myjí, bijí, lezu, kradu, teku, trpím, viním, se-
dím atd.

Časoslova trvací vyskytují se skoro v každé třídě, na př. v I. třídě: čísti, housti, klásti, krásti, kvésti, léztí, másti, mésti, moci, nésti, pásti, plésti, přísti, růsti, téci, tlouci, vésti, vézti, vléci; bítí, hnítí, kouti, krýti, lítí, mýti, pítí, říti, rýti, síti, slouti, šiti, vítí, žiti; v II. třídě: hrnouti, kanouti, klenouti, mnouti, plynouti, táhnouti, tisknouti, vanouti, vinouti, vládnouti, žasnouti; v III. třídě: bečeti, běžeti, držeti, hořeti, hučeti, klečeti, letěti, mlčeti, trpěti, zvučeti, hověti, rozuměti, upěti, ležeti; v IV. třídě: blouditi, bouřiti, čistiti, děliti, chváliti, krmiti, líčiti, mlátiti, mluviti, nutiti, prositi, řiditi, soliti, troubiti, uditi, učiti, vaditi; v V. třídě: čekati, česati, dělati, hlodati, chovati, kázati, klamati, mrhati, orati, pykati, reptati, řehtati, skoumati, trestati, žádati, žehřati; v VI. třídě: bojovati, bédovati, děkovati, jmenovati, kralovati, nocovati, obětovati, panovati, pamatovati, rokovati, strachovati se, žalovati atd.

§ 227. Má-li se děj trvacích časoslov omeziti, stává se to pomocí předložek, které tu vlastnost do sebe mají, že netoliko jistý směr ději vykazují, nýbrž i jej omezují t. j. ukončují. Za tou příčinou stávají se trvací časoslova končícími, jak mile se sloučí s předložkami (viz příklady § 225).

Jediná předložka, která ve složení s časoslovem směr potažně též neomezený vyjadřovati může, jest *po*. Kdykoliv totiž předložka tato na povrch, celek něčeho neb na souborný celek více předmětů poukazuje, vytýká sama sebou směr omezený (pobarviti tabuli, všecka plátna), a tak i když vyznamenává směr „před se“ ve smyslu „někam“ (položiti, postaviti); jak mile však ve svém spojení významu nabývá časového, je směr jí vyjádřený neomezený;

na př. pokvetu, ich werde in Einem fort blühen, porostu, poberu, povedu, potáhnu, ponesu a j. jsou trvácími časy budoucími.

Pozn. Okamžitá časoslova zůstávají i ve složení s předložkami okamžitými: skočím — vyskočím, píchnu — zapíchnu, a j. — zde vykazuje předložka ději toliko jistý směr.

b) Opětovací časoslova.

§ 228. Opětovacími časoslovy vyjadřujeme děj ve svém výkonu ustavičně se opětuující; na př. lehám, létám, vídám, nosím, vodím, kácím, slibuji.

Časoslova opětovací vyskytují se v třídě třetí, páté a šesté, a to nejčastěji ve spojení s předložkami; v třídě čtvrté nalezáme pouze šest opětovacích časoslov: honím, chodím, jezdím, nosím, vodím, vozím.

1. Časoslova třídy první stávají se opětovacími v třídě páté, jako:

bodu, būsti	—	bádám, bádati,
mohu, moci	—	přemáhám, přemáhati,
kladu, klásti	—	překládám, překládati,
kradu, krásti	—	okrádám, okrádati,
pasu, pásti	—	pásám, pásati,
metu, mésti	—	vymétám i vymetám,
pletu, plésti	—	zapletám, zapletati,
peku, péci	—	vypékám, vypékati,
teku, téci	—	protékám, protékati,
vleku, vléci	—	navlékám, navlékati,
kvetu, kvésti	—	rozkvétám, rozkvétati,
tluku, tlouci	—	zatloukám, zatloukati,
dru, dřiti	—	vydírám, vydírati,
mru, mřiti	—	umírám, umírati,
pru, přiti	—	zapírám, zapírati,
tru, třiti	—	utírám, utírati,
čtu, čísti	—	čítám, čítati,
řku, říci	—	říkám, říkati,
jmu, jíti	—	jímám, jímati,
pnu, píti	—	napínám, napínati,
po-čnu, po číti	—	počínám, počínati,
žnu, žiti	—	požínám, požínati,

dmu, dmouti	—	nadýmám, nadýmati,
hrají, hráti	—	pohrávám, pohrávati,
klejí, klíti	—	zaklínám, zaklínati,
sejí, síti	—	zasívám, zasívati,
pějí, pěti	—	zpívám, zpívati,
lijí, líti	—	odlívám, odlívati,
kryjí, krýti	—	skrývám, skrývati,
kují, kouti	—	kovám, kovati,
plují, plouti	—	plovám i plavám,
zují, zouti	—	vyzouvám, vyzouvati,
bíjí, bíti	—	zabívám, zabíjeti,
říjí, říti	—	řívám, říjeti,
víjí, víti	—	navívám, navíjeti,
píjí, píti	—	připívám, připíjeti.

Následující časoslova tvoří opětovací vid v třídě páté a šesté:

hryzu, hrýzti	—	ohrýzati	—	ohryzovati,
plíjí, plíti	—	plívati	—	odplivovati,
stříhu, stříci	—	stříhati	—	postříhovati,
vrhu, vrci	—	vrhati	—	podvrhovati,
ždmu, žditi	—	ždímati	—	přeždimovati.

Pozn. Z příkladův uvedených patrno, že kmenové samohlásky časoslov první třídy se stupňují v třídě páté, a to: o a a v á, e v é neb í, ě v í, u v ou neb ov, y v ý, zaniklé ɤ v ý, ɛ v í (viz § 35 a 36): dmu — nadýmám, čtu — čítám, tnu — utínám. Rostu má vyrůstám, předu (m. pradu) — zapřádám, třesu (m. třasu) — otrásám; pletu a metu mají zapletám a zametám. V třídě šesté zeslábují se opět kmenové samohlásky: stříhu — stříhám — postříhuji.

2. Časoslova třídy druhé stávají se opětovacími v třídě páté a po většině i v třídě šesté. Kmen jejich v třídě páté se nemění; v třídě šesté přistupuje k němu předložka a samohláska, byla-li dlouhá, se zkracuje, jako:

capnu	—	capám	—	zacapuji
kapnu	—	kapám	—	pokapuji
lapnu	—	lapám	—	polapuji
prasknu	—	praskám	—	—
ceknu	—	cekám	—	—
heknu	—	hekám	—	pohekuji

kleknu	—	klekám	—	—
lehnu	—	lehám	—	polehuji
plesknu	—	pleskám	—	—
seknu	—	sekám	—	odsekuji
tesnu	—	tesám	—	otesuji
cinknu	—	cinkám	—	—
čichnu	—	čichám	—	očichuji
kmitnu	—	kmitám	—	prokmituji
řinknu	—	řinkám	—	—
švihnu	—	švihám	—	vyšvihuji
bodnu	—	bodám	—	zaboduji
kopnu	—	kopám	—	—
zobnu	—	zobám	—	—
kydnu	—	kydám	—	—
skytnu	—	skytám	—	vyskytuji
drhnu	—	drhám	—	zadrhuji
mrsknu	—	mrskám	—	zamrskuji
prsknu	—	prskám	—	vyprskuji
trhnu	—	trhám	—	odtrhuji
vrhnu	—	vrhám	—	zavrhují.

S dlouhou kmenovou samohláskou:

drápnú	—	drápám	—	rozdrapuji
krápnú	—	krápám	—	pokrapuji
máchnu	—	máchám	—	—
létnu	—	létám	—	proletuji
líznu	—	lízám	—	oblizují
hvízdnu	—	hvízdám	—	—
píchnu	—	píchám	—	podpichuji
stříknu	—	stříkám	—	vystříkují
bouchnu	—	bouchám	—	—
couvnu	—	couvám	—	—
fouknu	—	foukám	—	odfukují
kousnu	—	kousám	—	přikusují
loupnu	—	loupám	—	olupují
kývnu	—	kývám	—	přikyvuji
smýknu	—	smýkám	—	přesmykují.

Pozn. 1. Uvedená časoslova opětovací třídy páté stávají se ve složení s předložkami opětavě končícími; na př. trhám — roztrhám, sekám — nasekám, máchám — vymáchám, kývám — zakývám.

Pozn. 2. Časoslova: říznu, hrábnu, máznu krátí v třídě páté kmenovou samohlásku: řezám, hrabám, mazám; schnu (m. szchnu) a tknu (m. tsknu) stupňují zaniklé *z* v *y*: vysýchám, dotýkám, hnu (m. hybnu) má hýbám.

3. Časoslova třídy třetí, nejsou-li již opětovací, přecházejí u svém opětování v třídu pátou a šestou; jsou-li již opětovací, v třídu šestou:

a) v třídu pátou:

břínčeti — břinkati	mečeti	— mekati
bručeti — broukati	slyšeti	— slýchati
bzučeti — bžukati	škručeti	— škroukati
hřměti — hřimati	viděti	— vídati
ječeti — jekati	dověděti se	— dovídati se.

b) v třídu šestou:

držeti — zadržovati	kypěti — překypovati
hověti — vyhovovati	mizeti — zmizovati.

c) v třídě páté i šesté:

hořeti — háрати	— dohořovati
mlčeti — umlkati	— zamlčovati
voněti — přiváněti	— přivoňovati.

Pozn. Některá časoslova třídy třetí stupňují v třídě páté kmenovou samohlásku; hořeti — háрати, viděti — vídati, bručeti — broukati.

4. Časoslova třídy čtvrté opětují se v třídě páté a šesté.

1) Okamžitá časoslova třídy této mají tvar opětovací v páté a šesté aneb pouze v třídě šesté. V páté třídě kmenovou hlásku stupňují (jen vrátiti má vracetí), v šesté pak zase ji krátí.

hoditi	— házeti	— prohozovati i prohazovati
kročiti	— kráčeti	— zakročovati i zakračovati
krojiti	— krájeti	— rozkrojovati i rozkrajovati
pustiti	— pouštěti	— napuštovati
raniti	— ráněti	— poraňovati
saditi	— sázeti	— vysazovati
střeliti	— stříleti	— přestřelovati
vrátiti	— vraceti	— odvracovati

ale

chopiti	—	chápati	—	pochopovati
skočiti	—	skákati	—	vyskakovati
chybiti	—	—	—	chybovati
koupiti	—	—	—	kupovati
stačiti	—	—	—	dostačovati
slibiti	—	—	—	slibovati
stoupiti	—	—	—	stupovati
trefiti	—	—	—	natrefovati
vtípiti se	—	—	—	vtipovati se.

2) Z trvacích časoslov opětuji se

a) v třídě páté:

činiti	—	konati,	remziti	—	remzati,
doliti	—	dolati,	runditi	—	rundati,
hloubiti	—	hloubati,	třiditi	—	třidati,
hemziti	—	hemzati,	tušiti	—	touchati,
chmouriti	—	chmourati,	zápasiti	—	zápasati,
chromiti	—	chroumati,	chlubiti se	—	vychloubati se,
kroužiti	—	krouhati,	mluviti	—	domlouvati.
ploužiti	—	plouhati,			

b) v třídě šesté následující ve spojení s předložkami:

brániti	—	zabraňovati,	jistiti	—	pojišťovati,
broušiti	—	ubrušovati,	kaziti	—	nakažovati,
cítiti	—	procitovati,	loučiti	—	rozlučovati,
čistiti	—	vyčistovati,	louditi	—	přiluzovati,
dusiti	—	udušovati,	pečetiti	—	odpečetovati,
hájiti	—	obhajovati,	prositi	—	odprošovati,
hladiti	—	uhlazovati,	rušiti	—	zrušovati,
hlásiti	—	ohlašovati,	sloužiti	—	posluhovati,
hroziti	—	vyhrožovati,	troubiti	—	roztrubovati,
hyzdit	—	ohyžďovati,	učiti	—	vyučovati,
chrániti	—	ochraňovati,	vážiti	—	odvažovati a j.
jeviti	—	objevovati,			

c) v třídě páté a šesté tato:

činiti	—	příčiněti	—	příčiňovati,
hasiti	—	shášeti	—	shašovati,
kaliti	—	zakáleti	—	zakalovati,
kliditi	—	odklizeti	—	odklizovati,
klížiti	—	sklížeti	—	sklížovati,

kloniti	— skláněti	— skloňovati,
kojiti	— ukájeti	— ukojovati,
kropiti	— pokrápěti	— pokropovati,
kroutiti	— skrouceti	— skrucovati,
mísiti	— přimíšeti	— přiměšovati,
mlátiti	— vymláceti	— vymlacovati,
močiti	— smáčeti	— smočovati,
platiti	— spláceti	— splacovati,
pojiti	— napájeti	— napojovati,
praviti	— vyprávěti	— vypravovati,
puditi	— popouzeti	— popuzovati,
raziti	— rozrážeti	— rozražovati,
spořiti	— naspářeti	— naspořovati,
tlačiti	— stláčeti	— stlačovati,
topiti	— vytápěti	— vytopovati,
tratiti	— ztráceti	— ztracovati,
tuliti	— přitouleti	— přitulovati,
tvořiti	— vytvářeti	— vytvořovati,
vařiti	— svářiti	— svařovati.

Pozn. Jak z příkladův uvedených viděti, stupňují se v třídě páté kmenové samohlásky, a to: *a*, *o* v *á*; *e*, *ě*, *i* v *í*; *u* v *ou* *y* v *ý*, v třídě šesté se opět seslabují.

5. Časoslova třídy páté jsouce podstatou svou věčším dílem už opětovací, opětuji se ve spojení s předložkami v třídě šesté:

kázati	— prikazovati,	zpívati	— prozpěvovati,
vázati	— uvazovati,	psáti	— vypisovati,
žádati	— požadovati,	žvýkati	— rozžvykovati atd.

ženu — hnáti má své opětování v 4. a 5. třídě: honiti — vyháněti.

6. Časoslova šesté třídy opětuji se jenom ve složení s předložkami v třídě páté:

čarovati	— učarovávati,	milovati	— smilovávati,
kamenovati	— ukamenovávati,	nocovati	— ponocovávati,
kralovati	— dokralovávati,	pracovati	— vypracovávati, a t. d.

c) Vicedobá časoslova.

§. 229. Časoslova vicedobá představují děj, který v rozličných dobách více méně od sebe oddělených se opětuje; na př. čítávám, cvičívám, jezdivám, brávám. Časoslova tato vznikají z jiných, když se před příponu infinitivu *ti* vsouvá slabika *va*, načež před slabikou *va* stojící samohlásky se stupňují, totiž *a* v *á*; *i*, *ě*, *e* v *í*; *y* v *ý*; na př.

liti — lívati, mýti — mývati, píti — pívati,
držeti — držívati, vězeti — vězívati, pršeti — pršívati,
házeti — házívati, pouštěti — pouštívati,
diviti se — divívati se, dlužiti se — dlužívati se, my-
sliti — myslívati,

chovati — chovávati, psáti — psávati, bráti — brávati,
pamatovati — pamatovávati, jmenovati — jmenovávati.

Časoslova první a druhé třídy, mají-li se státi vicedobými, musejí se prvé na opětovací přivéstí, a odtud pak utvoří se vicedobá; na př.

čísti	— čítati	— čítávati,
jeti	— jezdiťi	— jezdivati,
nésti	— nositi	— nosívati,
hvízdnouti	— hvízdati	— hvízdávati,
minouti	— míjeti	— míjívati,
prchnouti	— prchati	— prchávati atd.

Totéž se děje i při okamžitých a při mnohých časoslovích končících; na př.

hoditi	— házeti	— házívati
chytiti	— chytati	— chytávati
praštití	— praskati	— praskávati
pustiti	— pouštěti	— pouštívati
střeliti	— stříleti	— střílívati,
saditi	— sázeti	— sázívati,
dobiti	— dobíjeti	— dobíjívati
rozestříti	— rozestírati	— rozestírávati,
odnésti	— odnáseti	— odnášívati
vybrati	— vybíрати	— vybírávati
vymysliti	— vymýšleti	— vymýšlívati,
zatopiti	— zatápěti	— zatápívati atd.

I několik trvacích časoslov tvoří se tímto způsobem, jako:

běžeti	—	běhati	—	běhávati,
klečeti	—	klekati	—	klekávati,
kuliti	—	kouleti	—	koulívati,
ležeti	—	léhati	—	léhávati,
luštiti	—	louskati	—	louskávati,
močiti	—	máčeti	—	máčívati,
seděti	—	sedati	—	sedávati,
slyšeti	—	slýchati	—	slýchávati,
věsiti	—	věšeti	—	věšívati,
viděti	—	vidati	—	vidávati atd.

Pozn. Chceme-li naznačiti ještě delší doby od sebe oddělené, zdvojujeme slabiku *va*, načež v prvním *va* samohláska opět se dlouží; na př. chodívávati, pouštívávati, věšívávati atd.

d) Počínavá časoslova.

§ 230. Počínavá časoslova znamenají takový stav, který se teprve počíná; na př. blednu t. j. počínám býti bledým.

Časoslova počínavá nalézají se v druhé, třetí a páté třídě; na př. hasnouti, hořknouti, hustnouti, chřadnouti, mladnouti, mrznouti, tuhnouti, tvrdnouti, vlhnouti; běleti, černěti, hrbatěti, křídlatěti, kyseleti, plechatěti, plesnivěti, rohatěti, šedivěti, zrzavěti, zubatěti; bělati, bobnati, červenati, kysati, lysati, pelichati, stydati, žlutati atd. Některá z nich mají dvě formy zároveň; bobnati a bobněti, červenati a červeněti, bohatnouti a bohatěti, sinati a siněti, zrzati a zrzavěti, žlutati a žloutnouti atd.

O tvoření tvarův časoslovných vůbec.

§ 231. Časoslova podle rodu, osob, časů a způsobů ohýbati, slove časovati (konjugieren). Při tvoření časoslovných tvarův sluší hleděti na kmen, přípony a sponu.

§ 232. Kmen jest dvojí: kmen přítomný a kmen infinitivní.

1. Kmenem přítomným u časoslov I. třídy jest kořen sám; na př. *nes*, *vez*, *plet*, *pi*, *ši* (*nésti*, *véztí*, *pléstí*, *píti*, *šíti*); u časoslov II. třídy přidá se ku kořeni *n*: *pod-n*, *klek-n* (*padnouti*, *kleknouti*); u časoslov III. třídy oddilu prvního připojí se ku kořeni *ě* (*e*), oddilu druhého *i*: *um-ě*, *žel-e*, *hoř-i*, *hled-i* (*uměti*, *želeti*, *hořeti*, *hleděti*); u časoslov IV. třídy přidá se ku kořeni *i*: *nos-i*, *hon-i* (*nositi*, *honiti*); u časoslov V. třídy vzniká přítomný kmen připojením *a* ku kořeni: *děl-a*, *vol-a*, *shán-ě* m. *sháň-a*, *snáš-e* m. *snáš-a* (*dělati*, *volati*, *sháněti*, *snášeti*); u časoslov VI. třídy přidá se ku kořeni *u*: *kup-u*, *mil-u* (*kupovati*, *milovati*).

2. Kmenem infinitivním jest slovesný tvar známou třídnou opatřený, jako: *nes*, *bi*, *padnu*, *slyše*, *nosi*, *láma*, *svádě*, *kupova*.

Od kmene přítomného odvozují se 1. čas přítomný, 2. způsob rozkazovací, 3. přechodník přítomný.

Od kmene infinitivního odvozují se: 1. infinitiv, 2. supinum, 3. přechodník minulý, 4. přičestí činné, 5. přičestí trpné.

Při mnohých časoslovích mezi kmenem přítomným a infinitivním rozdílů není, tak že všechny tvary časoslovné od jednoho a téhož kmene se odvozují, jako od kmene *nes* odvozují se: přítomný *nesu*, rozkazovací způsob *nes-i*, přechodník přítom. *nes-a*, *-ou c*, *-ou ce*, infinitiv *nés-ti*, supinum *nes-t*, přičestí činné *nes-l*, *-la*, *-lo*, přičestí trpné *nes-e-n*, *ne-s-e-na*, *-e-no*. A však od kmene přítomného *kup u* bere se *kupu-j-i*, *kupu-j-iž*, *kupu-j-e*, *-íc*, *-íce*, od kmene infinitivního *kupova* máme *kupova-ti*, *kupova-t*, *kupova-l*, *-a*, *-lo*, *kupová-n*, *-na*, *-no*, *kupova-v*, *-vši*, *-vše*.

§ 233. Přípony jsou dvojí: osobné a jmenné.

K § 233. a) Příponu *m* zachovala vlastně jen časoslova bezsponového časování: *dá-m*, *jí-m*, *ví-m* *jse-m* (m. *jes-m*); u všech ostatních *m* se sponou *a* zkazila starobulharčina v *a*, jež stará čeština proměnila v *u*; na př. z *vez-a-m* tedy *vez-a* a *vezu*, z *volajam* — *volajā* a *volaju*. Nynější

I. Přípony osobné, udávající osobu první, druhou a třetí, připínají se ke kmeni přítomného času a rozkazovacího způsobu.

1) Přípony přítomného času:

Jednot. č. 1. os. -m	Množ. č. 1. os. -me
2. os. -si, -š	2. os. -te
3. os. -ti, -t	3. os. (-nt).

a) Příponu *m* mají časoslova *ta*, která v 2. a 3. os. jednotné a v 1. a 2. os. množné před osobnými příponami přijímají *á* neb *í*: *hon-í-m* (honíš), *děl-á-m* (děláš); ostatní časoslova změnila *m* se sponou *a* po tvrdých souhláskách samohláskou *u*, po měkkých samohláskou *í*: *ber-u* (ber-e-š), *táží* (táz-e-š).

b) Přípona druhé osoby udržela se posud ve tvaru *jsi* m. *jes-si*; u jiných časoslov jest přípona *š* veskrze v obyčeji: *nes-e-š*, *hon-í-š*.

c) Přípona třetí osoby *ti* a *t* zachovala se jenom v *jesti* a *jest*, jinde všude se odsula: *veze*, *pije*, *volá*.

d) Místo přípony *me* užívá se v obecné mluvě *m*; *vezem*, *pijem*, *mažem*, *berem*, *dostanem*, *minem*, *milujem*; nikdy však *nosím*, *letím*, *volám* m. *nosíme*, *letíme*, *voláme*.

e) Přípona třetí osoby množného čísla *nt* přechází s předcházející sponou *t. j. a + nt* (= *at*) v *út*, odsutím *t* a rozložením *ú* v *ou*, a přehláskou v *í*, jako: *nes + a + nt* = *nes-a-t* = *nesút* = *nesou*, *píš-a-nt* = *píš-a-t* (= *píš-e-t*) = *píšút* = *píší* (viz § 18).

2) Přípony rozkazovacího způsobu rovnají se v 1. a 2. os. množ. čísla příponám přítomného času, v 2. a 3. os. jednot. čísla se utratily.

II. Přípony jmenné, kterými vznikají jména časoslovná jsou: *ti* (infinitiv), *t* (supinum), *a*, *ouc*, *ouce* (přechodník přítomný), *v*, *vši*, *vše* (přechodník minulý),

čeština zná se k *u* a spisovná i ku přehlásce jeho *í* po měkkých souhláskách jen u těch, která mají v 2. os. jedn. č. sponu *e*: *nesu*, *beru*, *piji*, *miluji*; všecka ostatní, která v 2. os. před příponou *š* mají *á* nebo *í*, navrátila se k *m*: *kopám*, *chválím*.

l, la, lo (činné přičestí minulého času), *n, na, no* neb *t, ta, to* (trpné přičestí minulého času).

§ 234. Sponou slují samohlásky *ty*, které se mezi kmenem a mezi příponami osobními a jinými vyskytují; na př. *nes-e-š*, *nes-e (-t)*, *nes-e-me*, *nes-e-te*, *vol-á-m* (m. *volaj-a-m*), *vol-á-š* atd.

O tvoření jednotlivých časův a jejich způsobův.

Přítomný čas.

§ 235. Časoslova třídy I. kmene zavřeného a třídy II. připínají ku kmeni přítomnému osobnou příponu *u* (v. § 233 a): *vez-u*, *kopn-u*; časoslova třídy I. kmene otevřeného a třídy VI. vsouvají mezi kmen přítomný a osobnou příponu *i* (u) hlásku *j*: *kry-j-i*, *milu-j-i*; časoslova III., IV. a V. třídy vsouvají mezi kmen přítomný a sponu též hlásku *j*, která se s obkličujícími ji samohláskami stahuje u časoslov III. a IV. třídy v *í*, u časoslov V. třídy v *á*; na př. *kleči-j-a-m* = *kleči-j-em* = *kleč-i-m*, *nosi-j-a-m* = *nosi-j-e-m* = *nos-i-m*, *hleda-j-a-m* = *hled-á-m*. Jen u časoslov III. třídy oddílu prvního a V. třídy oddílu prvního jest v 3. os. množ. něho čísla nestažený tvar v úžitku: *umě-j-i*, *hleda-j-i*

Rozkazovací způsob.

§ 236. Známkou rozkazovacího způsobu jest *i*, kteréž se při kmenech zakončených samohláskami mění v *j*; na př. *šij* m. *ši-i*, *kopaj*, přehl. *kope-j* (viz § 29, c), *zvěstu-j*. Při kmenech zakončených souhláskami buď *i* zůstává: *tni*, *sekni*, *mři*, kdež pak v množ. č. měnívá se v *ě* (e); *tněte*, *sekněte*, *mřete*, anebo přechází v předcházející souhlásku: *plet* (*plet-i*), *sed* (*sed-i*) *hoň* (*hon-i*), *nes* (*nes-i*). Udílí-li se rozkazovacímu způsobu jakéhosi důrazu, přichází *i* opět na jevo: *plet-iž*, *sed-iž*, *hon-iž* *nes-iž*. Dlouhé kmenové samohlásky v rozkaz. způsobě u časoslov IV. třídy pravidelně se krátí; na př. *chval*, *chvalme*, *chvalte*, *suď* (*souditi*), *rač*, *račiž* (*ráčiti*), *brus*, *brusme*, *bruste* (*brousiti*).

Přechodník přítomný.

§ 237. Příponou přechodníku přítomného jest u časoslov třídy I. kmene zavřeného a třídy II. v jednot. čísle pro muž. rod *a*, pro žen. a střední rod *ouci*, v množ. čísle pro všechny tři rody *ouce*, u časoslov ostatních tříd v jednot. č. pro muž. rod *e*, pro žen. a střední rod *íci*, v množ. čísle pro všechny tři rody *íce*; na př. vez-a, -ouc, -ouce, padn-a, -ouc, -ouce, pi-j-e, pi-j-íc, pi-j-íce, mluvi-e = mluv-ě, mluv-íc, -íce, háze-j-e, -íc, -íce, vola-j-e, -íc, -íce. V ženském rodě odsouvá se obyčejně samohláska *i* (viz § 45, 3).

Pozn. Od přechodníku přítomného odvozuje se určitý přechodník pomocí přípony *í*; vezouc-í, padnouc-í, házejíc-í, volajíc-í.

Infinitiv a supinum.

§ 238. Přípona infinitivu jest *ti* (*t*), supinu *t*. Supinum rozeznává se kromě tvrdosti přípony od infinitivu tím, že se jeho kmenová samohláska krátí. Užívá se ho obyčejně po časoslovích hýbání znamenajících a mívá u sebe předmět jako kterékoli jiné podstatné jméno v genitivě; na př. Jdu spat; musili jíti žebrat chleba; běžel koupit ovsa; šel lovit ryb; přes moře plul hledat svých dětí.

Přechodník minulý.

§ 239. Přípona přechodníku minulého jest u kmenův samohláskami se končících v jednot. čísle pro muž. rod *v*, pro žen. a střední rod *vši*, v množ. čísle pro všechny tři rody *vše*, u kmenův souhláskami zavřených jest v jednot. čísle pro muž. rod čistý kmen přechodníkem, pro žen. a střední rod *ši*, v množ. čísle pro všechny rody *še*; na př. nes, nes-ši, nes-še, ved, -ši, -še, pi-v, -ši, -vše, mnu-v, -vši, -vše, hodi-v, -vši, -vše, pracova-v, -vši, -vše.

Pozn. Od přechodníku minulého času tvoří se pomocí přípony *í* určitý přechodník: ved-ší, volav-ší, hlásav-ší, pracovav-ší.

Příčestí činné a trpné.

§ 240. Přípona činného příčestí minulého času jest *l, la, lo*, na př. *plet-l, plet-la, plet-lo*, *šil, ši-la, ši-lo*, *dupnu-l, -la, -lo*, *vodi-l, -la, -lo*, *slyše-l, -la, -lo* atd.

Přípona trpného příčestí min. času jest dvojí: buď *t, ta, to* aneb *n, na, no*. Přípona *t, ta, to* má místo u časoslov, jichžto kmen na *i, y, u, m* a *n* vychází; na př. *bi-t, bi-ta, bi-to*, *kry-t, -ta -to*, *bodnu-t*; nosovky *m* a *n* se kazí v *ja*: *fat* a *pjat* od *tn-u* a *pn-u*. Příponu *n, na, no* připínají ostatní časoslova ku kmenům, a sice pomocí spony *e* u časoslov prvních dvou tříd kmene zavřeného a u všech čtvrté třídy; na př. *nes-e-n*, *přemož-e-n*, *dosaž-en*, *noš-e-n* od *nésti*, *přemoci*, *dosáhnouti*, *nositi*. Jinde jsou známky tříd, *ě, a, ova*, zároveň sponami: *vidě-n*, *vol-án*, *milová-n*.

Pozn. Trpné příčestí přítomného času vyskytující se v staročeštině vyhynulo v nynější řeči až na nějaké zbytky: *vědo-m* od *věděti*, *zná-m* od *znáti*, *lako-m* od *neužívaného lakati* (lačným býti), *pito-m* (krotký) od *neužívaného pitati* (krmiti) a j.

Budoucí čas.

§ 241. Budoucí čas tvoří se trojako:

1. pomocným časoslovem *budu* a infinitivem nedokonavého časoslova (v. náuku o větách § 48.); na př. *budu psáti, čísti, pracovati, milovati, házetí*.

2. časoslovy okamžitými, která již sama ze sebe budoucnost naznačují; na př. *píchnu, kopnu, hodím, skočím, střelím, dám, koupím*.

3. spojením časoslova nedokonavého s předložkou; na př. *přinesu, dohoním, posedím, přeberu, učiním, vejdu, spadnu, zavolám, ztratím*.

Minulý čas.

§ 242. Minulý čas tvoří se spojením činného příčestí minulého času s přítomným časem pomocného časoslova *jsem*; na př.

nesl, a, o jsem, nesli, y, a jsme,
nesl, a, o jsi, nesli, y, a jste,
nesl, a, o (jest) nesli, y, a (jsou).

Od času minulého tvoří se čas předminulý, když se minulému času pomocné časoslovo byl, a, o přidá: byl, a, o jsem nesl, a, o atd.

Pozn. V 3. osobě jednot. a množ. čísla vynechává se obyčejně jest a jsou.

Žádací způsob.

§ 243. Žádací způsob jest dvojí: přítomný a minulý. Žádací způsob přítomného času tvoří se zastaralým minulým časem pomocného časoslova býti: bych, bys, by, bychom (bysme), byste, by a činným přičestím minulého času; na př. psal bych, psal bys, psal by atd.

Sesíl-li se žádací způsob přítomného času ještě jednou pomocným přičestím byl, a, o, obdržíme žádací způsob minulého času: byl bych psal, byl bys psal, byl by psal atd.

Časování samé.

§ 244. Ohledem přítomného času dělí se časování na sponové a na bezsponové. Sponové časování jest těm časoslovům vlastní, která v přítomném čase osobné přípony pomocí spony ku kmenům připínají: ved-e-š, hýb-á-m. Bezsponové časování jest opět vlastní těm časoslovům, které v přítom. čase osobné přípony bezprostředně ku kmenům přirážejí: ví-m, ví-š, dá-m (m. dadm). Nadto dělí se časování na pravidelné a nepravidelné. K nepravidelnému časování počítají se v jazyku českém časoslova: chci, jdu, mám, stanu, vidím, kterážto časoslova z řady, do které z kmene přítomného se řadí, v druhém kmeni vystupujíce, do řady jiných kmenův přestupují. Všecka ostatní časoslova náležejí k časování pravidelnému. Konečně máme kusé časování, z něhož jen několik časův aneb zcela jen několik osob v obyčeji jest.

A. Časování sponové.

Prvá třída.

§ 245. K první třídě hledí všechna ta časoslova, jichžto kmen infinitivní nemá známky třídné. Dělí se podle zakončení kmene na dvě. Jedna mají kmen zavřený čili souhláskou zakončený, jako: véz-ti od vez, nést-ti od nes; druhá mají kmen otevřený čili samohláskou se končící, jako: pí-ti od pi, krý-ti od kry. Časoslova kmene zavřeného dluží kromě jeti a moci v infinitivě vždy svou kmenovou samohlásku: nésti, vynésti, upéci. U časoslov kmene otevřeného dluží se kmenová samohláska jenom v dvouslabičném infinitivě (vyjmouc pěti a spěti): krýti, pokryti, píti, vypiti. Samohláska *u* zůstává i ve složení dlouhou: plouti, přeplouti. Všecky kmeny první třídy dají se následovně rozvrci:

A) Kmeny zavřené:

1. kmeny na sykavky *s, z*; na př. nes, vez;
2. kmeny na zubnice *d, t*; na př. ved, plet;
3. kmeny na retnice *b, p, v*; na př. hřeb, tep, živ;
4. kmeny na hrdelnice *h, k*; na př. moh, pek;
5. kmeny na nosové souhlásky *m, n*; na př. jm, pn;
6. kmeny na *l, r*; na př. ml, mr.

B) Kmeny otevřené:

7. kmeny zakončené samohláskami *a, e, ě, i, u, y*.

1. Oddíl.

§ 246. Kmeny na sykavky *s, z*.

Vzor: nésti.

Kmen: nes.

Přít. čas oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. nes-u

2. nes-e-š

nes

3. nes-e

Mn. 1. nes-e-me

nes-me

2. nes-e-te

nes-te.

3. nes-ou

Přítomný přechodník.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

muž. nes-a	muž.)	nes-ouce.
žen., střed. nes-ouc	žen., střed.)	

Minulý přechodník.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

muž. nes	muž.)	nes-še.
žen., stř. nes-ši	žen., stř.)	

Příčestí minulého času

činné: nes-l, -la, -lo,

trpné: nes-e-n, -na, -no.

Infinitiv: nes-ti

Supinum: nes-t.

Budoucí opsaný.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

1. budu	{	nésti	budeme	{	nésti.
2. budeš			budete		
3. bude			budou		

Minulý čas.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

1. nesl, a, o jsem	nesli, y, a jsme
2. nesl, a, o jsi	nesli, y, a jste
3. nesl, a, o (jest)	nesli, y, a (jsou).

Předminulý čas.

Jednotné číslo.

1. byl, a, o jsem	nesl, a, o
2. byl, a, o jsi	nesl, a, o
3. byl, a, o (jest)	nesl, a, o atd.

Přít. zádací způsob.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

1. nesl, a, o bych	nesli, y, a bychom
2. nesl, a, o bys	nesli, y, a byste
3. nesl, a, o by	nesli, y, a by.

Min. žádací způsob.

1. Jed. byl, a, o bych nesl, a o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: véz-ti, léz-ti, hrýz-ti, pás-ti, třás-ti (m. stč. třís-ti) přít. třesu, rozk. třes, přít. přech. třesa, trpné přič. třesen, ostatní odvozují se od třás-ti: třás, třásl. Třásti a pásti mají dlouhé *á* v přechodníku a činném přič. min. času: třás, pás, třásl, pásl.

2. Oddíl.

§ 247. Kmeny na zubnice *d, t*.

Časoslova sem hledící, totiž: bod-u — būsti, břed-u — břísti, hud-u — housti, klad-u — klásti, krad-u — krásti, před-u — přisti, ved-u — vésti, vlad-u — vlásti; čt-u (čtu) — čisti, hnět-u — hnísti, kvet-u — kvésti, mat-u — másti, met-u — mésti, plet-u — plésti časují se pravidelně dle vzoru nésti.

Kmenové koncovky *d* a *t* rozlišují se před *t* v *s*: plet-ti = plésti, rost-u však má *růst*i. Znamka rozkazovacího způsobu žije v *ď, t*; na př. plet, plet-me, plet-te; čtu má čti, čtěme, čtēte. *Másti* dlouží kmenovou samohlásku také v přičestí činném a přechodníku minulém: mátl, mát.

Pozn. U kmene čt m. čst hláska *ě* ožívá v infinativě co *í*: čís-ti, v přechodníku minulém a přičestí činném co *e*: čet, četši, četše, četl, čet-la (m. čtla).

3. Oddíl.

§ 248. Kmeny na retnice *b, p, v*.

Při časoslovech, ježto na retnice *b, p* vyzvukují svůj kmen, vkládá se mezi něj a příponu *ti* hláska *s*. Skrovný počet časoslov, zachovaných v této formě, na tato jest obmezen: zebu — zábsti (v. třásti), pohřebu — pohřebsti (nyní pohřbiti od pohřbím), tepu — tépsti. Místo tépsti užívá se nyní raději tepati dle V. tř.

Časoslova zavřená retnicí *v* přestupují v infinitivě raději do 7. oddílu: živ-u — žíti, plovu — plouti, slovu — slouti.

Časování časoslov těchto řídí se vzorem nésti.

4. Oddíl.

Kmeny na hrdelnice *h, k*.

§ 249. Časoslova sem spadající, totiž: mohu — moci, vrhu — vrci, střehu — střici, stříhu — stříci, žhu (žehu) — žici, dosahu — dosíci, peku — péci, řku (řeku) — řici, teku — téci, tluku — tlouci, vleku — vléci časují se pravidelně dle vzoru nésti.

O kmenech časoslov těchto sluší spomenouti:

1. hrdelné hlásky *h, k* splývají dle § 58 s *t v c*: vléci m. vlék-ti, střici m. stříh-ti.

2. před sponou *e* rozlišují se hrdelnice dle § 61 v sykavky hustší *ž, č*: seku, sečeš, seče, sečeme, sečete, sekou; žhu, žžeš, žže, žžeme, žžete, žhou. Avšak řku má vyjímku: rceš, rce, rceme, rcete — řkou. Mohu před sponou *e* dlouží *o v ť*: můž-eš, může, můžeme, můžete. V infinitivě zůstává *o* krátkým: moci.

3. před známkou rozk. způsobu *i* rozlišují se hrdelnice *h a k* dle § 59 v *z a c*: tluku — tluc, tlucme, tlucte, vrhu — vrz, střehu — střez, pomohu — pomoz. Řku má *rci, rceme, rcete, žhu — žži* (m. žži), žžeme, žžete.

4. řku, žhu, tluku mají v příč. řekl, řečen, žehl, žžen, tloukl, tlučen.

5. Oddíl.

Kmeny na nosové souhlásky *m, n*.

§ 250. Časoslova sem hledící jsou: jm-u — jíti, ždm-u — žditi, pn-u — píti, tn-u — títi, žn-u — žíti, žhn-u — žžíti, čn-u — číti pouze ve složení: začnu — začíti, počnu — počíti; dm-u — douti, potom sem přestupuje roz-žžn-u, roz-žžíti.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jedn. 1. pn-u

2. pn-e-š

pn-i

3. pn-e

Mn. 1. pn-e-me

pn-ě-me

2. pn-e-te

pn-ě-te.

3. pn-ou

Přít. přechodník. Minulý přechodník.
pn-a, -ouc, -ouce pja-v, pja-vši, -vše.

Příčestí

činné: pja-l, -la, -lo,

trpné: pja-t, -ta, -to.

Infinitiv: pjáti přehl. píti. Supinum: pjat.

Poznámky:

1. O kažení nosových souhlásek *m a n* v § 53.
2. Místo píti, títi, žíti, počíti, jíti (jati, pjati, žati atd.) slýchat obecně: pnouti, tnouti, žnouti, počnouti, jmouti.

3. Časoslovo jmu čili imu přichází ve složení s předložkou *uz* o svůj první živel *j* (*i*) a časuje se takto: vezm-u, -eš, -e atd.; vezm-i, -ěme, -ěte; vezm-a, -ouc, -ouce; vzí-ti, vzat; vza-v, -vši, -vše; vza-l, -la, -lo; vza-t, -ta, -to. Skládá-li se jmu s předložkou *s* neb *od*, vsouvá se v infinitivním kmeni mezi předložku a kmen *n*: s-ň-a-l, od-ň-a-l, od-n-i-ti.

4. Časoslovo roz-žžnu (v obecné mluvě roužnu), roz-žžíti má v příčestí roz-žžal, roz-žžat, v přechod. roz-žžav. Mimo složení řídí se podle II. třídy 2.

6. Oddíl.

§ 251.

Kmeny na *l*, *r*.

Časoslova sem náležející, totiž: dru — dříti, mru — mříti, pru (se) — příti, tru — tříti, vru — vříti, za-vru — za-vříti, melu — mlíti, časují se dle vzoru *n é s t i*.

Časoslova tato mají již ode dávna dva kmeny: přítomný kmen *tr*, infinitivní *tře*; skloňují se tedy jinak docela pravidelně ze svých kmenů: tr-u, tř-eš, tř-e, tř-e-me, tř-e-te, tr-ou; tři, tř-e-me, tř-e-te; tr-a; -ouc, -ouce; tří-ti, tří-t; tre-v, -vši, -vše; tre-l, -la, -lo, tre-n, -na, -no.

Časoslovo mlíti odchyluje se v přítomném čase, přechodníku a v rozkazovacím způsobě od vzoru tím,

že má před *l* samohlásku *e*: mel-u, -eš, -e atd.; mel-a, -ouc, -ouce; mel, mel-me, mel-te, avšak *i*: mli, mle-me, mle-te; v trpném přičestí má mle-t n. mle-n.

7. Oddíl.

§ 252. Kmeny zakončené samohláskami: *a, e, ě, i, u, y*.

Vzor: bítí.

Kmen: bi.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. bi-j-i (u)

2. bi-j-e-š

bi-j

3. bi-j-e

Mn. 1. bi-j-e-me

bi-j-me

2. bi-j-e-te

bi-j-te.

3. bi-j-í (ou)

Přechodníky.

a) přítomný: bi-j-e, bi-j-íc, bi-j-íce.

b) minulý: bi-v, bi-vši, bi-vše.

Přičestí

minulého času

činné: bi-l, bi-la, bi-lo,

trpné: bi-t, bi-ta, bi-to.

Infinitiv: bi-ti.

Supinum: bi-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu bítí atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bil, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem bil, a, o.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. bil, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych bil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: hra-ji — hráti, zra-ji — zráti; kle-ji — klíti, ple-ji — plíti, se-ji — síti, pě-ji — pěti, spē-ji — spěti (spěchati); hni-ji — hníti, li-ji — líti, pi-ji — píti, vi-ji — víti (vinouti), ži-ji — žíti; bli-ji — blíti, či-ji — číti (cí-řiti), kli-ji — klíti (klíčiti); kry-ji — krýti, my-ji — mýti, ry-ji — rýti, ty-ji — týti (tučněti), vy-ji — výti; ku-ji — kouti, plu-ji — plouti, slu-ji — slouti, snu-ji — snou-ti, su-ji — souti.

Poznámky:

1. Časoslovo *znaj-u* stahuje se v *znám*, -š atd. přeskakujíc takto do V. třídy. Vedle správného *zra-ji* přichází také stažený tvar *zrá-m*, -š atd. Smíti (směti), směji staž. *smím* přeskakuje do třídy III. oddílu prvního.

2. Plouti, slouti, kouti, žíti mají *plov-u*, *slov-u*, *kov-u*, *živ-u* atd. vedle *pluji*, *sluji*, *kuji*, *žiji* atd.

3. Hláška *j* jest ve způsobech času přítom. vsuta k odstranění průzivu: *bi-j-i*, *bi-j-eš*, *pi-j-e* *pi-j-íc*.

4. V rozkazovacím způsobě přetvořuje se známka *i* v *j*; na př. *pi-j*, *ku-j*, *plu-j*, *kry-j*, *my-j*; obecná mluva rozpouští *yj* v *ej*: *krej*, *mej*.

Druhá třída.

§ 253. K druhé třídě hledí časoslova, jichžto kmen jest buď samohláskou buď souhláskou zavřený; na př. *mi-nou-ti*, *pad-nou-ti*. Kmen přítomný vzniká připojením hlásky *n*, kmen infinitivní připojením slabiky *nu*.

1. Oddíl.

§ 254. Kmeny samohláskou zavřené.

Vzor: *vinouti*.

Kmen: *vi-n*.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. *vin-u*

2. *vin-e-š*

viň

3. *vin-e*

Mn. 1. *vin-e-me*

viň-me

2. *vin-e-te*

viň-te.

3. *vin-ou*

Přechodníky.

- a) přítomný: vin-a, vin-ouc, vin-ouce,
 b) minulý: vinu-v, vinu-vši, vinu-vše.

Příčestí

minulého času

činné: vinu-l, vinu-la, vinu-lo,

trpné: vinu-t, vinu-ta, vinu-to.

Infinitiv: vinou-ti. Supinum: vinou-t.

Budoucí čas.

Jed. 1. budu vinouti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. vinul, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem vinul, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. vinul, a, o bych atd.

Minulý žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych vinul, a, o atd.

Dle toho vzoru časují se: du-nou-ti (vedle douti), kli-nou-ti, pli-nou-ti, ply-nou-ti (vedle plouti), ma-nou-ti, od-poči-nou-ti, ři-nou-ti, su-nou-ti, ta-nou-ti, va-nou-ti, vi-nou-ti (vedle vítí) a j. v. V infinitivě dlouží se vždy samohláska *u* v *ou*: vi-nou-ti.

2. Oddíl.

§ 255. Kmeny souhláskou zavřené.

Časoslova sem spadající, totiž: pad-nou-ti, pách-nou-ti, říz-nou-ti, sáh-nou-ti, střih-nou-ti, stih-nou-ti, táh-nou-ti, trh-nou-ti, tisk-nou-ti, vrh-nou-ti, za-mk-nou-ti, dotk-nouti, váz-nouti, kles-nouti atd. časují se dle vzoru *vinu* jenom s tím rozdílem, že většina jich v minulém přechodníku a v činném i trpném příčestí známky třídné *nu* nepřijímá; na př. pad, -ši, -še, pad-l, ukrad-l, ukrad-en, ukrad, -ši, -še.

Před sponou *e* rozlišují se kmenové koncovky *h*,

ch, k, sk v *ž, š, č, št*; na př. *střihnu* — *střižen*, *vrhnu* — *vržen*, *nadchnu* — *nadšen*, *zamknu* — *zamčen*, *dotknu* — *dotčen*, *tisknu* — *tištěn*, *prasknu* — *praštěn*. V přechodníku minulém a v činném přičestí mužského rodu objevuje se pohyblivé *e*, kdekoli by bez něho skupeniny souhlásek těžko bylo vysloviti, na př.: *dotek*, *-ši*, *-še*, *dotekl*, *nadech*, *nadechl*, *uschnu*, *usech*, *usechl*, atd. od *do-tk-nouti*, *na-dch-nouti*, *u-sch-nouti* (m. *stbulh. do-tzk-na-ti*, *na-dzch-na-ti*, *u-szch-na-ti*). Ve slabikách bezsamohlasných v muž. rodě jednot. čísla klademe raději *nul* nežli *l*: *trhnul*, *trhla*, *prchnul*, *prchla*, *zamkl* a *zamknul*, *umkl* a *umlknul* atd.

Třetí třída.

§ 256. Časoslova k této třídě hledící dělí se podle kmene přítomného na dva oddíly.

1. Oddíl.

§ 257. Časoslova sem spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

V z o r: uměti.

Kmen: umě.

Přít. o z n a m o v a c í. R o z k a z o v a c í z p ů s o b.

Jed.	1. um-í-m	—
	2. um-í-š	umě-j
	3. um-í	—
Mn.	1. um-í-me	umě-j-me
	2. um-í-te	umě-j-te
	3. um-ě-j-í	—

Přechodníky

a) přítomný: umě-je, -jíc, -jíce.

b) minulý: umě-v, umě-vši, umě-vše.

Přičestí minulého času

činné: umě-l, umě-la, umě-lo.

trpné: umě-n, umě-na, umě-no.

Infinitiv: umě-ti. Supinum: umě-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu uměti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. uměl, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem uměl a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. uměl, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych uměl, a, o atd.

Dle toho vzoru časujeme časoslova poslá od jmen podstatných a přídavných; mimo uměti a upěti vynikají tím, že jsou vesměs počínavá: běleti, bohatěti, bujněti, domácněti, hubeněti, kameněti, lačněti, lakoměti, malátněti, mrzačeti, oněměti, pitoměti, rezo-
vatěti, šedivěti, tučněti, zrzavěti a j.

Poznámka:

1. V přítomném čase stahuje se mimo třetí osobu množnou ve všech ostatních spona s předcházející samohláskou v *i*; na př. umí-m, umí-š atd. m. umě-j-e-m n. umě-j-a-m; 3. os. množ. čísla však umě-j-í.

2. Z třídy první kmene otevřeného přeskočila sem kromě smím ještě časoslova: chvítí (chvěti), skvítí (skvěti) a tkvítí (tkvěti), jež mají: chvím a chvěji, skvím a skvěji, tkvím a tkvěji.

2. Oddíl.

§ 258. Časování sem spadajících časoslov jest osnováno na základě dvou kmenův; přítomný kmen vychází na *i*, infinitivní na *ě*.

Vzor: hořeti.

1. Přítomný kmen: hoří.

2. Infinitivní kmen: hoře.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. hoř-í-m

—

2. hoř-í-š

hoř

3. hoř-í

—

Mn. 1. hoř-i-me	hoř-me
2. hoř-i-te	hoř-te
3. hoř-i	—

Přechodníky

- a) přítomný : hoř-e, hoř-íc, hoř-íce.
 b) minulý : hoř-e-v, hoř-e-vši, hoř-e-vše.

Příčestí minulého času

činné : hoř-e-l, hoř-e-la, hoř-e-lo.
 trpné : hoř-e-n, hoř-e-na, hoř-e-no.

Infinitiv : hoř-e-ti. Supinum : hoř-e-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hořeti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hořel, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem hořel, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. hořel, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hořel, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova : be-četi, běžeti, bučeti, držeti, hučeti, ječeti, klečeti, ky-pěti, letěti, ležeti, mlčeti, přěti, slušeti, slyšeti, styděti se, trpěti, vězeti, viseti, voněti, vrčeti; bdíti (bděti), čniti (čněti), dlíti (dleti), hřmíti (hřměti), mdlíti, mníti (mněti), mžíti, rdíti se (rděti se), tlíti (tleti), zříti (zřeti) a jiných více.

Poznámky:

1. V přítomném čase stahuje se spona s předcházející samohláskou v *i*; na př. hoří-m, hoří-š atd. místo hoří-e-m a toto m. hoří-j-e-m n. hoří-j-a-m.

2. V rozkazovacím způsobě nastupuje *i* po skupeninách souhlásek na konci slov neoblíbených: bdi, bděme, bděte, hřmi, hřměme, hřměte.

3. Mnohá sem spadajících časoslov měla v infinitivě místo třídné známky *ě* samohlásku *a*, a to zvláště po hláskách *č, š, ž*, jako: držati, slyšati, mlčati. Odtud se ještě v přičestí trpném praví: držán, slyšán.

4. K páté třídě náležejí i kmeny *boja* a *stoja*, u nichž *a* samohlásku *ě* zastupuje. Přítomný čas jest: boj-í-m se, stoj-í-m, rozkaz. způsob: boj se, stůj (m. pravidelného stoj), přechodník přít. boje, stoje. Ve tvarech vzniklých na základě kmenův *boja*, *stoja*, stahuje se *oja* dle § 40 v *á*; na př. bojati = báti se, stojati = státi.

Čtvrtá třída.

§ 259. Časoslova do této třídy spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: činiti.

Kmen: čini.

Přítomný čas. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. čin-í-m	—
	2. čin-í-š	čin
	3. čin-í	—
Mn.	1. čin-í-me	čin-me
	2. čin-í-te	čin-te
	3. čin-í	—

Přechodníky

a) přítomný: čin-ě, čin-íc, čin-íce.

b) minulý: čini-v, čini-vši, čini-vše.

Přičestí

minulého času

činné: čini-l, čini-la, čini-lo.

trpné: čin-ě-n, čin-ě-na, čin-ě-no.

Infinitiv: čini-ti.

Supinum: čini-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu činiti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. činil, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem činil, a, o atd.

Přít. žadací způsob.

Jed. 1. činil, a, o bych atd.

Min. žadací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych činil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: blouditi, brániti, cídití, cítiti, ctíti (m. čestiti), hájiti, hoditi, hraditi, broziti, chopiti, chváliti, chrániti, chytiti, kaziti, koupiti, krmiti, krojiti, křtíti (m. křestiti), loviti, modliti se, mysliti, nutiti, patřiti, plniti, prositi, řídití, souditi, svědčiti, šetřiti, topiti, určiti, viniti, voziti atd.

Poznámky:

1. V přítomném čase oznamovacího způsobu stahuje se spona s předcházející samohláskou v *i*; na př. čini-m, čini-š atd. místo čini-e-m a toto m. čini-j-em n. čini-j-a-m, kde *m* jest přípona osobná, *a* (přehl. *e*) spona, *j* vsuvka k odstranění průzivu.

2. V rozkazovacím způsobě přichází časoslovný kmen o poslední svou samohlásku: nos, nos-i = nos, lov-i = lov, hod-i = hoď, pust-i = pust, cit-i = cit, kup-i = kup, obrat-i = obrať (od cítiti, koupiti a obrátiti v § 236). Po skupeninách souhlásek na konci slov neoblíbených objevuje se samohláska *i*, která se v množ. čísle v *ě* stupňuje: modli se, modleme se, myslí, myslíme, myslete.

3. V trpném přičestí minulém klesla známka třídná *i* před sponou *e* v hlásku *j*, před kterouž se předcházející souhlásky *d*, *t* v *z*, *c* rozlišují a předcházející *s*, *z*, *st*, *sl* se obměkčují (viz § 58, 3 a 63, 4, 5): na př. souditi — soud-j-en — souzen, řídití — řízen, chytiti — chytj-e-n — chycen, platiti — placen, zkaziti — zkažen, raziti — ražen, prositi — prošen, kvasiti — kvašen, pustiti — puštěn, mastiti — maštěn, mysliti — myšlen.

Vyjímky činí 1) časoslova: cídití — cíděn, čaditi — čaděn a čazen, kaditi — kaděn, zděditi — zděděn, cítiti — cítěn, pečetiti — pečetěn, spasiti — spasen, (vlastně od spasu), odciziti — odcizen, plaziti — plazen, zameziti — zamezen: 2) časoslova, která před *dj* a *tj* ještě souhlásku mají; na př. drážditi — drážděn,

křtíti — křtěn, hyzdití — hyzděn, ctíti — ctěn atd. Během času se u *stj, slj, sj, zj* změkčení tak zanedbalo jak u *bj, pj, vj, mj*: křestiti — křestěn vedle křtěn (křtíti), kresliti — kreslen, hubiti — huben, lapiti — lapen, loviti — loven atd.

Pátá třída.

§ 260. Časoslova k této třídě hledící dělí se dle kmenův na čtyři oddíly, a tož:

1. Kmeny, jichž samohláska *a* jak v přítomném tak i v infinitivním kmeni trvá; na př. děla-ti, hleda-ti, chova-ti; háze-ti, svádě-ti.

2. Kmeny, jichž přítomný na *i*, infinitivní na *a* vyzvukuje; na př. kaži — káza-ti, maži — maza-ti, teši — tesa-ti.

3. Kmeny, jichž přítomný na *l, r, v, n, h, s* a *p*, infinitivní po vysutí kořenné samohlásky na *a* vychází; na př. ber — brá-ti, stel — stlá-ti, zov — zváti.

4. Kmeny, jichž přítomný samohláskami se končí, infinitivní pak rozšiřuje se přísuvkou *ja*, která se s předcházející samohláskou stahuje; na př. vě — věja (= vá), hře — hřeja (= hrá).

1. Oddíl.

§ 261. Časoslova sem spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: volati.

Kmen: vola.

Přít. oznamovací. Rozkazov. způsob.

Jed.	1. vol-á-m	—
	2. vol-á-š	vole-j
	3. vol-á	—
Mn.	1. vol-á-me	vole-j-me
	2. vol-á-te	vole-j-te
	3. vol-a-jí	—

Přechodníky

a) přítomný: vola-je, vola-jíc, vola-jíce.

b) minulý: vola-v, vola-vši, vola-vše.

Příčestí
minulého času

činné: vola-l, vola-la, vola-lo.

trpné: volá-n, volá-na, volá-no.

Infinitiv: vola-ti. Supinum: vola-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu volati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. volal, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem volal, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. volal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych volal, a, o atd.

1. Tak se časují: časoslova, ježto před třídnu známku *a* mají souhlásku tvrdou aneb obojetnou, jako: běhati, bouchati, čekati, dělati, doufati, hlásati, hledati, chovati, chvátati, kárati, klamati, konati, léhati, motati, plesati, ptáti se, pykati, říkati, sedlati, snídati, trhati, žádati, žehnati, žebrati atd.

2. Časoslova, jichžto prvotní známka třídna *a* přehlasila se po měkkých souhláskách v *e* aneb *ě*, jako: házeti, káceti, káleti, krájeti, lécet, máčeti, míjeti, poušteti, stříleti, váleti, scházeti, vyjížděti, sháněti, rozprášeti, utráceti, skláněti a j. v., která kmenovou samohlásku dlouží; pak následující s kmenovou samohláskou krátkou: klaněti se, stavěti, věšeti, vraceti. Časoslova tato časují se nyní docela podle vzoru: u m í m, u m ě t i.

Poznámka:

V přítomném čase stahuje se mimo třetí osobu množnou ve všech ostatních spona s předcházející samohláskou v *á*; na př. volá-m, volá-š atd. místo vola-j-a-m, vola-j-a-š; 3. os. množ. čísla však vola-j-i.

2. Oddíl.

§ 262. Časoslova sem patřící časují se na základě dvou kmenův; přítomný kmen vyzvukuje na i, infinitivní na a.

V z o r: mazati.

Přítomný kmen: mazi

Infinitivní kmen: maza.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob

Jed.	1. maž-i (u)	—
	2. maž-e-š	maž
	3. maž-e	—
Mn.	1. maž-e-me	maž-me
	2. maž-e-te	maž-te
	3. maž-í (ou)	—

Přechodníky

a) přítomný: maž-e, maž-íc, maž-íce.

b) minulý: maza-v, maza-vši, maza-vše.

Příčestí
minulého času

činné: maza-l, maza-la, maza-lo,

trpné: mazá-n, mazá-na, mazá-no.

Infinitiv: maza-ti. Supinum: maza-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu mazati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. mazal, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem mazal, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. mazal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych mazal, a, o atd.

Tak se časují: plači — plakati, seči — sekati, skáči — skákati, dýši — dýchati, páši — páchati,

češi — česati, křeši — křesati, kouši — kousati, piši — psáti, teši — tesati, káži — kázati, kyši — kysati, řeži — řezati, táži se — tázati se, váži — vázati, brepci — breptati, chlemci — chlemtati, repci — reptati, řehci — řehtati, šepci — šeptati, tresci — trestati, hlozi — hlodati, káři — kárati, páři — páratí, oři — orati, žebři — žebrati, kašli — kašlati, mumli — mumlati, šepi — šepati, stoni — stonati; hrabi — hrabati, škrabi — škrabati, škubi — škubati, drápi — drápati, chápi — chápati, chrápi — chrápati, sypi — sypati atd.

Všecka tato časoslova zabíhají ráda pod vzor volati, vyjma: kázati, plakatí, psáti, mazati, tázati se, vázati, skákati, lízati, řezati, škrabati, klamatí, šlapati, kašlati.

Poznámky:

1. Koncovní samohláska přítomného kmene klesá před jinými samohláskami v hlásku *j*, kteráž opět předcházející hrdelné hlásky *h*, *ch*, *k* v *ž*, *š*, *č*, zubné *d*, *t* v *z*, *c*, sykavky *s*, *z* v *š*, *ž*, *r* v *ř* mění, při čemž *j* z písma sice mizí, než v přetvořených měkkých souhláskách bytně obsaženo zůstává; na př. plak-*j*-u = plač-u — plač-i, trest-*j*-u = tresp-u — tresp-i, pís-*j*-u = pís-u — pís-i. Skupeniny *zd* a *sk* mění se v *žď* a *šť*: hvízdati — hvíždí, pískati — píští. Obecná čeština užívá v 1. os. jed. č. raději *u* místo *i* a v 3. os. množ. č. *ou* místo *í*: kážu — kážou, hrabu — hrabou, sypu — sypou.

2. Plakatí a stonati časují se v přít. čase následovně: plači, pláčeš, pláče, pláčeme, pláчете, plačí; stoni, stůněš, stůně, stůněme, stůněte, stoní, v rozkaz. způsobě: plač, stoň.

3. Časoslovo psáti staženo je z písati. Prvotné i zachovalo se jenom v přít. čase, v rozk. způsobě a v přechodníku přít.: piši — pišeš — piše atd., piš — pište, piše — pišíc — pišíce; všude jinde zaniklo: psal, psav, psán.

3. Oddíl.

§ 263. Časoslova sem spadající časují se na základě dvou kmenův; přítomný kmen vychází na souhlásky *l, r, v, n, h, s, p*, infinitivní po vysutí kořenné samohlásky na *a*.

V z o r: bráti.

Přítomný kmen: ber.

Infinitivní kmen: bra.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1.	ber-u	—
2.	ber-e-š	ber (beř)
3.	ber-e	—
Mn. 1.	ber-e-me	ber-me (beř-me)
2.	ber-e-te	ber-te (beř-te)
3.	ber-ou	—

Přechodníky

a) přítomný: ber-a, ber-ouc, ber-ouce.

b) minulý: bra-v, bra-vši, bra-vše.

Příčestí
minulého času

činné: bra-l, bra-la, bra-lo,

trpné: brá-n, brá-na, brá-no.

Infinitiv: brá-ti. Supinum: brat.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu bráti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bral, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem bral, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. bral, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych bral, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: ženu — hnáti, deru — dráti, žeru — žráti, zovu — zváti, peru — práti, stelu — stláti, kolu — kláti; pošlu — poslati, rvu — rváti, řvu — řváti, žvu — žváti, cpu — cpáti, lhu — lháti, štvu — štváti, ssu — ssáti.

Poznámky:

1. V přítomném čase rozlišuje se před sponou e hrdelná hláska h v ž: lhu, lž-e-š, lž-e; před tou samou sponou obměkčovali starší spisovatelé r v ř: beru, béřeš, béře, béřeme, béřete, berou; rovněž tak i deru, déř-eš, peru, péř-eš, atd.; nyní zůstává r obyčejně tvrdým: dereš, pereš, žereš.

2. K o l u a s t e l u přehlasují v některých případech své přípony: kolí, kúleš, kúle, kúleme, kúlete, kolí; v přechod. kole, kolíc, kolíce; steli, steleš atd., steli; v přechod. stele, stelíc, stelíce. Místo kolu jest nyní obvyklejší kolim (podle činím). Místo ssu užíváno nyní obyčejně ssaji, ssáti, ssál i ssal.

3. V rozkazovacím způsobě udržela se známka i nutně u časoslov: žvi, zvi, lži, štví, cpi, řvi; u ostatních časoslov žije i v měkké souhlásce: stel, beř aneb ber, deř aneb der atd.

Pozn. Ve spojení s předložkami krátí časoslova tato v infinitivě dlouhou samohlásku; na př. bráti — vybráti, stláti — ustláti, dráti — nadráti, hnáti — dohnáti atd.

4. Oddíl.

§ 264. Časoslova sem hledící časují se na základě dvou kmenův: přítomný vychází na samohlásku, infinitivní rozšiřuje se přísuvkou *ja*, která se s předcházející samohláskou stahuje v *á*, někdy až v *í*.

V z o r: hře-jati = hráti.

Přítomný kmen: hře.

Infinitivní kmen: hřeja = hrá.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. hře-j-i	—
2. hře-j-e-š	hře-j
3. hře-j-e	—

Mn. 1. hře-j-e-me	hře-j-me
2. hře-j-e-te	hře-j-te
3. hře-j-i	—

Přechodníky

a) přítomný: hře-j-e, hře-j-i-c, hře-j-íce.

b) minulý: hrá-v, hrá-vši, hrá-vše.

Příčestí minulého času

činné: hrá-l, hrál-a, hrál-o.

trpné: hrá-n, hrá-na, hrá-no.

Infinitiv: hrá-ti i hří-ti. Supinum: hrá-t i hří-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hráti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hrál, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem hrál, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. hrál, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hrál, a, o atd.

Tak se časují: směji — smáti se, věji — váti — víti, okřeji — okřáti — okříti, přeji — přáti — příti, kaji — káti, laji — láti, taju — táti, plaji — pláti.

Vedle kaji se, plaji vyskytá se též už stažený tvar: kám se, plám. Rozkazovací způsob jejich zní bez přehlásky: kaj se, laj, taj.

Šestá třída.

§ 265. K šesté třídě náležejí časoslova, jichž přítomný kmen vychází na *u*, infinitivní na *o va*.

Časují se následovně:

Vzor: milovati.

Přítomný kmen: milu.

Infinitivní kmen: milova.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací zp.

Jed. 1.	milu-j-i	—
2.	milu-j-eš	milu-j
3.	milu-j-e	—
Mn. 1.	milu-j-e-me	milu-j-me
2.	milu-j-e-te	milu-j-te
3.	milu-j-í	—

Přechodníky

- a) přítomný: milu-je, milu-jíc, milu-jíce.
 b) minulý: milova-v, milova-vši, milova-vše.

Příčestí
minulého času

činné: milova-l, milova-la, milova-lo.
 trpné: milová-n, milová-na, milová-no.

Infinitiv: milova-ti. Supinum: milova-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu milovati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. miloval, a, o jsem atd.

Předminulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem miloval, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. miloval, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych miloval, a, o atd.

Tak se časují: bědovati, bojovati, čarovati, děkovati, hubovati, jmenovati, kralovati, kupovati, litovati, panovati, putovati, radovati se, sněmovati, věnovati, žalovati atd.

B. Časování bezsponové.

§. 266. Bezsponového časování zachovaly se v češtině velmi skrovné zbytky, a to jenom při čtyřech

časoslovích v čase přítomném způsobu oznamovacího; jmenovitě patří sem kmeny: věd, dad, jed, jes.

1. Kmen věd.

§ 267. Časoslovo věděti časuje se na základě dvou kmenův; přítomný kmen je věd, infinitivní vědě, který do III. 2. (hořeti) spadá.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. ví-m (m. věd-m)	—
2. ví-š	věz
3. ví	—
Mn. 1. ví-me	věz-me
2. ví-te	věz-te
3. věd-í	—

Přechodníky

- a) přítomný: věd-a, věd-ouc, věd-ouce.
b) minulý: vědě-v, vědě-vši, vědě-vše.

Příčestí

minulého času

činné: vědě-l, vědě-la, vědě-lo.

trpné: vědě-n, vědě-na, vědě-no.

Infinitiv: vědě-ti. Supinum: vědět.

2. Kmen dad.

§ 268. Časoslovo dá-ti zachovalo nejméně tvarův bezsponového časování. Vyjma zastaralé dadí 3. os. množ. č. a po skrovnu užívaný přechodník přít. času dad-a, dad-ouc, dad-ouce časuje se nyní docela dle vzoru volám: dá-m, dá-š, dá atd., rozkaz způs. de-j, příčestí min. da-l, a, o, přech. přít. da-je, -jíc, -jíce, přech. min. da-v, -vši, -vše.

3. Kmen jed.

§ 269. Časoslovo jísti (m. jed-ti) časuje se na základě jednoho kmene následovně:

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. jí-m (m. jed-m)	—
	2. jí-š	jez
	3. jí	—
Mn.	1. jí-me	jez-me
	2. jí-te	jez-te
	3. jed-í	—

Přechodník

a) přítomný: jed-a, jed-ouc, jed-ouce.

b) minulý: jed, jed-ši, jed-še.

Příčestí

minulého času

činné: jed-l, jed-la, jed-lo,

trpné: jed-e-n, jed-e-na, jed-e-no.

Infinitiv: jís-ti.

4. Kmen jes.

§ 270. Časoslovo býti časuje se na základě tří kmenův: jes, by a buď:

1. od jes máme:

a) přítomný oznamovací.

Jed.	1. js-em (m. jesm)	Mn.	1. js-me
	2. js-i		2. js-te
	3. jest, je		3. js-ou.

b) přechodník přítomný: js-a, js-ouc, js-ouce.

2. od bud máme:

a) tvarem přítomný, významem ale budoucí čas:

Jed.	1. bud-u	Mn.	1. bud-e-me
	2. bud-eš		2. bud-e-te
	3. bud-e		3. bud-ou.

b) rozkazovací způsob: c) přechodník budoucí:

Jed.	2. buď	bud-a, bud-ouc, bud-ouce.
Mn.	1. bud-me	
	2. bud-te.	

3. od by máme:

a) zastaralý minulý čas (viz § 243):

Jed. 1. by-ch

Mn. 1. by-ch-om

2. by-s

2. by-s-te

3. by

3. by m. by-ch-u.

b) přechodník minulý: by-v, by-vši, by-vše.

c) činné přičestí min.: by-l, -la, -lo.

d) trpné přičestí min: by-t, -ta, -to (do-by-t).

e) infinitiv: bý-ti.

f) supinum: by-t.

§ 271. Poznámky:

1. Jak ze vzoru vidno, časuje se jediné *jes*, a to jen v přít. čase oznamovacím, beze spony; v 1. os. jed. č. jest *e* vsuvkou.

2. Jsi skracuje se v *s*, které se s předcházejícím slovem spojuje; na př. Pamatovati máš a rozvážiti na vše strany odkads, cos, k čemus na světě, t. odkad jsi, co jsi, k čemu jsi. Tys to učinil? Jseš místo jsi slýchá se toliko v obecné mluvě. V 3. osobě jednot. čísla praví se místo *jest* také *jesti*, a s důrazným *t*: *jesti*, skráceně *je*.

3. Jsem atd. se záporným *ne* spojeno, časuje se následovně: nejsem, nejsi, není (m. ne-je, ne-n-je v § 55, 3), nejsme atd.

Časování nepravidelné

§ 272. K nepravidelnému časování počítají se v jazyku českém časoslova: *chci*, *jdu*, *jedu*, *mám*, *stanu*, *vidím* a *spím*.

1. *Chci* časuje se na základě dvou kmenův; přítomný *chci* (m. *chtj*) dle V., 2. infinitivní *chtě* dle III. 2. třídy. Rozkazovací způsob zabíhá pod vzor *uměti*.

Přít. oznamovací: *chc-i*, *chc-eš*, *chc-e*, *chc-eme*, *chc-ete*, *cht-í* aneb *chtě-jí*.

Rozkaz. způsob: *chtěj*, *chtěj-me*, *chtěj-te*.

Přechodník přít.: cht-ě, cht-íc, cht-íce, aneb chtě-je, chtě-jíc, chtě-jíce.

Přechodník min.: chtě-v, chtě-vši, chtě-vše.

Příčestí činné: chtě-l, chtě-la, chtě-lo.

Příčestí trpné: chtě-n, chtě-na, chtě-no.

Infinitiv: chtí-ti.

2. J d u, kmen id = jd, časuje se následovně:

Přít. oznamovací: jd-u, jd-eš, -e, -eme, -ete, -ou.

Rozkaz. způsob: jdi, jděme, jděte.

Prech. přít.: jd-a, -ouc, -ouce.

Infinitiv: jiti (m. jis-ti).

Přechodník a příčestí minulého času tvoří se na základě kmene š e d: šed, -ši, -še, šel (m. šed-l), šla, šlo.

3. Má m, kmen i m ě (= mě, jmě), časuje minulé časy, rozkazovací způsob a infinitiv na základě kmene m ě, přítomný čas na základě kmene m a (m. i m a).

Přít. oznamovací: má-m, má-š, má, má-me, má-te, ma-jí.

Rozkaz. způsob: měj, měj-me, měj-te.

Přechodník přít.: ma-je, ma-jíc, ma-jíce.

Přechodník min.: mě-v, mě-vši, mě-vše.

Příčestí činné: mě-l, mě-la, mě-lo.

Příčestí trpné: jmě-n, jmě-na, jmě-no.

Infinitiv: mí-ti.

4. Jed u, kmen j e d, časuje se v přítomném čase pravidelně: jed-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou.

Rozkaz. způsob: jeď, -me, -te.

Prech. přít.: jed-a, -ouc, -ouce.

V ostatních tvarech zaniká *d* vysouváním:

Infinitiv: je-ti (v obecné mluvě je-c-t m. jest).

Prech. m.: je-v, je-vši, je-vše.

Příč. činné: je-l, je-la, je-lo.

Příč. trpné: je-t, je-ta, je-to.

5. Sta n u časuje se na základě dvou kmenův sta n a sta:

Přít. oznamovací: stan-u, stan-eš, stan-e, stan-eme, stan-ete, stan-ou.

Rozkaz. způsob: staň, staň-me, staň-te.

Přechodník přít.: stan-a, stan-ouc, stan-ouce.

Přechodník min.: sta-v, sta-vši, sta-vše.

Příčestí činné: sta-l, sta-la, sta-lo.

Infinitiv: státi n. stanouti.

Supinum: stat.

6. Vidím časuje se pravidelně až na rozkaz. způsob a přechodník: viz, viz-me, viz-te; vid-a, -ouc, -ouce.

7. Spím časuje se následovně:

Přít. oznamovací: spí-m, spí-š, spí, spí-me, sp-íte, spí neb spě-jí.

Rozkaz. způsob: sp-i, sp-ěme, sp-ěte.

Přechodník přít.: sp-ě, sp-íc, sp-íce.

Přechodník m.: spa-v, spa-vši, spa-vše.

Příčestí činné: spa-l, spa-la, spa-lo.

Příčestí trpné: spá-n, spá-na, spá-no.

Infinitiv: spáti.

Supinum: spat.

Časování kusé.

§ 273. K časování kusému počítají se časoslova: vece, prý, vari, díti.

1. Vece (od zastaralého časoslova věceti) jest starý minulý čas 3. os. jed. čísla, znamenajíc tolik co pravil, -a, -o.

2. Prý, v obecné mluvě prej, jest 3. os. přítomného času od zastaralého časoslova praju (pravím), od něhož se podnes zachovalo i minulé činné příčestí: prál, -a, -o. Znamená tolik co praví.

3. Vari, vari-te je rozkazovací způsob od starého časoslova variti, znamenajíc tolik co jdi pryč, táhni.

4. Díti ve smyslu praviti (sagen) užívá se toliko v přítomném čase: dí-m, dí-š, dí, dí-me, dí-te, dějí; ve smyslu stávat se jest díti se neosobné a časuje se dle V. 4: děje se, dějí se, dalo se, bude se

díti. Když však jest složeno s předložkami, časuje se úplně, jako v z d í m, p ř e v z d í m, infinitiv v z d í t i, p ř e v z d í t i (viz vzor u m ě t i).

Časování v rodě trpném.

§. 274. Tvary rodu trpného jsou veskrze opsané. Základem jejich jest trpné přičestí minulého času spojené s pomocným časoslovem býti n. b ý v a t i.

Přít. čas oznamovací.

Jed.	1.	jsem milován,	a, o	
	2.	jsi	" "	" "
	3.	jest	" "	" "
Mn.	1.	jsme milováni,	y, a	
	2.	jste	" "	" "
	3.	jsou	" "	" "

Bud. čas oznamovací. Rozkazovací způsob

Jed.	1.	budu milován,	a, o	1.	—
	2.	budeš	" "	2.	buď milován, a, o,
	3.	bude	" "	3.	buď " "
Mn.	1.	budeme milováni,	y, a	1.	buďme milováni, y, a
	2.	budete	" "	2.	buďte " "
	3.	budou	" "	3.	—

Min. čas oznamovací.

Jed.	1.	byl, a, o jsem milován,	a, o	
	2.	byl, a, o jsi	" "	" "
	3.	byl, a, o jest	" "	" "
Mn.	1.	byli, y, a jsme milováni,	y, a	
	2.	byli, y, a jste	" "	" "
	3.	byli, y, a jsou	" "	" "

Přítomný žádací.

Jed.	1.	byl, a, o bych milován,	a, o	
	2.	byl, a, o bys	" "	" "
	3.	byl, a, o by	" "	" " atd.

Minulý žádací způsob.

- Jed. 1. byl, a, o bych byl, a, o milován, a, o
 2. byl, a, o bys byl, a, o " " "
 3. byl, a, o by byl, a, o " " " atd.

Přechodník přítomný.

- Jed. muž. rod: jsa milován,
 ž., stř.: jsouc milována, o.
 Množ.: jsouce milováni, y, a.

Přechodník budoucí.

- Jed. muž.: buda milován
 ž., stř.: budouc milována, o.
 Množ.: budouce milováni, y, a.

Přechodník minulý.

- Jed. muž.: byv milován
 ž., stř.: byvši milována, o.
 Mn. byvše milováni, y, a.

Infinitiv.

1. Jed.: býti milován, a, o
 Množ.: býti milováni, y, a.
 2. býti milovánu.

Poznámky:

1. Rod trpný vyjadřuje se též zvrtnými časoslovy, na př. myji se, cvičím se; myj se, cvič se; budu se mýti, budu se cvičiti; myl jsem se, cvičil jsem se atd.

2. Mimo způsoby již uvedené vynáší se trpný rod ještě následujícími obraty:

a) pomocí časoslov býti, bráti, vzíti, přijíti s příslušnými jmény časoslovnými; na př. jsem v lásce = jsem milován, jsem v pohrdání, jsem na postrach, беру naučení, přicházím k úrazu, přicházím k potřebě atd.

b) pomocí časoslova dáti (dávati) s infinitivem zvrtným, na př. dávám se mámiti, klamati, napomenouti atd.

B) Neohebné částky řeči.

(Unbiegsame Redetheile.)

1. P ř í s l o v k y.

§ 275. Příslovky jsou slova, jimiž se zevrubněji naznačuje, kde, kdy, jak a proč se co děje. Dělí se významem svým na příslovky místa, času, způsobu a příčiny.

1. Příslovky místa: kde, kdesi, leckde, doma, nahore, napřed, nikde, pozadu, tady, tu, venku, vně, vnitř, všudy, zde; tam, domů, jinam, jinde, nahoru, někam, nikam, sem a tam; kudy, odkud, dokud, jinady, někady, nikudy, odsud, odtad, pokud, dolem atd.

2. Příslovky času: kdy, brzy, dávno, dnes, dosud, druhdy, hned, jindá, již, leckdyž, kdysi, mnohdy, někdy, nikdy, nyní, onehdá, ondyno, podnes, pořád, právě, příště, teď, teprva, vždy atd.

3. Příslovky způsobu: jak, tak, jinak, opak, naznak, dobře, zle, krásně, nízko, různě, skoro, horko, jednou, dvakrát, mnoho, málo, velmi, sotva, ano, ne, nikoli atd.

4. Příslovky příčiny: proč, pročez, proto, protož.

§ 276. Původem svým dělí se příslovky na prvotné a odvozené.

1. Prvotné příslovky jsou: ba, ni, ně, ne a několik jiných temného původu.

2. Odvozené tvoří se z přídavných a podstatných jmen, z číslovek, z několika časoslov a ze zájmených kořenův.

1. Odvozené příslovky od přídavných jmen.

§ 277. a) Neurčitá přídavná jména středního rodu na o kladou se za příslovky. S předložkami jsou v gen., dat., akk. a lokálu v užívání.

Nom.: blízko, daleko, dávno, hluboko, jasno, nízko, přímo, pusto, snadno, studeno, sucho, šero, široko, ticho, vysoko.

Gen.: z daleka, z blízka, za živa, docela, bez mála atd. viz § 160.

Dativ: po tichu, po lidsku, po starodávnu, po česku, po slovensku atd.

Akk.: na levo, na pravo, na černo, v levo a v pravo atd.

Lok.: na krátce, na hotově, na mále atd.

b) Určitá přídavná jména stávají se příslovkami, když se promění koncovka *ý* neb *í* v *ě* (*e*), před níž se *h*, *ch*, *k* v *z*, *š*, *c* rozlišují, *d*, *t*, *n*, *r* se obměkčují; na př. drahý — draze, blahý — blaze, úzký — úzce, krátký — krátce, tichý — tiše, moudrý — moudře, přední — předně, silný — silně, bledý — bledě, jistý — jistě, příznivý — příznivě, milý — mile, střídmy — střídmě.

Přídavná jména vycházející na *s k ý* a *ck ý* skracují pouze *ý*; na př. bratrský — bratrsky, mužský — mužsky, německý — německy — turecký — turecky.

Pozn. Za příslovky užívá se také několika určitých přídavných středního rodu; na př. jedině, prvé, za-jisté, za-časté a j. v.

2. Odvozené příslovky od podstatných jmen.

§ 278. Za příslovky užívá se podstatných jmen v následujících pádech:

Gen.: bezděky, dopola, dopoly, dokonce, odedávna, shůry, svrchu, za tmy, z paměti, spředu, zpodu, s večera, zjitra, z zadu atd.

Dat.: dolů (dolův), domů (domův m. domovi).

Akk.: dnes, drobet, letos, trochu, večer, věru, nahlas, naopak, navzdor, opravdu, vesměs, vstříc, vůbec, vůkol, zároveň, zhůru, zdělí, zhloubí atd.

Lok.: dole, nahoře, naschvále (naschvál), vloni a loni, potmě, pozejtrí, pozadu, povrchu atd.

Instr.: celkem, dílem, honem, horem, dolem, zpodem, pádem, kolem, místem (místy), skokem, středem, stranou, úprkem, útokem, předevěřem atd.

3. Odvozené příslovky od číslovek.

§ 279. Příslovky poště od číslovek určují hlavně způsob dle kolikosti. Nejběžnější z nich jsou:

1. na otázku kolikrát: jednou či jeden-krát, dva-krát, tři-krát, mnohokrát, vícekrát atd.

2. na otázku po kolikrát a koliknásobně: po prv-é, po druh-é, po třet-í; jednoduš-e, dvojnásobn-ě, trojnásobn-ě a pod.

3. na otázku po koliku?: po jednom, po dvou, po třech, po dvěm, po třem atd.

4. Odvozené příslovky od časoslov.

§ 280. Příslovky od časoslov odvozené vycházejí na slabiku mo: boďmo, darmo, hodmo, kolmo, letmo, okročmo, pokradmo, pošepmo, sečmo, stojmo, tajmo (potajmo), zavěsmo. Mi-mo, kro-m i krom-ě jsou vlastně přičestí trpná přít. času (§ 240), ježto pošla od časoslov minouti a krýti. Příslovka arci složena jest ze spojky a a z rozk. způsobu časoslova říci.

5. Odvozené příslovky od zájmenných kořenův.

§ 281. a) Odvozené příslovky na základě zájmena ten, ta, to: na-to, pro-to, za-to, tu-dy, ta-dy, ta-k, to-lik, te-h-dy, to-ti-ž, té-měř (těž-měř) a j.

b) Odvozené příslovky na základě zájmena on, ona, ono: on-de, ona-dy, ona-k.

c) Odvozené příslovky na základě zájmen k (k-do), če, jin: k-de, ni-k-de, ku-dy, ka-dy, k-te-ra-k, ko-li-k, k-am, ni-kam, ke-h-dy, pro-č, na-č, za-č, na-če-ž, pro-če-ž, jin-dy, jin-da, jin-de, jin-ak a j.

Stupňování příslovek.

§ 282. Příslovky od přídavných jmen tvořené a několik jiných stupňují se jako přídavná jména. Druhý

stupeň tvoří se připojením komparativné koncovky *eji* k samému kmeni pozitivu (viz § 168). Třetí stupeň tvoří se představením předpony *nej* — k druhému stupni; na př.

pěkně	—	pěkněji	—	nejpěkněji,
moudře	—	moudřeji	—	nejmoudřeji,
sladce	—	sladčeji	—	nejsladčeji (v. § 60),
tiše	—	tišeji	—	nejtišeji,
lidsky	—	lidštěji	—	nejlidštěji,
něměcky	—	němečtěji	—	nejněmečtěji.

§ 283. Několik příslovek tvoří druhý stupeň připojením koncovky *-ěje* neprostředně k samému kmeni a stáhnutím *ěje* v *e* aneb *ě*, kteréž se dle § 44. rádo odsouvá. Kmenová samohláska se dluží; na př.

blízko	—	blíže, blíž, nejblíže,
daleko	—	dále, dál, nejdále,
hluboko	—	hloubě, hloub, nejhloubě,
nízko	—	niže, níž, nejníže,
široko	—	šíře, šíř, nejšíře,
těžko	—	tíže, tíž, nejtíže,
úzko	—	úže, nejúže,
vysoko	—	výše, výš, nejvýše,
draho, draze	—	draže, dráž, nejdraže,
tuho, tuze	—	touže, touž, nejtouže,
hustě	—	houště i hustěji, nejhouště,
posledně	—	posléze, posléz, nejposléze,
snadno	—	snáze, snáz, nejsnáze,
zadu	—	záze, záz, nejzáze,
záhy	—	záže, záž, nejzáže.

§ 284. Nepravidelně stupňují se:

dobře,	lépe,	líp,	nejlépe,
zle,	hůře,	hůř,	nejhůře,
mnoho,	více,	víc,	nejvíce
málo,	méně,	mén,	nejméně,
dlouho,	déle,	dél,	nejdéle,
brzo,	dříve,	dřív,	nejdříve.

2. P ř e d l o ž k y.

§ 285. Předložky naznačují poměr, jak se dvě osoby neb věci na sebe vztahují neb k sobě mají; na př.: Chlapec sedí na lavici. Dům leží při řece.

Předložky jsou buď oddělné (trennbare, separabiles), aneb neoddělné (untrennbare, inseparabiles).

Oddělné předložky přicházejí nejenom v složení s časoslovy a jmény ale i s pády; neoddělné stýkají se toliko v složení s časoslovy a jmény. K předložkám oddělným náležejí: *do, na, nad, o, ob, od, po, pod, přes, před, při, pro, s, u, v, z, za*. Neoddělné předložky jsou tyto:

pa: pa-česy, pa-toky, pa-tisk. *Pa* zní oddělně *po*: po-česati, po-toky, po-tisknouti.

pra: pra-děd, pra-vnuk, pra-starý, pra-dávňý.

roz: roz-bor, roz-kaz, roz-sudek, roz-biji, roz-dělán, roz-sekám.

sou: sou-bor, sou-stava, sou-hláska (spoluhláska).

vy: vy-beru, vy-kládám, vy-píši, vý-bor, vý-klad, vý-pis.

vz (*vze*): vz-nesu, vz-hlédnu, vz-ejdu, vz-chod (vý-chod), vz-nik; někdy z *vz* jen *v* neb jen *z* slýchati: v-státi m. vz-státi, z-růst m. vz-růst.

§ 286. Předložky, stojící před jmény podstatnými aneb zájmeny, žádají, aby se tato do některého pádu položila t. j. řídí pády. Některé předložky řídí toliko jeden pád, jiné dva, jiné opět tři pády.

§ 287. 1. Předložky jeden pád řídící:

1. Genitiv: *bez* (*beze*), *do, od* (*ode*), *u, z* (*ze*), *dle*, potom složené *po-dle* a *ve-dle*.

S genitivem pojí se na způsob předložek následující příslovky: *kromě* (*krom*), *kolem, o-kolo, vůkol* (m. *v-okol*), *kraj, po-kraj, prostřed, strany, místo, vně, blízko, daleko* a j.

bez: Bez bázně není kázně. Radostí byl bez sebe. Deset bez dvou jest osm.

do: Nemohl do města dojít. Do večera jsem pracoval. Zhynulo tam do tisíce mužů.

od: Odejdi ode mne. Znáám ji od osmnácti let. Stavěli domy od kamene. Jest mdlý od přirození.

u: Sedím u samých dveří. U Boha milost. Přezku u střevíce zapni.

z: Piji ze džbánu. Otec hned z rána pracuje. Z jara milo sedět u potoka. Z vody víno učinil. To se stalo z vyšší moci.

dle, podle, vedle: Jezdec koně uzdou dle libosti ohýbá. Bojovný lid podle Dunaje stál. Podle přání tvého se zachovám. Vedle něho jsem sedával.

kromě: Bratr zemřel krom vlasti. Kromě stálíc pozorujeme v prostoru světovém oběžnice a družice.

kolem, okolo, vůkol: Roznesla se radost kolem Prahy. Kázal všem vůkol sebe stát. To bylo loni okolo sv. Ducha.

kraj, pokraj: Půjdu kraj světa. Pokraj rybníka jest rákosí.

prostřed: Prostřed města je náměstí, prostřed vesnice návsi.

strany: Strany těla i strany duše bude hříšník trestán. Neměli nedostatku strany vody.

místo: Místo rozumu zlá žádost platila. Ježkovi ostnové jsou místo srsti.

vně: To se stalo vně kostela. Vně vlasti živ byl.

blízko: Blízko kostela stojí zvonice. Blízko vrat nás posadil.

daleko: Daleko tebe zůstaň všeliká vášeň zlá.

2. Dativ: *k* (*ke, ku*), *proti, na-proti*, pak příslovky: *vstříc, k vůli*.

k, ke, ku: I bylo šest stupňův *k* té stolici. Táhl ku Praze. Člověk přirozen jest *k* dílu, a pták *k* létání. Té noci *ke* dni umřel.

proti, naproti: Tu *proti* poledni stála zeď stará. *Proti* věku není léku. Stříbro za bláto *proti* moudrosti se počítá. Zakopali do země *naproti* sobě dva stromy. Vešken lid vyšel *naproti* němu.

vstříc: *Vstříc* jemu se slávou velikou vyšli. Táhl nepřátelům *vstříc*.

k vůli: Udělej to bratrovi k vůli. Jen k vůli tobě přicházím.

3. *Akkusativ*: *ob*, *přes* (*přese*), *pro*, *skrze*, pak příslovka *mimo*.

ob: Čechové od nepřátel toliko ob jeden neveliký příkop leželi. Pole se ob rok osívá.

přes (*přese*): Vše se hnalo přes bouřící řeku. Zimnice přes den se vrací. Bylo nás něco výše přes dvě stě osob. Oni to vždy tajně přes záповěď činili.

pro: Pro nás těžce trpěl. Pro smích nemohu promluvit. Daleko pro výmluvu nepůjdeš. Dojdi pro víno.

skrze: Šli skrze husté lesy přes veliké hory. Vše-liké měření děje se skrze tříhranník. Škody se staly skrze rozvodnění.

mimo: Šli mimo nás. To se dalo mimo vůli jeho. Mimo tebe není pána.

4. *Lokál*: *při*.

při: Bydlím při zemi. I zatmělo se slunce při vycházení svém. Jest při síle a zdraví. Přisahal při živém Bohu.

§ 288. 2. Předložky dva pády řídící:

1. *Akkusativ a lokál*: *na*, *o*, *v* (*ve*).

Akkusativ stává na otázku *kam?*, *lokál* na otázku *kde?*

na: Na skálu vystoupil. Přišel ke mně na den sv. Ondřeje. Na záhubu vlasti války se vedly. Umřel na hrozné bolesti. Přepiš úlohu na čisto. Zaplatil až na dva zlaté. — Na Hané daří se výborně obilí. Jsem na vojně. Na počátku učinil Bůh člověka. Uškodil si na zdraví.

o: O prst by ho ovinul. Bil nohou o nohu. Staráme se o nebeské věci. Okno jest o dva střevice vyšší než dvěře. — Přijdu k vám o poledni. Mnoho o sobě myslí. Mluvili jsme o vojně. O suchém listí dobytek chová.

v (*ve*): Biji se v prsa. Píchl mne v oko. Stalo se to v pátek. Obrátil vodu u víno. — V skladných městech slovutná se vedou kupectví. V Africe nevědí nic

o zimě. V květu mladosti umřel. Celý je v slzách. Rada záleží v pěti osobách.

2. *Akkusativ a instrumentál: nad (nade), pod (pode), před (přede), mezi.*

Akkusativ stojí na otázku *kam?*, lokál na otázku *kde?*

nad (nade): Nad nebesa se vyvýšil. Jest nad míru vtipný. Co silnějšího nad lva. — Stál nad vodou té řeky. Nad hlavou visel meč.

pod (pode): Pod krov se schoval. Pod večer k nám chodíval. Pod hodinu nebudeme hotovi. Ten ostrov náleží pod správu Benátčanů. — Chráněn bude pod střechou od horka. Všecken svět byl pod jeho mocí. Přikázal mu to pod velikou pokutou.

před (přede): Veďte ho před soudce. Vyjdi před dům. — Stál před domem. Před smrtí zpomínala na sestru svou.

mezi: Vstoupil mezi dvěře domové. — Víra a láska již potuchla mezi přátely. Mezi jiným pravil i to. Mezi tím se rozednilo.

§ 289. 3. Předložky tři pády řídící.

1. *Dativ, akkusativ a lokál: po.*

po: Soudil po zákonu. Mluví po lidsku. Žije po panskou. — Ulice vyhořela až po můj dům. Z toho leknutí až po dnešní den stůně. I stalo se po sedmé. Pobydl v tom městě po tři léta. — Chodí po prstech. Hmyz se plazí po zemi. Po smrti matčině přišel k nám. Toho člověka po řeči poznáš. Po osmi zlatých platil loket sukna.

Pozn. Dativ s *po* zachoval se jen při jmenech přídavných rodu středního k vytknutí toho, co způsob a povaha věci které za sebou nese; na př.: žije po otrocku.

2. *Genitiv, akkusativ a instrumentál: s (se), za.*

s (se): Vody běží s hor. Se stěny vzal zbraň. S neděle bude sv. Bartoloměje. — Měl statku s potřebu. S něho býti nemohu (t. j. přemoci jeho nemohu). S ty daně býti nemůže. Zdvíhal jsem ho, avšak ne-

mohl jsem s něj býti. — S Bohem začni každou práci. Ptala se s pláčem, abych jí pravdu pověděl. Jest mi to s podivením, že se tobě křivda stala.

za: Za tmy vyšli jsme z města. Za panování krále Štěpána stali se Uhři křesťany. — Slunce zašlo za horu. Za rok se navrátím. Svědomí dobré za tisíc svědků stojí. — Za městem jest naše pole. Za obědem a večerí sluší mezi jidlem píti. Za dovolením jeho mu to zjevil.

Pozn. Kde by zavřené předložky se souhláskou následující nesnadno bylo vysloviti, ožívá v nich poslední bývalá samohláska *ъ* (v. § 17.); na př. obe-zdíti, obe-jíti, ode zdi, pode-příti, přede-slati, ode dneška, ve všech spisech, beze strachu, ku knížeti, ku Praze, ke zlému atd.

§ 290. Předložky spojeny jsouce s časoslovy ukončují netoliko jich děj, nébrž i ději jistý směr v prostore vykazují. Předložky, s nimižto se časoslova skládají, jsou tyto: *do, na, nad, o, ob, od, po, pod, pře, před, při, pro, roz, s, u, v, vy, vz, z, za.*

Do znamená směr děje k cíli nějakému, dosažení čeho vůbec, jako: doletěti, donéstí, dohoniti, dojíti, domakati se, dopítí se atd.

Na vytýká směr děje na něco; často však jen jistou míru děje určuje: napíchnouti, naložiti, nalepiti, natočiti, naplniti, natrhati, naběhati se atd.

Nad znamená směr děje nad něco, často i větší neb přílišnou míru děje: nadhoditi, nadběhnouti, nadzdvihovati, nadvážiti, nadceniti atd.

O, ob vyznamenává směr činnosti okolo něčeho: otesati, osmoliti, oklamati, obkládati, objídati, obchoditi atd.

Od znamená vzdálení-se od něčeho pryč: odejíti, odseknouti, odpásati, odmlátiti, odhraditi atd.

Po vyznamenává směr děje přes povrch nějakého předmětu: pobarviti, podlážditi, popsati, pohostiti atd.

Pod znamená směr děje pod něco: podepříti, podezdíti, podlézti atd.

Pře vytýká směr děje přes povrch neb i přes meze něčeho: přejíti, přelézti, přeplouti, přepilovati, přetlouci, přeskočiti, přecísti, přeležeti atd.

Před, přede znamená směr děje před něco: předpustiti, předložit, předbíhati, předskakovati atd.

Při vyjadřuje buď děj při něčem, u něčeho, buď směr k něčemu, někam aneb i umnožení děje: připáliti, přiřezati, přijíti, přiletěti, přiklepati, přišiti, přidlažiti, přihospodařiti, přihnouti atd.

Pro znamená směr děje skrz něco, něčímž: prolézt, prohodit, probít, prohlodati, prodrati atd.

Roz vyznamenává směr děje na různě: roztrhnouti, rozměknouti, rozpůjčiti, rozuzliti, rozjednotiti atd.

S, se vytyká směr shora dolů, pak směr jednoho k druhému: střásti, sbořiti, shoditi, splést, slovit, sebrati, sejít se atd.

U znamená oddělení částky od celku, na směr stranou, pak zmožení celku: ulomiti, utrhnouti, uliti, ujísti, ubrati, uhnouti, ukřiviti, ukliditi, ukousati, uhasnouti, ukamenovati, uškrtiti, utopiti atd.

V, ve vyznamenává směr děje do vnitř něčeho, v něco, do něčeho: vstřít, vložit, vdesátkovati, vpraviti, vmyslet se atd.

Vy znamená směr děje z něčeho ven, odtud ven, odtud vzhůru: vyjít, vybrati, vypít, vyřezati, vyvézt, vyklenouti, vystoupiti atd.

Vz znamená směr děje z dola na horu obrácený: vznést, vzvednouti, vzchopiti, vzletěti atd.

Z vyjadřuje směr děje z něčeho ven, stranou, odtud, pryč, vzhůru, vzniknutí neb i počátek děje, pak směr děje přes celek vůbec: zvoliti, ztáhnouti, zmizeti, zprostiti, zbaviti, zbuditi, zkvést, zklusati, zplápolati, zplakati, ztlačit, zdrápati, zbodati, ztřískati atd.

Za vyznamenává směr děje za něco, do něčeho, někam, pryč, pak zmaření, zničení čeho: zajít, zaletět, zahrati, založit, zakryti, zastoupiti, zabodnouti, zaškrtiti, zastřeliti, zaniknouti atd.

3. S p o j k y.

§ 291. Spojky jsou ony částky řeči, kteréž nejen jednotlivá slova, nýbrž i celé věty spojují. Dělít se co do významu vůbec tak, jako složené věty, na souřadné a podřizovací.

1. Spojky souřadné jsou trojího způsobu:

a) slučovací (verbindende): a, i; i-i; ani-ani; ba; ba-i; ano i, jak-tak i; jednak-jednak; nejen-než, netoliko — ale i, nýbrž; dílem-dílem; již-jíž; už-už; tu-tu; předně, dále, nejprvé, po prvé, po druhé, po třetí a t. d.; potom, pak, tudy, napotom nato, konečně, podobně, také, brzo-brzo, jako, totiž, a sice.

b) odporovací (entgegensetzende): ale, ne-ale, nejen-nýbrž i, sice-ale, než, však, anebo, aneb-aneb, buď-buď, či-čili, sic, jináče, přece, přece však atd.

c) příčinné (begründende): neboť, neb, proto, tedy, tudy, pročez atd.

2. Spojky podřizovací dělí se opět na:

1. spojky místa: kde, kam, kudy, kady, odkud, potud, kdekoli, kamkoli, odkudkoli, kudykoli.

2. spojky času: když, odkud, dokavad, pokud, co, až, dříve — než, prvé — než, jak jen, jak mile, jeliž, ledva, sotva, spíše, než.

3. spojky způsobu: jak, jako, rovně jako, než, nežli, čím — tím, kolik — tolik, kolikráte — tolikráte, pokudž, podle toho — jakž.

4. spojky příčiny a to:

a) příčinné (ursachliche, causales): (proto-), že, protože, (tím-) že, poněvadž, ještě (ježto), jelikož.

b) výmínečné (bedingende, conditionales): jest, jestliže, -li, kdyby, pakli.

c) připouštěcí (einräumende, concessivae): ač, ačkoli, jakkoli, kamkoli, by, byť, třebas, necht.

d) účelné (zweckanzeigende, finales): aby, af.

4. M e z i s l o v c e.

§ 292. Mezislovce neb citoslovce jsou částice, kterými buď všeliké pohnutí myslí, jako: radost, žalost, podivení a jiné, dáváme na jevo, buď zvuky v přírodě slyšitelné nápodobňujeme, jako: a, ach, ah, aj, ajta, e, ej, ha, haha, he, hoj, hej, hejsa, hu, hop, oho, paf, pst, st atd. Mnohé výrazy za mezislovce užívané jsou buď úplné neb skrácené věty; na př. zdařbůh! m. zdař Bůh! měhoděk! (měj ho v děk), nastojte! běda (je)! pro Bůh! (prosím), vzhůru! (vstaň) atd.

III. Tvoření slov.

(Wortbildung, Etymologie.)

§ 293. Náuka o tvoření slov zabývá se zákony, podle kterých se slova tvořila a posud ještě se tvoří.

§ 294. Základem slova jest kořen. Kořenem sluje ona část slova, z které co prvku všecka jí příbuzná slova se vyvádějí.

Vychází-li kořen na samohlásku, sluje otevřeným; končí-li souhláskou, zavřeným; na př. bi (bil), ko s (kosa).

§ 295. Kořeny jsou vždy jednoslabičné a dělí se na kořeny časoslovné čili slovesné a na kořeny zájmenné. Z kořenův časoslovných vznikají časoslova, podstatná a přídavná jména; na př. z kořene vid vznikla slova vid-ěti, zá-vist, vid-ný, vid-omý. Zájmenné kořeny naopak jsou hlavním původem všech ostatních částek řeči; na př. od kořene zájmenného *t* mají svůj původ následující slove: ten, ta, to, ty, taký, tu, teď, tehdy, tudy a j.

§ 296. Od kořene třeba rozeznávati kmen. Kmenem sluje tvar z kořene samého vzniklý; na př. boj jest kmen, utvořený stupňováním od kořene bi, a od kmene toho tvoříme pády, boj-e, boj-i, boj-em atd.

Milu jest kmenem od kořene ml ve ml-íti a slouží za základ přítomnému času, rozkazovacímu způsobu a přechodníku přítomného času: milu-ji, milu-ješ atd., milu-j, milu-jte, milu-je, milu-jíc, milu-jíce. Milova jest kmen od téhož kořene ml a slouží za základ infinitivu, příčestí a přechodníku minulého času: milova-ti, milova-l, milová-n, milova-v.

Pozn. Kořen bývá často i kmenem spolu, jako v bi-l, kry-l, kry-t, nes-u, nes-l, nes-en, nes-a, nos-ouc, nes-ouce, ved-u, ved-l, ved-en, veda, ved-ouc, ved-ouce.

§ 297. Hlásky a slabiky ke kmenům čili kořenům na konci připínané slovou příponami, a ty jsou dvojce: buď 1. slovotvorné (odvozovací) čili přitvorky, nebo 2. ohýbací (skloňovací a časovací). Přípony slovotvorné liší se od přípon ohýbácích tím, že tyto pojem skloňovaného aneb časovaného slova nic neměníce toliko rozličné vztahy jeho k jiným pojmům zobrazují, ony však pojem základný rozličnými způsoby určující tím vytvořenému slovu zároveň i jistou třídu mezi částmi řeči vykazují. Tak na př. přípony skloňovací *a, u, e, em, i, ův* ve tvarech: chlap, chlap-a, chlap-u, chlap-e, chlap-em, chlap-i, chlap-ův atd. pojmu podstatného jména nikterak nemění; aniž i přípony časovací *eš, e, me, te* ve tvarech: kupuji, kupuj-eš, -e, -eme, -ete atd.; ale ovšem přípony slovotvorné, na př. *u* a *ař* přistupující ku kořeni pek vyvodí dvě slova bytně rozdílná pek-u a pek-ař odkazující spolu ono ve třídu časoslov, toto ve třídu jmen podstatných.

Pozn. Jak kořeny tak i kmeny slučují se s příponami buď bezprostředně buď prostředkem spony; na př. pi-l, pi-v, pí-ti, nos-i-ti, vid-o-mý atd.

§ 298. Slova, o kterých není na jevě, z kterého kořene by pocházela, jmenují se prvotná; na př. dub, sud, ryba atd. Slova z kmenův pomocí přípon utvořená slují odvozenými; na př. koř. nes, km. nos, příp. ič = nos-ič, nos-idlo, nos-ný atd.

§ 299. Kořeny a kmeny stávají se slovy trojím způsobem:

1. vniterně, když kořenou n. kmenovou samohlásku proměníme čili stupňujeme, což nazýváme stupňováním: na př. plet — plot, tek — tok, kry — krov.

2. zevniterně, když se jisté přípony ku koření vně přirážejí, kterýžto způsob tvoření slov jmenujeme odvozováním; na př. z koř. vlad s příponou *t* povstalo slovo vlad-t = vlast (viz § 57), s příp. ař: vlad-ař.

Pozn. Často se také tvoří slova vniterně i zevnitěvně spolu; na př. met, stupň. mot. příp. *t* mot-t = most.

3. skládáním, když se dvě i více slov v jedno tak spojí, že z nich každé vlastní svůj význam zachová; na př. země-pis, sto-letí, rychlo-nohý, ne-náviděti.

Pozn. Někdy se kořen sám se sebou skládá, což zdvojení jeho nazýváme; na př. tá-ta, má-ma, kol-kol, cho-chol, prapor a j.

Vniterné tvoření slov.

(Innere Wortbildung.)

§ 300. Vniterně čili pouhým stupňováním samohlásek tvoříme:

1. jména podstatná a přídavná; na př.:

a) *e v o*: brod, hon, hrob, plot, tok, vod (ú-vod), vůz atd. od bred-břísti, žen (m. hen) -hnáti, hreb-hřebsti, plet-plésti, tek-téci, ved-vésti, vez-vézti.

b) *i v o j, ů j*: boj, hnůj, lůj, (ná-) poj, (zá-) voj atd. od bi -bíti, hni -hníti, li -líti, na-pi napiti, zav-zaviti.

c) *u v o u a av*: kov, dav, plav od ku-kouti, du-douti, plu-plouti.

d) *y v o u a va*: kvap, chvat, kvas, krov, rov od kyp-ěti, chyt-iti, kys-nouti, kry-krýti, ry-rýti.

e) slabé samohlásky *ъ а ъ* vedle *l a r v ol, or, ro a v al, ar, ra*: mol, stůl, mor, hrom, strom od ml-íti, stl-áti, mř-íti, hřm-íti, strm-ěti; tlak, mrak, mráz, prach,

smrad, svrab od tluk-tlouci, mrk-nouti, mrz-nouti, preh-nouti, smrd-ěti, svrb-ěti; drah-ý, mal-ý, mil-ý od dr-ž-eti, ml-íti; mlad-ý a prav-ý od zašlých u nás kořenův mld a prn.

2. časoslova; na př.:

a) *e v o*: nos-i-ti, lož-i-ti, vod-i-ti, voz-i-ti, vol-i-ti atd. od nés-ti, leh-nouti, vés-ti, véz-ti, vel-e-ti.

b) *i v ě*: vės-iti, věd-ěti od vis-e-ti, vid-ě-ti.

c) *o v á*: bádati, chápati, háрати, házeti, kráčeti, krájeti, krápěti, lámati, snášeti, otáčeti atd. od bod-bůsti, chopiti, hořeti, hoditi, kročiti, kroititi, kropiti, lomiti, nositi, točiti atd.

d) *y v av, va*: baviti, unaviti, taviti od by-býti, ny-nýti, ty-týti; chvátiti od chytiti.

e) *ě v a*: saditi, vláčeti od sed, vlek (viz § 10., Pozn.).

Zevniterné tvoření slov.

(Aeussere Wortbildung.)

§ 301. Zevniterným způsobem tvoříme slova pomocí slovotvorných přípon čili přitvorků. Slovotvorné přípony jsou tvarem troje: buď jest to jen jedna samohláska anebo souhláska anebo jsou to souhlásky se samohláskami spojené.

1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen jsou :

-a.

§ 302. Před příponou *a* stupňují se obyčejně otevřené kořeny, zavřené zřídka; na př. sláv-a (slu), tráv-a (tru), o-kov-a (ku), o-snov-a (snu), chvál-a (chvl), pol-a (pl), hor-a (hr), kůr-a (kr), pár-a (pr), vád-a (vad), vlád-a (vlad), klád-a (klad), voje-vod-a (ved) atd.

-e aneb -ě.

§ 303. Před příponou *e* neb *ě* (m. prvotného *ja*), tvořící hlavně jména ženského rodu, rozlišují se ko-

řenné hlásky *d a t v z a c*, hrdelnice *v č, ž, š*, hlásky *n, l, s a st* se obměkčují; na př. hráz-e (hrad-iti), příz-e (před-přísti), svíc-e (svít-iti), péč-e (pek-péci se), mříž-e (mřeh), souš-e (such-ý), duš-e (duch), vů-ně (von-ěti), vůl-e (vol-iti), zář-e (zř-íti), večeř-e (večer), nůš-e (nos-iti), houšt-ě (hustý) atd.

-i aneb -ji.

§ 304. Přípona *i* n. *ji* vnikla docela do předcházející souhlásky, kteráž tudy jeví se pak co měkká; na př. lež (lh—lháti), řeč (řek), seč (sek), chuť (chť, chtíti m. chotěti), leb, ves, běl, čern, žluť atd.

-í.

§ 305. Příponou *í* (m. prvotného *ije*) tvoří se jména hromadná od jiných podstatných a odtahená od jmen přídavných; na př. buč-í (buk, bukový les), lešt-í (mnoho lísek), ořeš-í (ořech), rožd-í (rozha viz § 64), smrč-í (smrk), doub-í, dřív-í, prout-í, rákos-í, vrb-í, zdrav-í, vesel-í, stář-í, štěst-í, ostř-í atd. Přehlasením a stažením přípony *ije* povstalo *í* také ve slovech zář-í, sudi, lodí, rolí, pradlí, švadlí m. nynějších loď, role, pradlena, švadlena.

-o.

§ 306. Příponou *o* tvoříme podstatná jména středního rodu; na př. slov-o (slu), pér-o (pr), ok-o (ok viděti), jho, rouch-o, čel-o, mas-o atd. Po měkkých souhláskách přešlo *o v e*: lože (leh — loh-jo — lože), moř-e (mr), hoř-e (hr), plec-e, líc-e (lik), pol-e atd.

-e neb -ě.

§ 307. Příponu *e* neb *ě*, stojící místo *et* aneb *ět*, tvoříme všecka střední jména, jimiž mladé zvířata a lidi označena jsou; na př. hád-ě, holoub-ě, koz-le, kot-ě, kuř-e, ptáč-e, žíd-ě atd.

-m, -ma, -mo.

§ 308. Příponou -m pro rod mužský, -ma pro rod ženský, -mo pro rod střední vytvořují se následující jména podstatná: dý-m (du-ju), trá-m (tra nésti), prám (pra jeti); slá-ma (stl-áti); pís-mo, pás-mo, jař-mo, běl-mo. Sem dlužno připočísti i příponu -men, která v nominativě rodu středního přechází v mě: pra-men (pra jíti jeti), pla-men (plá-ti), stře-men (stř-íti), kře-men (kře); bři-mě (br-áti), sí-mě (sí-ti), pís-mě (pís-ati), rá-mě a j.

-t, -ta, -to.

§ 309. Pomocí přípony -t, -ta, -to vyvodí se následující jména: by-t, mla-t m. malt (ml-íti), cit m. čit (čí-ti), mos-t m. mot-t (metu, mésti), mest (med opojiti), lis-t (lid růsti); cest-a (cěd choditi), po-msta (med odměřiti), pod-sta-ta (stá-ti), těs-to (těs hnísti), sí-to (si cediti), ús-ta (ud mluviti) ži-to m. živ-to (žíti m. živ-ti), dlá-to (m. dlabto dlab-ati) a j. Pomocí přípony ta tvoří se také podstatná jména ženského rodu od přídavných jmen; na př. bělo-ta, čisto-ta, dobro-ta, hlucho-ta, draho-ta, lepo-ta, louko-ta, naho-ta, pusto-ta, slepo-ta. sucho-ta, teplo-ta, těsno-ta atd.

-n, -na, -no.

§ 310. Příponou -n, -na, -no vytvořují se následující jména: sta-n (stá-ti), se-n m. sep-n (sep spáti), sy-n (su roditi); ka-chna (kach káchati), stra-na (str-u), vl-na (vl krýti); rou-no (ru routi), se-no m. sek-no (sek-u), vě-no (vinu neb víji), ok-no (ok viděti) a j.

-l, -la, -lo.

§ 311. Pomocí přípony -l, -la, -lo vytvořují se následující jména: rýpa-l, šiba-l, kvapi-l, chváta-l, stýska-l; met-la (met-u), mh-la (mh-nouti), sí-la (sí, sě vázati), ží-la (ží-ti), stře-la (stř-íti), kvíča-la (kvik

kvíkati); dě-lo a dí-lo (dě-ji, dí-ti), jíd-lo (jed-jísti), sed-lo (sed-nouti), pek-lo (peku), čís-lo m. čítlo (čít čísti), přád-lo (před-u), ves-lo m. vezlo (vézti), más-lo m. máz-lo (mazati).

-ař, -ář, -ec, -ce, -č, -tel.

§ 312. Přípony tyto tvoří mužské osoby činící; na př. cukr-ář, hodin-ář, hřeben-ář, knoflík-ář, kronik-ář, perník-ář, řemen-ář, truhl-ář, lék-ář, kuch-ář, tes-ař, pek-ař, vin-ař atd.; bij-ec, chod-ec, jezd-ec, hud-ec, kup-ec, lov-ec, mlat-ec, střel-ec, tkadl-ec atd.; dár-ce, krád-ce, ochrán-ce, rád-ce, soud-ce, správ-ce, vůd-ce, zhoub-ce, zrád-ce atd.; hrá-č, orá-č, tká-č, dří-č, holi-č, pali-č, buři-č atd.; spasi-tel, měři-tel, uči-tel, muči-tel, věři-tel, hosti-tel, sklada-tel, ředi-tel atd.

-an, -ěnin.

§ 313. Příponami těmito tvoříme jména obyvatelův měst, často i jména národův. Před *an* a *ěnin* rozlišují se hrdelnice v *č, ž, š*, hlásky *n, l, st* se obměkčují; Brno — Brňan, Benátky — Benátč-an, Amerika — Američan, Praha — Praž-an, Čiměchy — Čiměš-an, Rakousy — Rakuš-an, Egypt — Egypt-an, Lužice — Lužič-an, Pešt — Pešt-an, město měst-an, měst-ěnin, Slovenín atd.

-ť.

§ 314. Příponou *ť* tvoří se podstatná jména ženského rodu, na př.: zá-višť (vid), vlast (vlad), pově-šť (věd), pašť (pad), slast (slad), strast (strad), češť, část, smrt (mr), pršť (m. prcht), pec (m. pekt), moc (m. mohť) a j.

-st.

§ 315. Příponou *st* tvoříme podstatná odtažná ženského rodu obyčejně od přídavných, zřídka od pod-

statných jmen; na př. blaho-st, hořko-st, hrubo-st, dlouho-st, kruto-st, lehko-st, milo-st, řevnivo-st, těžko-st, udatno-st, žal-o-st, bol-e-st a j. v.

-árna, -írna, -ovna.

§ 316. Příponami těmito naznačuje se nejvíce místo neb prostora, na př. vin-árna, kov-árna, vod-árna, knih-árna, dřev-árna, slev-árna, suš-írna, muč-írna, ud-írna, kon-írna, krop-írna, knih-ovna, slad-ovna atd.

-dlo.

§ 317. Příponou touto tvoří se podstatná jména znamenající nástroje, kterýmiž se způsobuje to, co časoslovo základné znamená; na př. běli-dlo, černi-dlo, čerpa-dlo, česa-dlo, drža-dlo, chodi-dlo, kadi-dlo, klepa-dlo, kroji-dlo, měři-dlo, nosi-dlo, ora-dlo, ší-dlo, toči-dlo, zábra-dlo atd.

-ství, -stvo.

§ 318. Příponou *ství* (vlastně *lství*) naznačuje se jméno odtažné, příponou *stvo* (*lstvo*) jméno hromadné. Před příponami těmito rozlišují se hrdelnice v č, ž, š; hláska *z* se obměkčuje; na př. ptac-tvo m. ptač-stvo (pták), množ-stvo, -ství (mnoh-ý), mniš-ství (mnich), kněž-stvo (kněz), měšťan-stvo, -ství, rytíř-stvo, -ství, přátel-stvo, -ství, soused-stvo, -ství atd.

Zdrobnělá podstatná jména.

§ 319. Slova, která vyjadřují věci a vlastnosti v menší způsobě aneb v menší míře, slují z d r o b n ě l á.

Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen podstatných jsou následující:

a) ek, eček: hrad — hrádek, prach — prášek, mních — mníšek, strýc — strýček, dub — doubek —

doubeček, kus — kousek — kousíček, dům — domek — domeček atd.

b) ík, íček: bratr — bratřík — bratříček, nůž — nožík — nožíček, Karel — Karlík — Karlíček, červ — červík — červíček atd.

c) áček: sedlák — sedláček, voják — vojáček, zavírák — zavíráček atd.

d) oušek: děd — dědoušek, bratr — bratroušek, drahý — drahoušek, zlatý — zlatoušek atd.

e) ka, ečka, ička, ice, enka, inka: kniha — knížka, moucha — muška, štika — štička, čára — čárka, hromada — hromádka, tráva — travka — travice, sestra — sestřička, duše — dušička, panna — panenka, slečna — slečinka a j. v.

f) ko, ečko, ičko, ičko: břicho — bříško, ucho — ouško, oko — očko — očičko, prkno — prkénko — prkeníčko, dřevo — dřívko, hnízdo — hnízdečko, slovo — slovíčko, psaní — psaníčko atd.

b) átko: pachole — pacholátko, děvče — děvčátko, zvíře — zvířátko, hříbě — hříbátko, kotě — kofátko atd.

2. Nejdůležitější přípony ku tvoření přídavných jmen jsou:

-í.

§ 320. Příponou *í* tvoří se přídavná jména vztažná od druhových jmen životných bytostí, nejvíce zvířat. Před *í* rozlišují se hrdelnice v *č*, *ž*, *š*, hlásky *c*, *d*, *t*, *n* a *r* se obměkčují; na př. pták — ptač-í, člověk — člověč-í, Bůh — bož-í, pastucha — pastuš-í, moucha — muš-í, tur — tuří, ovce — ovčí, krka-vec — krkavč-í, medvěd — medvědí, kohout — kohoutí.

Hlásky *d* rozlišuje se v *z* jen u hovězí od hovězího, *t* v *c* u všech pošlých od jmen středního rodu na *e* aneb *ě* m. et a *ět* (§ 140), na př. hrabě — hraběc-í, kníže — knížec-í, hříbě — hříběc-í, telet — telec-í.

Příponou *í* vznikají také přídavná jména od infinitivův; na př. bítí-bicí, křtítí-křtící, práti-prací, psáti-psací, zdíti-zdící atd.

-ný.

§ 321. Příponou *ný* (m. *lný*) utvořená přídavná obsahují v sobě pojem kmenového slova. Proměny, jimž slova před touto příponou podléhají, jsou:

a) Vyzvukující slovo na samohlásku přichází o svůj poslední živel a předcházející hrdelnice mění se v *č*, *š* a *ž*; na př. hluk — hluč-ný, znak — znač-ný, strach — straš-ný, smích — směš-ný, sluha — služ-ný, mouka — mouč-ný, železo — želez-ný, písek — píseč-ný, měsíc — měsíč-ný, studnice — studnič-ný; ale moc-ný, ovoc-ný, obec-ný, prac-ný atd.

b) Kdeby připojením přípony *ný* neoblíbené skupeniny souhlásek vznikaly, tam se vsouvá do kmene *e*; na př. jehel-ný, vaječ-ný, cihel-ný, hrdel-ný, pekel-ný, srdeč-ný, souken-ný, vápen-ný. Od kmenů *p r a v d a* a *v r a ž d a* jest obyčejně se vsutým *l*: spraved-l-ný, vražed-l-ný.

-ní.

§ 322. Příponou *ní* tvoříme přídavná jména od nesklonných částek řeči, zřídka od podstatných; na př. dneš-ní, letoš-ní, bliž-ní, dol-ní, horn-í, okol-ní, vrch-ní, před-ní, zad-ní, posled-ní, pozd-ní, spod-ní, tam-ní, vnitř-ní; den-ní, roč-ní, vánoč-ní, sváteč-ní, zim-ní, večer-ní, jar-ní, let-ní, noč-ní, krev-ní, mrav-ní, národ-ní, vlast-ní, církev-ní atd.

-ův, -in.

§ 323. Přídavná jména na *ův*, *ova*, *ovo* tvoří se od podstatných jmen mužských osob; na př. otec, otcův, otc-ova, otc-ovo, sládek — sládkův, -ova, ovo. Příponou *in* tvoří se přídavná jména od podstatných

jmen ženských osob; na př. matka — matč-in, -ina, -ino, sestra — sestř-in, -ina, -ino atd.

-ový.

§ 324. Pomocí *ový* utvořená přídavná naznačují, čemu co přísluší, pak látku, z níž věc jména omezeného jest; na př. chrám-ový, chrp-ový, bor-ový, buk-ový, břez-ový; jedl-ový, skop-ový, vepř-ový, jetel-ový, křišťal-ový, mramor-ový, hřebíčk-ový, skořic-ový, růž-ový atd.

-avý, -ivý, -livý.

§ 325. Těmito příponami od podstatných jmen tvořená přídavná znamenají vesměs vynikajícího aneb vládnoucího tím, co kmen jejich značí; na př. děra-vý (díra), laska-vý (láska), slza-vý (slza), tma-vý, krva-vý, oceli-vý (ocel), ohni-vý, lži-vý, milosti-vý, dobroti-vý, pamět-li-vý, peč-li-vý, starost-li-vý a j.

-ký, -ský.

§ 326. Příponou *ký* vytvářejí se jména přídavná od kmenův časoslovných; na př. těž-ký (těž tížiti), krot-ký (krotiti), hlad-ký (hladiti), krát-ký (krátiti), křeh-ký (křeh-nouti), heb-ký (hnouti m. hb-nouti), vlh-ký (vlh-nouti). Zdvojená jest přípona *k* v mě-k-ký (m. měký od mn-u). Pomocí přípony *ský* (lský viz § 318) tvoří se přídavná od jmen podstatných; na př. pan-ský (pán), panen-ský (panna), bratr-ský, plo-ský m. ploš-ský (plocha), kožišni-cký m. kožišnic-ský (kožišník), bož-ský (Bůh), Písec-ký m. Písec-ský (Písek), Praž-ský (Praha), učitel-ský a j.

Zdrobnělá přídavná jména.

§ 327. Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen přídavných jsou následující:

a) ičký, íčký: tenký — teničký, malý — ma-

ličký, bílý — běličký, starý — staříčkový, krátký — kratičkový atd.

b) inký, ounký, oučkový: malý — malinký, malounký, maloučkový, lehký — lehounký, lehouchkový, nahý — nahounký, nahouchkový, hezký — hezounký atd.

3. Přípony ku tvoření časoslov.

§ 328. Přípony, jichž se k odvozování časoslov užívá, jsou:

a) *a*, *ě*, *i*, *ova* a *nu*: na př. sed — sed-nou-ti, sed-a-ti, sed-ě-ti, sad-i-ti, pře-saz-ova-ti atd.

b) *k*. Příponou *k* tvoříme časoslova od zájmen *ty*, *vy* a *oni*, od několika citoslovcí a konečně od jiných časoslov; na př. ty-k-ati, vy-k-ati, oni-k-ati, he-k-nouti, he-k-ati, sy-k-ati, řek — říci od někdy běžného, ře-ti a j. v.

§ 329. Časoslova odvozují se také pouhým připojením známky třídné ku kmenům od jmen podstatných a přídavných, zřídka od ostatních částek řeči:

a) s-chudnouti (chudoba), bohatnouti (bohatý), hořknouti (hořký), hustnouti (hustý).

b) bujněti (bujný), bařinatěti (bařinatý), churavěti (churavý), plesnivěti (plesnivý), prašivěti (prašivý), dněti (den), tměti (tma), rozuměti (rozum) a j.

c) básniti (báseň), brázditi (brázda), hnízdití (hnízdí), léčiti (lék), předčiti (předek), sedlačiti (sedlák), sloužiti (sluha), svědčiti (svědek), strašiti (strach), škoditi (škoda), zračiti (zrak), bíliti (bílý), jistiti (jistý), tvrditi (tvrď), živiti (živ); ničiti (nic), dvojiti (dvoj), protiviti (proti m. staršího protiv).

d) dělati (dílo), chumlati (chumel), šeptati (šept), štěbetati (štěbet), černati (černý), červenati (červený), rovnati (rovný) a j.

e) bojovati (boj), hodovati (hod), putovati (pout), kralovati (král), panovati (pán), prorokovati (prorok), libovati (libý), milovati (milý) atd.

Tvoření slov skládáním.

(Wortbildung durch Zusammensetzung.)

1. Složená podstatná jména.

§ 330. Podstatná jména se skládají:

a) s jinými podstatnými: na př. kolo-vrat, pivo-vár, leto-pis, zlato-hlav; zimo-stráz, země-třesení, země-pis, hrom-o-bití, severo-západ atd.

b) s přídavnými jmény; na př. holo-brádek, krato-chvile, cizo-zemec, star-o-věrec, zlato-hlávek atd.

c) se zájmeny a číslovkami; na př. tý-den, sto-letí, sto-nožka, vše-tečka atd.

d) s předložkami a se zápornou příslovkou *ne*; na př. o-brat, vý-klad, dů-vod, při-klad, prů-lom, pra-děd, ú-dolí, ú-skok, ne-štěstí, ne-věra atd.

2. Složená přídavná jména.

§ 331. Přídavná jména se skládají:

a) s podstatnými jmény; na př. boha-bojný, víno-nosný, cti-hodný, hromo-nosný, sněho-barevný atd.

b) s přídavnými jmény; na př. tvrdo-šijný, libo-zvučný, temno-hlasný, lehko-myslný, velko-myslný, dobro-pověstný atd.

c) s číslovkami: na př. jedno-oký, dvou-nohý, tří-letý, sedmi-ústý, tří-hranatý atd.

d) s předložkami a se zápornou příslovkou *ne*; na př. bez-nohý, dů-myslný, po-dlouhlý, při-vozný, bez-smyslný, ne-bohý, ne-motorný, ne-smrtný atd.

3. Složená časoslova.

§ 332. Časoslova skládají se:

a) s přídavnými jmény; na př. blaho-řečiti, zlo-řečiti, krato-chviliti, blaho-slaviti.

b) se zápornou příslovkou *ne*; na př. *ne-mluvit*, *ne-jíti*, *ne-vařiti* atd.

c) s předložkami, a to: *o*, *ob*, *od*, *do*, *na*, *nad*, *po*, *pod*, *roz*, *pro*, *pře*, *před*, *při*, *s*, *se*, *u*, *v*, *vy*, *vz*, *z*, *za*; na př. *o-točiti*, *u-pěci*, *ob-ležeti*, *obe-slati*, *od-počinouti*, *do-žiti*, *na-strčiti*, *nad-hnati*, *po-strčiti*, *pod-mazati*, *roz-trhati*, *pro-minouti*, *pře-vézt*, *před-staviti*, *při-klusati*, *s-padnouti*, *se-staviti*, *v-niknouti*, *vy-pracovati*, *vz-nést* atd.

Pozn. Mnohá časoslova skládají se nejen s dvěma, nýbrž i s třemi předložkami; na př. *na-po-čísti*, *vy-na-ložiti*, *před-po-věděti*, *po-po-táhnouti*, *po-na-roz-sýpati* atd.

 Páté vydání této mluvnice schváleno výnosem vys. c. k. minist. kultu a vyučování ze dne 23. července 1874 č. 10168.

O b s a h.

	Stránka
Pojem a rozdělení mluvnice	3

I. Hláskosloví.

O hláskách	4
O samohláskách	5
O souhláskách	8

O proměnách souhlásek.

A. Přehlasování	9
1. Postupné přehlasování	10
Zpátečné přehlasování	11
B. Spodobování	—
C. Stupňování	12
1. Stupňování samohlásek dlužením	13
2. Stupňování samým měněním lehčích samohlásek v závažnější	13
3. Stupňování předržáním jiných samohlásek ku prvotným	14
D. Dloužení	15
E. Průziv	16
F. Vysouvání	—

O proměnách souhlásek.

A. Všeobecné proměny souhlásek. Neúplné spodobování	18
B. Zvláštní proměny souhlásek	19

	Stránka
1. Přesmykování	19
2. Kažení nosových souhlásek <i>m a n</i>	—
3. Vysouvání	—
4. Přisouvání	20
5. Rozlišování a změkčování	—
O přízvuku slov	24
O pravopisu	—

II. Ohýbání slov.

A. Ohebné částky řeči. 1. Podstatné jméno	26
O rodě	27
O čísle	29
O pádě	30
O skloňování	—
První mužské sklonění	31
Druhé mužské sklonění	37
První ženské sklonění	41
Druhé ženské sklonění	42
Třetí ženské sklonění	43
První střední sklonění	46
Druhé střední sklonění	47
Třetí střední sklonění	48
Čtvrté střední sklonění	49
Dvojné číslo	50
Skloňování cizích jmen	51
2. Přídavné jméno	54
1. Sklonění přídavných neurčitých	55
2. Sklonění přídavných určitých	57
Stupňování jmen přídavných	60
3. Zájmeno	62
1. Zájmena osobná	63
2. Zájmena přisvojovací	66
3. Zájmena ukazovací	69
4. Zájmena vztažná	70
5. Zájmena tázací	71
6. Zájmena neurčitá	72
4. Číslovka	73
A. Číslovky určité	—
1. O číslovkách základných	74
2. O číslovkách řadových	76
3. O číslovkách druhových	78
4. O číslovkách násobných	80
5. O číslovkách zlomečných	81
B. Číslovky neurčité	82
5. Časoslovo	84
1. O osobě a čísle	85
2. O rodě	86
3. O způsobě	—
4. O čase	87

Dokonavá časoslova.

a) Okamžitá časoslova	88
b) Končící časoslova	—

Nedokonavá časoslova.

a) Trvací časoslova	89
b) Opětovací časoslova	90
c) Vícedobá časoslova	96
d) Počínavá časoslova	97
O tvoření tvarův časoslovných	—

O tvoření jednotlivých časů a jejich způsobův.

Přítomný čas	100
Rozkazovací způsob	—
Přechodník přítomný	101
Infinitiv a supinum	—
Přechodník minulý	—
Příčestí činné a trpné	102
Budoucí čas	—
Minulý čas	—
Žádací způsob	103
Časování samé	—

A. Časování sponové.

První třída	104
Druhá třída	110
Třetí třída	112
Čtvrtá třída	115
Pátá třída	117
Šestá třída	123

B. Časování bezsponové.

1. Kmen věd	125
2. Kmen dad	—
3. Kmen jed	—
4. Kmen jes	126
Časování nepravidelné	127
Časování kusé	129
Časování v rodě trpném	130
B. Neohebné částky řeči. 1. Příslovky	132
1. Odvozené příslovky od přídavných jmen	—
2. Odvozené příslovky od podstatných jmen	133
3. Odvozené příslovky od číslovek	134
4. Odvozené příslovky od časoslov	—

	Stránka
5. Odvozené příslovky od zájmenných kořenův	134
Stupňování příslovek	—
2. Předložky	136
3. Spojky	142
4. Mezislovce	143

III. Tvoření slov.

<i>Vniterné</i> tvoření slov	145
<i>Zevniterné</i> tvoření slov	146
1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen	—
Zdrobnělá podstatná jména	150
2. Nejdůležitější přípony ku tvoření přídavných jmen	151
Zdrobnělá přídavná jména	153
3. Přípony ku tvoření časoslov	154

Tvoření slov skládáním.

1. Složená podstatná jména	155
2. Složená přídavná jména	—
3. Složená časoslova	—

